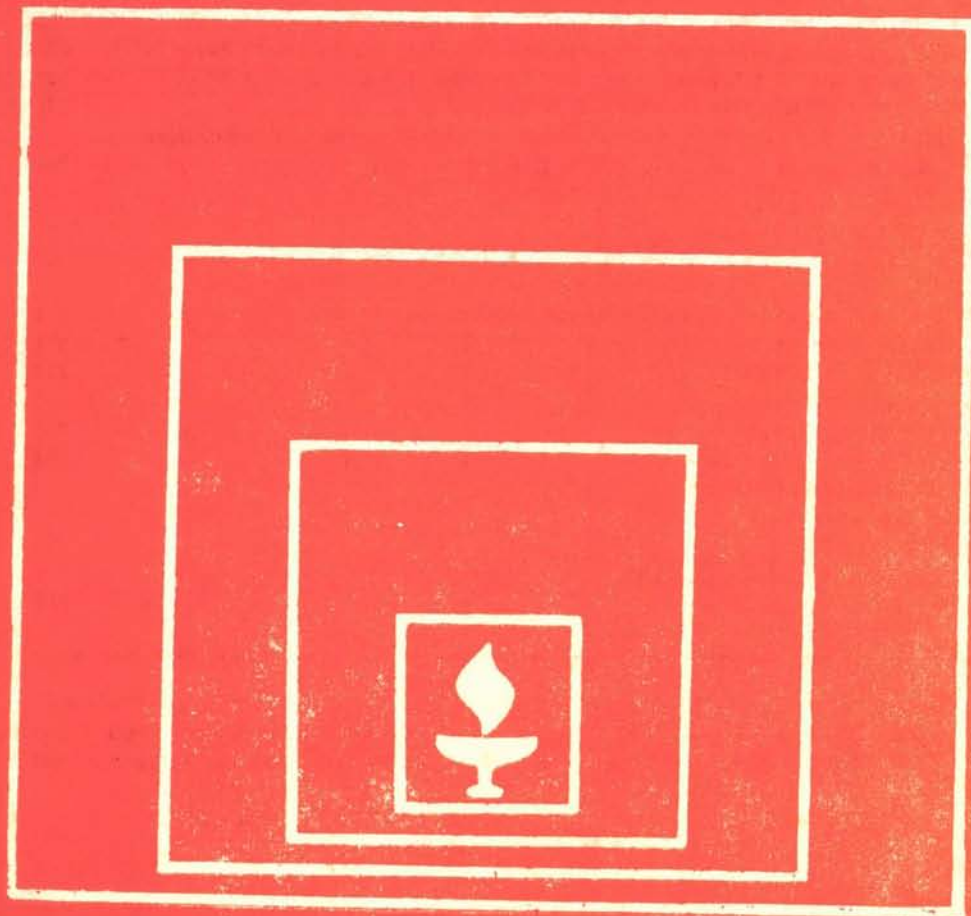

Hide
KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

96. ÉVFOLYAM ● 1990.

4

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

96. évfolyam • 1990 • 4. szám

KOLOZSVÁR

TARTALOM

TANULMANYOK

Paul Tillich: A hit dinamikája; A hit élete 6. rész	213
Dr. Ferencz József: Emlékezés a budapesti unitárius templom száz évére	225
Gaal György: Egy felekezeti egyetem alapítása Kolozsváron 1920-ban	230
Kelemen Lajos: Királyfalvi János ítélőmester	237
Adorjáni Rudolf (közlő): A keresztúrköri egyházközségek vagyoneleltára a XVIII. század utolsó harmadából (III. közlemény)	240

SZÓSZÉK — URASZTALA

Dr. Kovács Lajos: Emlékezés Szentiváni Mihályra	252
Dr. Robert Traer: Ki a felebarátom?	255
Török Áron: A szeretet	257
Pálfi Dénes: Mi Atyánk	259
Az igazi szőlőtő	262
Isten országa és akarata	264
Mindennapi kenyér	265
Bibliai fogalmak	267
Eszmé, gondolatok	268
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	270
KÖNYVSZEMLE	275

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelősszerkesztő), dr. Erdő János (felelős-szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), Andrásfi György, Mikó Lőrinc, dr. Rezi Elek és Szász Ferenc.
Szerkesztőség: Kolozsvár, December 22 út 9. szám. Telefon: 1 52 71
Postacím: 3400 Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 9.

PAUL TILLICH

A HIT DINAMIKÁJA*

VI. A HIT ÉLETE

1. HIT ÉS BÁTORSÁG

Minden, amit az előző fejezetekben a hitről mondtunk, a valóságos hit tapasztalatából származik, abból a hitből, amely egy élő valóság, vagy képletes rövidítésben a hit életéből. Ez a tapasztalat utolsó fejezetünk tárgya. A „hit dinamikája“ jelen van nem csupán a hit tartalmának benső feszültségeiben és összeütközéseiben, hanem a hit életében is, természetesen egyik függ a másiktól.

Ahol hit van, feszültség is van a részvétel és az elkülönülés, a hívő ember és a végső érdek között. A „megragadva lenni“ hasonlatot használtuk, hogy a végső érdek állapotát leírjuk. És a megragadtatás magában foglalja őt, aki meg van ragadva és ami által meg van ragadva, tulajdonképpen a kettő ugyanazt jelenti. A végső érdekekben való valamilyen részvétel okvetlenül szükséges. Ebben az értelemben a hit minden ténykedése előfeltételezi a részvételt abban, amire az irányul. A végső érdekekkel kapcsolatos előző tapasztalat nélkül az abban való hit nem létezik. Ezt a hit misztikus formája a legerőteljesebben kihangsúlyozza. Ebben áll annak igazsága, amit semmilyen „csak hit“ teológia nem tud szétrombolni. Istennek az emberben való megnyilatkozása nélkül az Isten kérdése és az Istenben való hit nem lehetséges. Részvétel nélkül nincs hit!

De a hit megszűnik elkülönülés nélküli hit lenni — ez az ellentétes elem. Akinek hite van, elkülönül hitének tárgyától. Mäskülönben birtokolná azt. A közvetlen bizonyosságot jelentené és nem a hitét. Hiányoznék a hit mindenek ellenére való valósága. De az emberi helyzet, annak végsősége és elidegenedése megakadályozza az embert, hogy végső érdekekben részt vegyen. Itt láthatóvá válik a miszticizmus korlátja, mert nem veszi figyelembe az embernek e végső érdektől való elkülönülését.

A részvétel eleméből következik a hit bizonyossága, az elkülönülés tényéből pedig a hitben való kétség. Mindkettő lényeges a hit természete szempontjából. Néha a bizonyosság meghódítja a kétséget, de nem tudja

---

* Dynamics of Faith. New York, 1958. 99—127; fordította dr. Kovács Lajos.

kizárni. A ma meghódítottja a holnap hódítója lehet. Néha a kétség úrrá lesz a hiten, de azért továbbra is hit marad. Különben közömbösséggé válna. Sem a hit, sem a kétség meg nem szüntethető, bár mindkettő a minimumra csökkenhet a hit életében. Minthogy a hit élete a végső érdek állapotában való élet, és egyetlen emberi lény sem létezhetik ilyen érdek nélkül, ezt mondhatjuk: az emberből sem a hit, sem a kétség ki nem irtható.

A hitet és a kétséget szembeállították olyan módon, hogy a hit békés bizonyossága a kétség teljes eltávolítását jelenti. Valóban a hit életében lehet egy olyan bizonyosság, amely a hit és kételkedés küzdelmén felül áll. Minden emberi lénynek természetes és jogos kívánsága egy ilyen állapot elérése. De még ha az el is érné olyan emberekben, akiket szentnek neveztek, vagy olyanokban, akik megingathatatlanok hitükben — a kétség eleme, ha le is van győzve, nem hiányzik teljesen. A szenteknél megjelenik mint kísértés, amely a szentség állapotának növekedésével együtt erősödik. Azokban, akiknek hite megingathatatlan, a kétség csatlakozhatatlan tünete a farizeizmus és fanatizmus. A kétséget nem az elnyomás, hanem a bátorság győzi le. A bátorság nem tagadja, hogy a kétség jelentkezik, de azt mint végességének kifejezését veszi és a végső érdek tartalmát erősíti. A bátorságnak nincs szüksége kétségbevonhatatlan meggyőződés biztonságára. Magában foglalja a kockázatot, amely nélkül teremtő élet nem lehetséges. Például, ha valakinek végső érdeke Jézus, mint Krisztus, ez a hit nem a kétségtelen bizonyosság dolga, hanem a merész bátorság az elbukás veszélyével. Még akkor is, ha ez az állítás pozitív és határozott módon fejezi ki azt, hogy Jézus a Krisztus, ez a hitvallás, bátorságot és kockázatot foglal magában.

Mindez az élő hittel kapcsolatos, annak valóságos állapotával, és nem a hagyományos, feszültség, kétség és bátorság nélküli magatartással. A hit abban az értelemben, amely sok gyülekezeti tagnak és magának a társadalomnak a felfogását tükrözi, messze áll a hit dinamikus voltától. Azt is mondhatjuk, hogy az ilyen hagyományos hit a végső érdekekkel kapcsolatos tapasztalatoknak halott maradványa. Ez a hit halott, de életre kelthető. Mert még a nem-dinamikus hit is szimbólumokból él. Ezekben a szimbólumokban megtestesül az eredeti hit ereje. Ezért nem szabad alábecsülnünk a hitnek, mint hagyományos magatartásnak a jelentőségét. Az nem valóságos és nem élő hit, az lehetséges hit, amely aktualissá válhat. Ez áll főképpen a nevelésre. Nem jelentőség nélküli a gyermekekkel és egyszerű felnőttekkel megismertetni a hit objektív szimbólumait és azokkal együtt a korábbi nemzedékek élő hitének kifejezéseit. Ennek a módszernek az a veszélye, hogy a nevelés által közvetített hit természetesen hagyományos felfogás marad és nem jut el az élő hit állapothoz.

Az élő hit magában foglalja az azzal kapcsolatos kétséget és a bátorság kockázatát. Minden hitben van a közvetlen bizonyosságnak egy eleme, amely a kétséget, a bátorságot és a kockázatot kizárja. Ez szentvédélyben, aggodalomban kétségbeesésben, eksztázisban tapasztalható. De sohasem tapasztalható a valóságos tartalomtól való elkülönülésben. Ez tapasztalható valóságos tartalmában, és elméletileg csak az analitikus elem különítheti azt el. Az ilyen elméleti elkülönítés ennek az egész könyvnek az alapja. De maga a hit élete ilyen analitikus munkát nem foglal magában. Ezért a végső érdek konkrét tartalmával szembeni kétség a hit ellen irányul, és a hitnek a bátorság által kell önmagát erősítenie

A „bátorság“ kifejezés használata ebben az összefüggésben, amit részletesen megmagyaráztam a *The Courage to Be* (A létezés bátorsága) c. könyvemben, különösen a hittel való kapcsolatában magyarázatra szorult. Röviden kifejezve, a bátorság a hit azon eleme, amely a hit kockázatával kapcsolatos. Nem helyettesíthetjük be a hitet bátorsággal, de a hit nem írható le bátorság nélkül. A misztikus irodalomban „az Isten látomása“ úgy van bemutatva, mint olyan fokozat, amely túlmutat a hiten, akár a földöntúli életben vagy a földi élet ritka pillanataiban. Az isteni-vel való teljes egyesülésben a távolság eleme megszűnik, és azzal együtt megszűnik a bizonytalanság, a kétség, a bátorság és a kockázat. A véges a végtelenbe kapcsolódik, se nem szűnik meg, se nem különül el. Ez nem a rendes emberi helyzet. Az elkülönülő végesség állapotához hozzátartozik a hit és kockázat bátorsága. A hit kockázata a végső érdek konkrét tartalma. De vallásosan szólva, az ember hitében lehet egy bálványimádói elem, lehet az ember kívánsága szerinti gondolkodás, amely meghatározza a tartalmat; lehet egy társadalmi közösségnek az érdeke, mely egy elavult hagyományban tart minket; lehet a valóságnak egy olyan darabja, amely nem juttatja kellő módon kifejezésre az ember végső érdekét, mint a régi és új politeizmusban; lehet kísérlet arra, hogy saját céljára használja a végső érdeket, mint mágikus gyakorlatokat és imákat minden vallásban. Ez megtörténik a hit minden típusában, és az első evangéliumi történetek óta a kereszténység állandó veszélye. Az ilyen összezavarás elleni tiltakozás található a negyedik evangéliumban, ahol Jézus ezt mondja: „Aki hiszen én bennem, nem bennem hisz, hanem abban, aki elküldött engem“. De a klasszikus dogma, a liturgiák és a vallásos élet nem mentes ettől. Mindazonáltal a kereszténynek meg lehet a bátorsága, hogy kinyilvánítsa a Jézusban, mint Krisztusban való hitet. Tudatában van a bálványozási elhajlások lehetőségének, de annak is, hogy Krisztus képében a bálványozási elferdítések elleni próbakő kritérium — a kereszt.

Ebből a kritériumból ered a kereszténység igazi lényege, amely bátorságot ad a Krisztusban való hit kinyilvánítására, azaz arra, hogy az Isten és az ember közti ellentéteket áthidalja maga Isten. Az ellentét erőinek egyike a kételkedés, amely igyekszik megakadályozni a hit megvallásának bátorságát. Az a hit egyedüli abszolút bizonyossága, hogy a végső érdekekkel való kapcsolatunkban mindig a fogadók és nem az adók vagyunk. Mi soha nem léphetjük át a véges és a végtelen közötti hidat a véges részéről. Egyedül ez teszi a hit bátorságát lehetségessé. A bukás, a tévedés és a bálványimádás torzításának kockázata elfogadható, mivel a bukás nem választhat el minket végső érdekünktől.

2. A HIT ÉS A SZEMÉLYISÉG INTEGRÁCIÓJA

Az eddig elmondottak döntő jelentőségűek a hitnek a személyiséggel való kapcsolatát illetően. Ha a hit a végső érdekekkel való kapcsolat, minden más vonatkozás ahhoz kapcsolódik. A végső érdek mélységet, eligazítást és egyesítést ad minden más érdeknek és ezzel együtt magának a személyiségnek is. A személyes élet, amely ezekkel a tulajdonságokkal

rendelkezik, a hitbe való bekapcsolódást jelenti. Kihangsúlyozandó itt az, hogy egy ilyen igény lehetetlen lenne, ha a hit elferdült minden bizonyosság nélküli értelme állana fenn. De az állítás nem abszurdum, hanem nyilvánvaló, ha a hit a végső érdek.

A végső érdek a valóság és az emberi személyiség minden formájához kapcsolódik. A végső érdek más érdekeken felül áll, és alapja minden más érdeknek. A nélküle való lét, központ nélküli lét lenne. Ez az állapot azonban csak megközelíthető, de teljesen soha el nem érhető. Nem fogadható el, hogy lenne egyetlen ember végső érdek vagy hit nélkül.

A központ egyesíti az ember személyes életének minden elemét, a testit, a tudatalattit, a tudatost és a szellemit. A hit aktusában az ember testének minden idege, az emberi lélek minden törekvése, az emberi szellem minden ténykedése részt vesz. De a test, a lélek, a szellem nem az ember három része. Azok az emberi lét dimenziói, mindig egymáshoz tartozók; az ember ugyanis egy egység és nem részekből összetett. Ezért a hit nem az elszigetelt elme, vagy a lélek az az elme és a test ellentéte, vagy a test dolga, hanem az egész személyiség központosított tevékenysége a végső értelem és jelentőség felé.

A végső érdek szenvedélyes érdek, végtelen szenvedély dolga. A szenvedély nem valódi, testi alap nélküli, még akkor sem, ha teljesen szellemi szenvedély. A tiszta hit minden ténykedésében részt vesz a test, mert az igazi hit egy szenvedélyes tett. A részvétel módja lehet különböző. A test részt vehet egy vitális eksztázisban és a szellem eksztázisához vezető aszketizmusban. De a test mindenképpen részt vesz a hit életében. Ugyanez áll a tudatalatti törekvésekre, az emberi lélek ún. ösztöneire is. Meghatározzák a hit szimbólumainak és típusainak választását. Ezért a hit minden közössége igyekszik formálni tagjainak, különösen az új nemzedéknek törekvéseit. Ha valakinek hite olyan szimbólumokban jut kifejezésre, amelyek elősegítik a tudatalatti törekvéseket, ezek a törekvések megszűnnek zavarosak lenni. Nem kell azokat elnyomni, mert egybekapcsolódnak a személy tudatos cselekvésével. Ilyen módon az ember tudatos életét irányítják. A hit az ember öntudatos életét is irányítja. Az ember öntudatának a bomlasztó irányai minden személyes élet nagy problémái voltak. Ha egy egybekapcsoló központ hiányzik, az élet végtelen sokfélesége, valamint az emberi elme benső tevékenysége előidézheti a személyiség teljes szétbomlását. Más egyesítő központ nincs az elme végső érdekén kívül. Sokféle útja van annak, amiképpen a hit egyesíti az ember szellemi életét és annak uralkodó központot teremt. Van, amikor a fegyelem irányítja a mindennapi életet, van amikor az elmélkedés és a gondolkodás vagy a rendes napi munkára való összpontosítás vagy egy különleges cél vagy más emberi lény áll érdeklődése középpontjában. Minden esetben feltételezett a hit; hit nélkül mindez nem mehet végbe. Az ember szellemi ténykedése, művészi teljesítménye, tudományos ismerete, erkölcsi alakulása és politikai tevékenysége, tudatosan vagy tudattalanul jutnak a végső érdekekben kifejezésre, mely szenvedélyt és teremtő erőt ad azoknak, kimeríthetetlenül teszi mélységben és a közös cél felé való törekvésben.

Kimutattuk, hogy a hit miképpen határozza meg és egyesíti a személyes élet minden elemét, és miképpen válik integráló erővé. Felvázoltunk egy képet arról, hogy mit tud a hit alkotni. De nem mutattuk be a szétbomlás és a betegség erőit, amelyek megakadályozzák a személyes élet egységét még olyanoknál is, akikben a hit ereje legerőteljesebben

van jelen, mint a szenteknél, a nagy misztikusoknál, a kiemelkedő próféta személyiségeknél. Az ember csak töredékesen integrálódik, és lényének minden dimenziójában jelen van a szétbomlás vagy a betegség sok eleme.

Azt is mondhatjuk, hogy a hit integráló ereje gyógyító erő. Ez a megállapítás azonban magyarázatra szorul. Nyelvileg meg kell különböztetnünk a hit egybekapcsoló erejét az ún. „hitbeli gyógyítástól“. A hitbeli gyógyítás, ahogyan azt általában értjük, kísérlet meggyógyítani másokat vagy önmagunkat szellemi összpontosítás által. Ilyen gyógyító erő van a természetben és az emberben, és ez fokozható szellemi ténykedésekkel. Nem lekicsinylő értelemben az ember beszélhet a mágikus erő használatáról; valóban van gyógyító mágia, mind az emberi kapcsolatokban, mind saját magunkban. Mindez naponkénti tapasztalat, néha bámulatosságot intenzitásában és sikerében. De erre nem használhatjuk a „hit“ szót, és nem szabad ezt a végső érdek integráló erejével összetéveszteni.

A hit egybekapcsoló ereje a tényleges helyzetben szubjektív és objektív tényezőktől függ. A szubjektív tényező az a fok, ameddig egy személy a hit erejével szemben nyitott, és hogy milyen erős és szenvedélyes végső érdeke. Ez a nyitottság az, amit a vallás „kegyelem“-nek nevez. Ez adottság és szándékosan nem hozható létre. Az objektív tényező, amellyel a hit legyőzi a bálványimádási elemeket és a valóban végső felé irányul. A bálványozási hitnek határozott dinamizmusa van, lehet végtelenül szenvedélyes és gyakorolhat előzetes integráló hatalmat. Meggyógyíthatja és egyesítheti a személyiséget, magában foglalva lelkét és testét. A politeizmus istenei gyógyító hatalmat mutattak fel nem csupán mágikus módon, hanem igazi újra integrálás által. A modern szekuláris bálványimádás tárgyai, mint a nemzet és siker, gyógyító hatalmat mutattak fel nem csupán egy vezető jelszó vagy ígértet mágikus, lenyűgöző erejével, hanem a teljesületlen létezők teljesítésével egy értelmes élet érdekében. De az integrálódás alapja nagyon szűkkörű. A bálványimádó hit előbb vagy utóbb letörik és a betegség rosszabb, mint előzőleg. Az egyik korlátozott elemet megtámadja a másik korlátozott elem. Az elme szétválk, még akkor is, ha ezeknek az elemeknek egy része magas értéket képvisel. A tudatalatti erők teljesülése nem tart sokáig, azok előbb-utóbb elnyomatnak vagy kaotikusan széthullanak. Az elme összpontosítása eltűnik, mert az összpontosító tárgy elveszti meggyőző jellegét. A szellemi alkotó erő fokozatosan mind erőtlenebb, üres jellegűvé válik, mert nincs végtelen jelentése. A hit szenvedélye a le nem győzött kétkedés és kétségbeesés szenvedésévé alakul át, és sok esetben neurózisba és pszichózisba menekül. A bálványimádó hitnek nagyobb a szétválasztó ereje, mint a közömbösségnek. A félrevezetett, bálványimádó hitnek ez a legnagyobb veszélye. A próféta lélek és mindenekfelett a Szellem az, amelyik harcol a hitnek bálványimádó eltorzítása ellen.

A hit gyógyító ereje felveti a kérdését annak más gyógyítási módokhoz való viszonyát illetően. Elmondhatjuk, hogy a hit gyógyító ereje a személyiség egészére vonatkozik, függetlenül az elme és a test egyes sajátos betegségeitől. Megelőzi, elkíséri és követi a gyógyulás minden más ténykedését. Végességében és elidegenedésében az ember szétbomlik különböző elemeire. A test valamelyik része lehet beteg, anélkül, hogy észbeni betegség járna vele, és az elme lehet beteg, látható elégtelenség nélkül. Az elme betegségének egyes formáiban, főképpen a neurózisban, de a testi betegség szinte minden formájában, a szellemi élet teljesen

egészséges maradhat, sőt erősödhetik is. Ezért orvosi beavatkozás szükséges, ha az egész személyiség ilyen elemei, külső vagy belső okokból szétbomlanak. Az is köztudomású, hogy az orvosi tevékenység, a értelmi-szellemi gyógyítást is beleértve, a személyiség egészének a reintegrálódását nem biztosítja. Ezt csak a hit teheti meg.

Az integrálódott személyiségeknek annyi típusa van, ahány típusa a hitnek. Az integrálódásnak van olyan típusa is, amely a személyes integrálódás különböző típusait egyesíti. Ilyen személyiséget teremtett az őskereszténység.

3. HIT, SZERETET ÉS CSELEKEDET

Amióta Pál apostolt az a támadás érte, hogy tanítása szerint az isteni megbocsátásban való hit és nem az emberi cselekedet teszi az embert elfogadhatóvá Isten előtt, a hitnek a szeretethez és cselekedethez való viszonya vita tárgya lett. A kérdés és a felelet egészen másképpen tevődik fel, ha hiten olyan dolgokban való hívést értünk, amelyek nem bizonyíthatók, vagy pedig ha a hit alatt az embernek a végső érdekeltégi állapotát értjük. Az első esetben természetes a szeretettől és cselekvéstől való közvetlen függésünk tagadása; a második esetben a szeretet és a cselekvés hozzákapcsolódik a hithez és attól nem választható el. A hit értelmezésének minden eltorzulása ellenére ez utóbbi a klasszikus hit-tétel, még ha nem is jut megfelelőképpen kifejezésre.

Az ember csak olyan végső érdekekkel kapcsolódik össze, amelyhez lényegében tartozik, de amelytől egzisztenciálisan elválasztódik. Láthattuk, hogy nincs hit az Istenről való látomásban. De van végtelen érdek abban, hogy egy ilyen látomást elérjünk. Ez feltételezi az elkülönültnek az egyesülését; az elkülönült egybekapcsolására való törekvés pedig a szeretet. A hit érdeke azonos a szeretet kívánságával: ahhoz való kapcsolódása, ahová tartozik és amitől el van idegenítve. Az Ószövetség nagy parancsolatában, amelyet Jézus megerősített, a végső érdek tárgya és a feltétel nélküli szeretet tárgya: Isten. Innen ered az Isten szeretete, amelyet a felebarát és önmagunk felé irányuló szeretet képvisel. Ezért az „Isten félelme“ és „Krisztus szeretete“ az, ami az egész bibliai irodalomban meghatározza a más emberi lények iránti magatartásunkat. A hinduizmusban és buddhizmusban a végső Egyben való hit, akitől minden lény ered, és ahová törekszik visszatérni, határozza meg a másokban való részvételt. A végső identitásban, az Egyben való tudat teszi lehetővé és szükségessé a minden lényvel való kapcsolatot. Ez nem a Biblia szeretetfogalma, amely személyközpontú, de szeretet a kívánságunknak az értelmében, egyesülni azzal, amihez tartozik. A hit mindkét formájában nincs úgy felfogva, mint a hiten kívül álló valami, hanem mint magának a végsőnek egy eleme. A hit és szeretet egymástól való elválasztásának mindig a vallás megromlása a következménye. Amikor a judaizmus rituális törvények rendszere lett, az indiai vallások mágikus szakramentálizmussá váltak, a kereszténység pedig a dogmai legalizmusba esett, a hitnek a szeretettel való kapcsolata akadályozó tényező lett ezeknek a vallásoknak a

belső és külső világában egyaránt és gyakran vallásnélküli erkölcsstanná váltak.

Megpróbálták a hit eltorzított formájából úgy szabadulni, hogy a hitet teljesen elvetették. De felmerül a kérdés: van-e szeretet hit nélkül? Minden bizonnyal van szeretet a hittételek elfogadása nélkül; a történelem tanúsága szerint a szeretet ellen legszörnyűbb bűnöket éppen a fanatikusán védett hittételek nevében követték el. A szenvedélyesen elfogadott és védelmezett hitelvek nem hoznak létre szeretetből fakadó cselekedeteket. Mert a végső érdekekkel kapcsolatos hit szeretetet foglal magában, nevezetesen az elválasztott újra egyesítésére irányuló kívánságot és ösztönzést.

De fennmarad még mindig a kérdés: lehetséges-e a szeretet hit nélkül? Szerethet-e az az ember, akinek nincs a végső érdekekkel kapcsolata? A felelet az, hogy nincs emberi lény végső érdek nélkül és ilyen értelemben nincs ember hit nélkül. A szeretet még ha elrejtve is, de jelen van az emberben; mert minden emberben él a vágyódás a végső érdekének tartalmával való egyesülés iránt.

Tárgyaltuk a hit értelmének az elferdítését. Feltétlenül szükséges, bár lehetetlen korlátozott kereteink között, kivédeni a szeretet értelmének a félremagyarázását. Egy dolgot azonban meg kell említenünk: a szeretetnek az érzelmre való korlátozását. Amiképpen a hitben is az érzelem a szeretet megtapasztalásával kapcsolódik össze. De ez magát a szeretetet még nem teszi érzelmmé.

A szeretet többféle válfaját különböztethetjük meg. Szembe állított egymással a görög eros típusa a keresztény agapé típusával. Az eros jelenti a másik lény általi ön-kiteljesülést, az agapé viszont a saját maga átadását egy másik lény érdekében. Az ún. „szeretet-típusok“ valójában „szeretet-minőségek“, egymáshoz kapcsolódva és csak eltorzított formában egymással ellentétesek. Nincs igazi szeretet az eros és az agapé összekapcsolódása nélkül. Az agapé az eros nélkül az erkölcsi törvény iránti engedelmisség, melegség és egymáshoz való kapcsolódás vágya nélkül. Az eros pedig agapé nélkül egy zavaros kívánság, megtagadva a másik ember igényét, hogy mint független önmaga tudjon szeretni és szeretetben részesülni. A fanatikus nem szeretheti azt, aki ellen fanatizmusa irányul. A bálványimádó hit pedig szükségszerűen fanatikus.

A szeretet közvetlen megnyilvánulása a cselekvés. A teológusok vitták azt a kérdést, hogy a hit miképpen válik cselekvéssé. A felelet ez: azért mert szeretetet foglal magában és mivel a szeretet kifejezése a cselekvés. A hit és cselekedet közti közvetítő kapocs a szeretet. Amikor a reformátorok, akik az üdvözülést egyedül hit által hitték lehetségesnek, bíralták a római katolikus dogmát, hogy az üdvösséghez a cselekedetek szükségesek, igazuk volt annak tagadásában, hogy minden emberi cselekedet teremthet Istennel való egyesülést. Csak Isten egyesítheti önmagával az elidegenült embert. De a reformátorok nem fogták fel és a katolikusok is csak homályosan voltak tudatában annak, hogy a szeretet a hitnek egy eleme, ha a hiten a végső érdeket értik. A hit szeretetre indít, a szeretet pedig a cselekedetekben él. Ebben az értelemben a hit jelen van a cselekedetekben. Ahol van végső érdek, ott van szenvedélyes kívánság saját érdeke tartalmának megvalósítására. Az érdek végső formájában magában foglalja a cselekvés óhaját. Az ontológiai típusú hit az egyik lény másiktól való elkülönüléséből való kiemelkedés kívánsága. Az erkölcsi típusú hit arra igyekszik, hogy az elidegenült valóságot átformálja.

Mindkettőben a szeretet működik. Az első esetben az eros szeretet-minőség, mely a szeretett lényvel való egyesülést óhajtja azzal, ami a szerető és a szeretett felett áll. A második esetben az agapé minőség igyekszik a szeretett lény elfogadása felé. A misztikus szeretet önmaga megtagadása által egyesít. Az erkölcsi szeretet az én állításává változik át. A misztikus szeretet ténykedése túlnyomó mértékben aszketikus. Az erkölcsi szeretet pedig lényegében „agapé”. Mindkét esetben a hit határozza meg a szeretet fajtáját és a cselekvés módját.

Ezek a példák a hit jellegének alap-polaritását írják le. Még sok más példát hozhatunk fel. A lutheránus hit személyes megbocsátás tana kevésbé elősegítő a szociális tevékenységre, mint a kálvinista hit Isten dicsőítésében. A humanista hit az ember lényeges értelmét illetően kedvezőbb az általános művelődésre és demokráciára, mint az eredendő bűnnel és a valóság démoni formáival kapcsolatos hagyományos keresztény hit. A protestáns hit közvetítés nélküli, Istennel személyes szerinti kapcsolatában több független személyiséget teremt, mint a katolikus hit, és mint annak Isten és ember közti egyházi kapcsolata. A hit, mint a végső érdekekkel kapcsolatos állapot, szeretetre indít és cselekvésre ösztönöz. Ez a végső hatalom mindkettő felett.

4. A HIT KÖZÖSSÉGE ÉS ANNAK KIFEJEZÉSEI

A hit természetével kapcsolatos leírásokban kimutattuk, hogy a hit csak a hit közösségében valóságos, vagy pontosabban kifejezve, a hit nyelvének közösségében. A hit és a szeretet ugyanabba az irányba utal: szeretet a hit ténykedése, azaz az elkülönült egyesülésének a kívánsága. Ez teszi a hitet a közösség tényezőjévé. Végeredményben minthogy a hit a cselekvéshez vezet, és a cselekvés közösséget tételez fel, a végső érdek állapota csak a közösség cselekvése által válik aktuálissá.

Megvitattuk a hit és kétség viszonyából eredő helyzetet. De az erre vonatkozó hitbeli kifejezések másodrendű fontosságúak és a hit közösségében levő végső érdek alapvető kifejezései jelentősebbek. Amint láttuk, a végső érdek minden kifejezése szimbolikus, mivel a végső érdeket nem-szimbolikus módon kifejezni nem lehet. Különbséget kell tennünk a szimbolikus kifejezés két alapvető formája között — az intuitív és az aktív —, hagyományos kifejezésben a mitikus és a rituális. A hit közössége rituális szimbólum által formálódik és mitikus szimbólumokban jut kifejezésre. A kettő egymástól függ: ami a kultuszban végbemegy, el van képzelve a mítoszban és viszont. Az önkifejezés e két formája nélkül nincs hit. Még ha nemzet vagy siker is a hit tartalma, a rítusok és a mítoszok azokkal kapcsolatban vannak. Köztudomású, hogy a totalitárius rendszereknek kiépített rituális tevékenységük van, és van bennük a képzeletbeli szimbólumoknak egy ereje, amely bármilyen abszurdum is, kifejezi az egész rendszer alapjául szolgáló hitet. A totalitárius közösség rituális tevékenységben és intuitív szimbólumokban fejezi ki magát, amelynek sok hasonlósága van azzal, amiképpen a tekintélyen alapuló vallásos közösségek fejezik ki magukat. Mégis, minden tiszta vallásban

van egy tiltakozás a bálványimádási elemek ellen, amelyeket a politikai totalitarizmus megkötések nélkül elfogad.

A hit élete a hit közösségében való élet, nem csupán közös ténykedéseiben és intézményeiben, hanem tagjai belső életében is. A közösség tevékenységétől való elkülönülés nem jelenti szükségszerűen magától a közösségtől való elkülönülést. Lehetséges egy út (pl. az önkéntes elkülönülés), hogy azzal erősödjék a szellem, amely vezeti a közösségi életet. Gyakran van, hogy aki időlegesen visszavonul, visszatér a közösséghez, amelynek még beszéli a nyelvét, és amelynek szimbólumait megújítja. Mert nincs a hitnek olyan élete, még a misztikus egyedülletben sem, ami ne volna a hit közösségében való élet. Vannak közös érdekek alapján egybekapcsolódó csoportok, élvezve az egységet addig, amíg az érdeklődés tart. Vannak csoportok, amelyek természetesen nőttek össze mint családok és törzsek, és természetes halállal halnak meg, amikor életük feltételei megszűnnek. De a csoportok egyike sem hitközösségek önmagában. Arra való tekintet nélkül, hogy egy csoport természetes úton vagy a közös érdek alapján jön-e létre, az egy átmeneti, időleges csoport. Es végük kell legyen, amikor létezésük technikai vagy biológiai feltételei megszűnnek. A hit közösségében ezek a feltételek nem döntők; létezésük egyedüli feltétele hitük vitalitása. De az a közösség, amely a végső érdek alapján áll, nincs megsemmisülésnek kitéve előzetes érdekek vagy a beteljesülés hiánya miatt. Ennek az állításnak legbámulatosabb példája a zsidók története. Ők az emberiség történetében a hit végső és feltétel nélküli jellegének a dokumentumai.

A hitnek sem a kulturális, sem a mitológiai kifejezései nem jelentenek értéket, ha annak szimbolikus jellege nem válik érthetővé. Próbáltuk kimutatni a literatizmus, a betű szerinti értelmezés romboló következményeit, és gyakran megtörténik, hogy a literatizmussal ellentétben, magát a mítoszt és a kultuszt mint olyant ér támadás. A mítoszt a valásfilozófia, a kultuszt az erkölcsi előírások váltják fel. Lehetséges, hogy ez az állapot egy ideig fennáll, mert az eredeti hitnek még hatása van. Mert a hit kifejezéseinek a tagadása nem jelenti magának a hitnek a tagadását, legalábbis az első időkben. Ez az oka annak, hogy a nem valásos erkölcsiség magasrendűségét is ki lehet mutatni és meg lehet kísérlni a hit és az erkölcsiség összefüggésének a tagadását. De ennek a lehetőségnek határa van. A végső érdek nélkül az erkölcsiség minden rendszere alásüllyed a szociális igényekhez való alkalmazkodás módszerébe. És a végtelen szenvedélyt, amely az igazi hitet jellemzi, helyettesíti egy okos számítás, amely képtelen a bálványimádói hit szenvedélyes támadásainak ellenállni. Ez a leírása annak, ami nagy vonalakban történt a nyugati civilizációval. Ezt csupán az a tény rejti el, hogy a humanista hit sok képviselőjében az erkölcsi erő erősebb volt és ma is erősebb, mint az aktív vallási közösségekben. De ez csupán átmeneti állapot. Ezekben az emberekben még van hit, van végső érdek az emberi méltóságot és személyes beteljesülést illetően. Van bennük vallási lényeg, ami azonban az elkövetkező nemzedékekben megsemmisülhet, ha nem újul meg a hit. Ez csak a hit közösségeiben lehetséges, a mitikus és kultikus szimbólumok állandó igénybevételével.

Egyike azoknak az okoknak, amiért a független erkölcsök vallásos gyökereik ellen fordultak, ez az eltorzított jelentés, amit a vallás történetében a szimbólum és mítosz kapott, beleértve a keresztény egyházak

történetét is. A hit szimbólumai mágikus valóságokká deformálódtak, amelyek léteznek, mint fizikai erők, még akkor is, ha azokat nem fogadjuk el a hit cselekedeteiben, mint a végső érdek kifejezőit. Ezek terhelve vannak szent hatalommal, amely működik, ha az ember nem áll ellene. A szakramentális cselekményeknek ez a babonás magyarázata kiváltja a humanisták tiltakozását, és a vallás nélküli erkölcsiség felé hajtja őket. A protestáns tiltakozás egyik fő pontja a szakramentális babonáság elutasítása volt. De a történeti protestantizmus e tiltakozás által nem csak a kultikus babonákat távolította el, hanem a rituális és szakramentális szimbólumok eredeti értelmét is elvetette. Ezen az úton a protestantizmus, akarata ellenére, támogatta a független erkölcsiség felé való törekvést. De a hit nem maradhat élő a hit kifejezései és az azokban való személyes részvétel nélkül. Ez a belátás a protestantizmust a kultusz és a szentség új értékelésére készítette az újabb időben. Szimbólumok nélkül, amelyben a szent, mint megtapasztalt jelen van, a szent megtapasztalása elenyészik.

De ugyanez a helyzet a végső érdek mitológiai kifejezésével is. Ha a mítoszt szószerint értelmezzük, a filozófia azt, mint abszurdumot elveti. Mitológiátlanítani kell a szent történeteket, át kell változtatni a mítoszt vallásfilozófiává és végül vallás nélküli filozófiává. De a mítosz, ha úgy értelmezzük, mint a végső érdek szimbolikus kifejezése, minden vallásos közösség alapvető ereje. Nem helyettesíthető filozófiával vagy független erkölcsiség kódexével.

A kultusz és a mítosz tartja életben a hitet. Senkinél sem hiányozhatik, senki sincs teljesen végső érdek nélkül. Kevesen értik meg értelmét és erejét, bár a hit élete függ tőlük. Kifejezik egy közösség hitét, és személyes hitet teremtenek a közösség tagjaiban. Azok nélkül és a közösség nélkül, amelyben használják, a hit eltűnik és az ember végső érdeke homályossá válik. Akkor jön a független erkölcsök rövid órája.

5. A HITNEK HITTEL VALÓ TALÁLKOZÁSA

Sokféle hitközösség van nemcsak a vallás birodalmában, hanem a világi kultúrában is. A mi jelenlegi világunkban azok legtöbbje egymással kapcsolatban áll és türelmes magatartást tanúsít egyik a másik felé. De vannak fontos kivételek: legtöbbjük korunk politikai és társadalmi nyomása alatt fejlődik. Kivételek elsősorban a hit világi-politikai típusai. Ezek nem csupán a totalitárius hitet foglalják magukban, de saját védelmük által a demokratikus hitet is. A vallás világában is vannak kivételek; a római katolikus egyház hivatalos hittétele, hogy kizárólagosan birtokolja az igazságot, valamint a protestáns fundamentalizmus negatív viszonyulása a kereszténység és a vallás minden más formájához. A türelmetlenség, mint a hit jellegzetessége, könnyen megérthető. Ha a hit a végső érdekekkel való állapot és minden végső érdeknek konkrétan kell önmagát kifejeznie, a végső érdek különleges szimbóluma részt vesz annak

véglegességében. Részt vesz annak feltétel nélküli jellegében, habár önmaga nem feltétlen. Ez a helyzet, amely a bálványimádás forrása, ugyanakkor a türelmetlenség forrása is. Szinte elkerülhetetlenül bálványimádássá és démonivá válik. Ez történt mindazokkal a vallásokkal, amelyek a végső érdekük konkrét kifejezését komolyan veszik. Ez történt a kereszténységgel is, habár a kereszt szimbóluma annak ellenáll. A klasztrikus miszticizmusnak az az előnye, hogy a végső érdek konkrét kifejezését nem veszi komolyan, ezért túllép azokon a konkrét szimbólumokon, amelyeken minden vallás alapul. A judaizmusban és kereszténységben a valóság át van formálva a történelem Istenének nevében. A próféták kizárólagos monoteizmusa, a pogány világ sok istenével való küzdelme, az az Őszövetség egyetemes igazságosságának hirdetése és az egyetemes kegyelem az Újszövetségben — mindez a judaizmust, a kereszténységet és az iszlámot türelmetlenné teszi minden bálványimádással szemben. Az igazságosság, a történelem és a vég váradalmának ezek a vallásai nem tudták India misztikus türelmességét elfogadni. Türelmetlenné és fanatikusokká, bálványimádóikká válhatnak. Ez a különbség a próféták kizárólagos monoteizmusa és a misztikusok transzcendens monoteizmusa közt.

A kérdés ez: a hitnek hittel való találkozása vajon feltétel nélküli türelmessé váláshoz vagy kritérium nélküli türelmetlenséggé vezet-e? Ha a hit a végső érdekekkel való kapcsolatot jelenti, ez az alternatíva elesik. Minden hitnek szakramentuma a végső érdek, amelyben igyekeznek magát kifejezni. Minden hit önbírálatát az a belátás, hogy a konkrét szimbólumok érvényessége viszonylagos.

Ezen az alapon megérthető a megtérés jelentése. A megtérés fogalmának van egy mellékjelentése, ami annak használatát nehezíti. Jelentheti abból az állapotból való felébredést, melyben a végső érdek hiányzik (vagy pontosabban el van rejtve) egészen a végső érdek tudatosodásáig. Ha a megtérés ezt jelenti, akkor minden szellemi tapasztalat a megtérés tapasztalata.

A megtérés jelentheti a változást az egyik hitfelfogásból a másikba. A megtérés ebben az értelemben nem végső érdek. Lehetséges, hogy igen, lehetséges, hogy nem. Csak az a fontos, hogy ha az új hitben a végső érdek jobban meg van őrizve, mint a régi hitben. Ha ez az eset, akkor a megtérésnek nagy jelentősége van.

A hitnek hittel való találkozásának fontos esete a nyugati világban a kereszténység találkozása a szekuláris hittel. Mert a szekularizmus soha sincs végső érdek nélkül; ezért a vele való találkozás nem más, mint a hitnek hittel való találkozása. Az ilyen találkozásban két cselekvési mód megfelel a helyzetnek, kettő pedig nem. A helyzetnek megfelelő két cselekvési mód közül az első a metodológiai tudakozódás a konfliktus elemeit illetően, és a második a helyzet azon elemeinek igazolása, amelyek a megtéréshez vezetnek. A kettőnek kombinációja a hitnek hittel való találkozásában a megfelelő magatartás. Ez elismeri, hogy a végső érdek nem az érvek dolga, hogy a végső érdek kifejezéseiben olyan elemek vannak, amelyek vita tárgyát képezik. A hit szimbólumainak minden küzdelmében ezt a kettős utat kell választani. Ez feloldja a hit konkrét kifejezésével kapcsolatos fanatizmust. A megtérés nem a győztes érveknél, hanem a személyes átadásnak a dolga.

A vitatható a kérdés másik oldala. Ha a misszió igyekszik elérni sokak megtérését az egyik hitből a másikba, megpróbálja ezt az emberiség egészére kiterjeszteni. Senki nem lehet biztos abban, hogy az emberi történelem folyamán ilyen egység létre fog-e jönni; senki nem tagadhatja, hogy ez az egység az emberiség nagy kívánsága és reménysége minden korban és minden helyen. De csak egy útja van az egységnek: ha különbséget teszünk a végső érdek és annak kifejezése között. Az egyetemes hit útja a próféták régi útja, ha bálványimádásnak nevezzük a bálványimádást, és elvetjük azt azért, ami valóban a végső. Az ilyen hit sohasem lesz képes magát egy konkrét szimbólumban kifejezni, bár minden nagy vallásnak az a vágya, hogy egy mindent magában foglaló szimbólumot hozzon létre, amelyben az ember hite egyetemesen kifejezi magát. Ennek a reménynek csak akkor van igazolása, ha a vallás megmarad saját szimbólumai feltételes és nem végső jellegének tudatosságában. A kereszténység a „Krisztus keresztje“ szimbólumban juttatja kifejezésre ezt a tudatosságot, még akkor is, ha a keresztény egyházak elhanyagolják ennek a szimbólumnak a jelentését. A kereszténység radikális önbírálata képessé teszi az egyetemességre, mindaddig, míg azt az önbírálatot mint erőt saját életében megtartja.

ÖSSZEFOGLALÁS: A HIT LEHETŐSÉGE ÉS SZÜKSÉGESSÉGE MA

A hit valóságos a történelem minden szakaszában. Ez a tény nem bizonyítja azt, hogy a hit lényeges lehetőség és szükségesség. Jelentheti mint a babonáság az ember igazi természetének elferdülését. Ezt sok ember, aki a hitet visszautasítja, hiszi. Ebben a könyvben az a kérdés vetődik fel, hogy az ilyen hit belátáson vagy félreértésen épül-e fel, és a feltétlen válasz az, hogy a hit visszautasítása az ember természetének teljes félreértéséből származik. A hit félreértésének és helytelen magyarázatának, valamint elferdülésének sok formáját vitattuk meg ebben a könyvben. A hit egy fogalom és egy valóság, amit felfogni és leírni nehéz. Szinte minden szó, amivel a hitet leírtuk, ki van téve új félremagyarázásoknak. Ez nem is lehet másképpen, mert a hit nem egy jelenség a többi mellett, hanem központi jelenség az ember személyes életében, megnyilatkozik és elrejtőzik ugyanabban az időben. Vallásos és a valláson túlra utal, az egyetemes és konkrét, végtelen változatú és mindig ugyanaz. A hit az ember lényegbeli lehetősége, ezért annak létezése szükséges és egyetemes. Lehetséges és szükséges a mi korunkban is. Ha a hitet úgy fogjuk fel, ahogyan az központi, végső érdek, nem hiúsíthatja meg a modern tudomány vagy bármilyen filozófia. És nem vonható kétségbe hitelessége, babona és tekintély alapon álló eltorzulások által az egyházakban, szektákban és egyéb mozgalmakban. A hit önmagán áll és igazolja magát azok ellen, akik támadják, mert csak egy más hit nevében támadható. Ez a dinamikus hit diadala, mert bármilyen tagadása a hitnek, önmagában a hitnek, a végső érdeknek a kifejezése.

EMLÉKEZÉS A BUDAPESTI UNITÁRIUS TEMPLOM SZÁZ ÉVÉRE

Az első budapesti unitárius templom száz évének, az 1928. évi legátusi szolgálatomat is figyelembe véve, több mint 60 esztendőn át különféle szolgálatokban személyes részese voltam. Az erdélyi unitárius egyház harmadik püspöke Enyedi György tudós és jeles prédikátor egyik beszédének alapjául Lukács evangéliuma 12. részének 32. versét választotta: „Ne félj te kicsiny nyáj, mert tetszett a ti Atyátoknak, hogy néktek adja az országot.“ Ennek az alapigének szellemében igyekszem a régmúlt időkről emlékezni, mondanivalómat rövidre fogni, inkább csak vázolva a legfontosabb történéseket.

Az 1848. évi országgyűlés az Erdélyben már 1568 óta „recepta religio-ként“ elismert unitárius egyházat Magyarországon is törvényesen elismertnek nyilvánítja *unitaria religio* néven. 1868 után az új parlamentben már több unitárius képviselőt találunk, közülök csak néhányat említek: Orbán Balázs, Ferencz József püspök Odeschalci Arthur, Boncza Miklós, akit Ady Endre apósaként ismer a közvélemény, valamint Daniel Gábor, aki később a parlament alelnöki tisztét is betöltötte. Kiegészítés után megindul az erdélyiek Budapestre költözése. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumba Buzogány Áron személyében unitárius tisztségviselőt neveznek ki, aki összegyűjti lakásán az unitáriusokat. 1869-ben gyermeke kereszteselésére Budapestre hívja angliai útjának sorstársát és barátját, Ferencz József akkori kolozsvári lelkész. Ebben az évben tartják az első nyilvános unitárius istentiszteletet Török Pál református püspök által átegenedett teremben, melyen ő maga is részt vett. A következő években egyre több alkalommal jön unitárius lelkész Kolozsvárról istentisztelet tartására. A szolgálatot az evangélikusok Deák téri termeiben tartják a templom felépüléséig. Az unitáriusok száma közben gyarapszik, 1885-ben Ferencz József püspök kinevezi Derzsi Károly tordai tanár-lelkészt az első budapesti lelkésznek. A főváros telket ad, megindul a küzdelem a templom-építésért. 1890. október 26-án került sor a felavatására, melyen a vallás- és közoktatásügyi miniszter is jelen volt. A krónikás feljegyezte, hogy az avatáson szolgált három lelkész más-más arculatát mutatta be az unitarizmusnak. Derzsi a radikalizmus, Péterfi Dénes az unitárius ortodoxia, Ferencz József a kettőt kiegyenlítő szellemet képviselte.

A hívek és prédikáló lelkész képviselték együtt az unitárius gondolatot. A következőkben a szószék szolgálattevőinek egy-egy vonással való jellemzésével kísérem meg a megemlékezést a történeti sorrendben. Derzsi Károly némi vonakodás után jött Budapestre; mint prédikátort hamar népszerűség övezte. Az erdélyi hívek mellé felsorakoztak a hozzánk csatlakozottak is. Derzsi munkáját az építésben és azután is, három jeles világi ember támogatta, akiknek nevét a Nagy Ignác utcai templom kapubejárataánál elhelyezett emléktábla ma is őrzi: Hajós János, Kálnoki Bedő Albert, dr. Székely Ferenc. Derzsi sikeres szószéki szolgálatai mellé 1892-ben Unitárius kis könyvtár c. kiadványsorozatot indít, melyben angol és

amerikai unitáriusoktól fordított tanulmányokkal tesz jó szolgálatot. Sajnos, nehezen szokja meg a budapesti életet, hazavágyik; többször maradásra bírják, végül 1895-ben állásáról lemondva, hazamegy Tordára Utóda, 1896-ban néhány hónapig Gál Miklós, aki visszament Erdélybe. Később nyugdíjasként ismét Budapesten szolgált néhány év után, sírja a Farkasréti temetőben a feledés sorsára jutott.

A századfordulóra új, fiatal, erőteltjes lelkész kerül Torockóról Budapestre Józán Miklós személyében. Mindkét elődjéhez hasonlóan ő is éveket töltött az akkor még Londonban működött, ma Oxfordi Manchester College néven ismert unitárius teológiai intézetben. Közel fél évszázadon volt a gyülekezet lelkésze. Jeles prédikátor, közismert személyisége a főváros egyes társadalmi mozgalmainak. Legjobb barátja e kor ismert református prédikátora, Haypál Benő. Szívesen vállalkozott a szörványokban élő kisebb csoportok meglátogatására, körükben tartott istentiszteletei, főként az első világháború utáni években, valóságos erdélyi találkozók voltak. Több vidéken épült unitárius templomunk felavatása Hódmezővásárhelytől Kocsordig az ő szolgálatai ideje alatt történt. A XX. század első éveiben létrehozta a Dávid Ferenc Egyletet, melyben más felekezetek ismert professzorai, a nagyváradi főrabbi is szerepelt. A felekezeti sajtó egy részének bírálatától Ady Endre védett meg ritkán idézett kis írásában. A Dávid Ferenc Egylet évkönyvei évekig kedvenc olvasmányai voltak az unitarizmus iránt érdeklődőknek.

Kezdetől fogva gondot jelentett a budapesti unitárius fiatalok valóságosoktatása. Az egykori Koháry utcai irodán szombaton vagy vasárnap istentisztelet előtt és után tartott vallásitanítási órákra néhányan a régiéek közül, a 90 éven túl ma is élő Gyarmathy István, valamint Bartók Béla főgondnokunk is szeretettel emlékszik vissza, másokkal együtt.

Józán Miklós 1902 óta a dunatiszamenti unitárius gyülekezetek eszperese, s 1918 után ő lett az egyház vezetője. Dicséretére szolgál, hogy 1922-ben, amikor már erdélyi egyházi lapok nem juthattak el rendszeresen Budapestre, *Unitárius Értesítő* címen, egyházi folyóiratot indított, mely ma *Unitárius Élet* név alatt a régi hagyomány folytatója. Az 1926-ban megalakult Felsőházban, a történelmi egyházak képviselői mellett ő is hivatalból tagsági helyet kapott. Felsőházi beszédei egy részét *A fejedelem és papja* c. kötete őrizte meg az utókor számára. 1941-ben választották meg kolozsvári püspökké, s csak ekkor vált meg szeretett budapesti gyülekezetétől, ahová még püspök korában is ellátogatott rádióközvetített szép beszédeivel.

1920-at írtak, amikor a háború után Budapesten maradt Bíró Lajos lelkész, aki ettől az időtől fogva szószéken és a hitoktatásban nyolc éven át hűséges segítője volt Józán Miklósnak. Prédikációit és vallásitanítói munkásságát éppen úgy jegyeznünk kell, mint azt is, hogy megindulásától felelős kiadóként társa volt Józán Miklósnak az *Unitárius Értesítő* szerkesztésében.

Az első világháború után a lelki kapcsolat életben maradt Budapest és Kolozsvár között, de a gyakorlati teendők megoldása egyre inkább önállóvá tette a magyarországi egyházat. Egyházbírói értelemben nem történt szakadás, de talán utoljára az 1928-ban Budapestre kinevezett hitoktató lelkész kapta megbízását a kolozsvári püspöktől, azután a kinevezéseket Józán Miklós eszközölte.

Az 1928-as esztendő jelentős változást hozott a budapesti gyülekezetben. Bíró Lajos cserélt a hódmezővásárhelyi Barabás Istvánnal, aki

most már Józan mellett egyenlő gazdája volt a Koháry utcai templom szószékének. Ketten együtt, de főként Barabás szorgalmazta, hogy a magyar Rádió havonta egy alkalommal az unitárius templomból is kapcsolja az istentiszteleteket, ez a második világháború végéig így maradt.

1928-ban két rendes hitoktató lelkész kapott kinevezést: dr. Iván László és Pethő István, akik számos csoportban, a fővárosban és a környékbeli elővárosokban, gondoskodtak közel 500 unitárius gyermek vallásneveléséről s végeztek részükre ifjúsági istentiszteleteket is. Az első világháborút követő években Józan Miklós kíséretével amerikai és angol unitárius egyházi képviselők látogattak el az erdélyi kisebbségi helyzet megvizsgálására. Kolozsvárról magukkal vittek egy fiatal lelkészt, Csiki Gábort, aki amerikai tanulmányútja után Budapesten telepedett le és kezdte meg lelkészi szolgálatát. A külföldi unitáriusok anyagi támogatásával megvásároltak egy házat a IX. kerület Hőgyes Endre utca 3. sz. alatt, ahova a főváros és a hívek jelentős támogatásával egy templomot építettek, és az egyetemi hallgatók részére Diákotthont is létesítettek. Így egy második templommal és egy intézménnyel gazdagodott a fővárosi unitáriusság. Hosszú éveken át rendezetlen volt a gyülekezet jogi helyzete, végül is a második világháború utáni években a Hőgyes utcai templom beleolvadt a budapesti gyülekezetbe. Ma is két temploma és két lelkésze van a budapesti egyházközösségnek.

Visszapillantva még az 1928-as esztendőre, mely egyben a második templom felszentelésének az éve, meg kell emlékeznünk arról, hogy Barabás István lelkészsége alatt a budapesti presbitérium megújult. Több új erő kapcsolódott be a munkába, s főként dr. Tóth György és későbbi gondnoktársai és a presbitérium bölcsessége sok új gondolat megvalósítását tette lehetővé. Rendszeressé váltak a pestkörnyéki városokban a vasárnap délután tartott istentiszteletek és gyülekezeti összejövetelek. A budapesti gyülekezet, mint édesanya támogatta nemcsak a pestvidéket, hanem a távolabbi gyülekezeteket is. Józan Miklós fáradhatatlanul folytatta vidéki missziói látogatásait, s prédikált majdnem minden megyeszékhelyen, ahol az első világháború után jelentősen meggyarapodott az Erdélyből áttelepült unitáriusok száma. Az *Unitárius Értesítő* szerkesztését Józantól Barabás, majd dr. Iván László veszi át és végzi 1938-ban bekövetkezett váratlan haláláig.

A Nőszövetség munkája, a cserkészcsapat megalakulása, a magyarkuti telkek megvásárlása, majd az ottani építkezések, a lelkészekre újszerű gondokat szabtak, melyeknek igyekeztek egyetértésben eleget tenni. Néhány alkalommal, főként 1940—44 közti években több erdélyi lelkész is szolgált budapesti rádiós istentiszteleteken. Mindkét templomunkban tartotta 1943-ban az országos unitárius lelkészker konferenciáját, mely erősítette a kapcsolatot az unitáriusok között.

Az 1930-as években elindult önállósulási törekvések 1940-ben abba maradtak, Kolozsvár lett újra a központ. A lelkész jelentős munkatársa volt a kántor is. Évtizedeken át Péterffy Gyula töltötte be e feladatkört, majd nyugalomba vonulásakor megválasztott utóda Nagy Sándor szép hangjával gazdagította templomi szolgálatainkat. 1940—44 között az Erdélyből időleges munkára feljött fiatal legények és leányok részére a Hőgyes utcai templomban este 6 órakor tartottunk istentiszteletet és a gyülekezeti teremben összejövetelt. E munka is megérdemli a feljegyzést.

Az egyházi vezetők mellett 1922 óta dr. Mikó Ferenc államtitkár vezetésével működött a főként egykoron erdélyi Főtanácson megválasztott

tagokból álló Igazgató Tanács, mely a felsőbb felügyeletet látta el egyházunkban. Működése 1940—44 között szünetelt, majd újra felújult és az 1960-as évek vége felé újra megindult egy önállósulási folyamat, melynek fő mozgatója a román kormány 1949-ben hozott törvénymódosító rendelkezése volt, mely törölte a kolozsvári püspök főhatósága alatt működő egyházkörök közül a duna-tiszamenti, mely kénytelen volt önálló életre berendezkedni.

A századfordulón megalakult az unitáriusokat tömörítő a ma International Association for Religious Freedom elnevezés alatt működő szervezet. Az alakuló közgyűlésen Ferencz József püspököt Boros György teológiai tanár képviselte. Az első világháborúig tartott kongresszusokon hol kolozsvári teológiai tanárok, hol Józán Miklós tartott előadásokat és képviselte a magyar unitarizmust. Ez a második világháború után megváltozott. Mert a román hatóság az erdélyi unitáriusság részére engedélyezett ugyan képviselőket a nemzetközi kongresszusokra, de ők minket nem képviselhettek. Így mi külön kellett elküldjünk képviselőinket. A jelentősebb 1937. oxfordi és más későbbi kongresszusokon igyekeztünk a lelki együttműködés mellett a testvéri kapcsolatokat egymás állandó támogatásával tovább építeni. A mostani romániai változásokat figyelemmel kísérjük és örvendünk annak, ha otthon újabb lehetőségek nyílnak meg a közös és külön végzett munkákra. E sorok írója állandóan azt hangsúlyozta, hogy mi az erdélyi anyaszentegyház gyermekei vagyunk és hálás szívvel gondolunk őseink otthonára akkor is, amikor nem mindig juthatunk el jelentősebb találkozókra.

Iván László halálával megüresedett hitoktató lelkészi állásra 1933-ban pályázatot nyújtott be és kinevezést nyert Szent-Iványi Sándor korábban kolozsvári lelkész, majd a Teológiai Akadémián a gyakorlati tanészék professzora. A hitoktatói feladatköre mellett szívesen vállalt szószéki szolgálatot is. Emellett angol oktató csoportot létesített, a bibliaköri munkát felújította, modern hangvételű prédikációi sok hívet szereztek. Kelemen Béla gondnoknak javaslatára a Koháry utcában is gyülekezeti terem létesítettek az egyháztársadalmi tevékenység részére. Szent-Iványi Sándor politikai tevékenységet is folytatott, és a háború alatt a lengyel menekültek elhelyezésében és német fogságból szökött angol és amerikai katonák továbbjuttatásában segített.

Józán Miklósnak 1941-ben kolozsvári püspökké történt megválasztásával budapesti lelkészi állása megüresedett. A presbitérium egy része az addig nem létezett első lelkészi állásra hirdetett pályázatot — ezt Józán püspök megerősítette —, így a két régi esélyes Barabás István és Csiki Gábor nem adtak be pályázatot; a püspök Szent-Iványit kinevezte. Politikai szereplése, mint országgyűlési képviselő, a Polgári Demokrata Párt vezetője, fővárosi tanács tag, népszerűvé tették. Korán megérezte, hogy az 1945 után létrejött konszolidáció csak átmeneti állapot lehet. Így 1946-ban, amikor az angol unitárius egyháztól két személy részére meghívás érkezett a közgyűlésükön való részvételre, e sorok írójával együtt 1946. szeptember 13-án Angliába utaztak. Onnan azonban csak e sorok írója tért haza, utóbbi pedig továbbutazott az USA-ba, s ottani rövid politikai tevékenysége után Lancaster város unitárius gyülekezetének lelkészeként hunyt el 1982-ben.

Az egyházvezetés 1945—46-ban Szent-Iványi Sándor kezében volt. 1947-re világossá lett, hogy nem tér vissza Budapestre. Új egyházi vezető választására került sor a pestlőrinci közgyűlésen. Barabás Istvánt

mellözve, a többség Csiki Gábort választotta meg, aki mellé új világi vezetők álltak sorba. Később dr. Gálfalvy Istvánnak jutott jelentősebb szerep, amikor a többi egyházhoz hasonlóan, az unitáriusok is egyezményt kötöttek az akkori már kommunista befolyás alatt álló magyar állammal. Az egyezményt Csiki Gábor és Gálfalvy István írták alá. Az egyház élete új ösvényen haladt tovább. Még a háborús évek alatt kerültek budapesti szolgálatba Bencze Márton, Kereki Gábor, Szolga Ferenc, később Győrfi István, akik közül az utóbbiak sokszor szolgáltak e templom szószékén. Barabás István megfáradva a szolgálat terhétől, nyugalomba vonult. Nem csekély állami támogatással, néhány évre a szószék gazdája egy Erdélyből 1944-ben távozott lelkész, Buzogány Kálmán lett. 1952-ben élt az akkori állami nyugdíjat biztosító lehetőséggel és nyugalomba vonult.

Az egyházvezetői tisztelet ekkor betöltő Csiki Gábor nem vált meg a maga építette Hőgyes Endre utcai templom szószékének szolgálatától. Így egy ugyancsak a háborús események rendjén Magyarországra sodródott fiatal, tehetséges prédikátor R. Filep Imre került 1953-ban a budapesti gyülekezet lelkészi tisztségébe. Beszédeiben érvényesült német nyelvtudása révén a Tillich képviselte modernebb teológiai gondolkodás és kiváló szónoki készsége népszerűvé tette.

A második világháborút a templom viszonylagos kevés károsodással élte át, csak az udvar felőli ablakok sérültek meg a légnyomástól, melyeket Bartók Béla ifjabb fia, Péter adományával kijavítottak. Az 1956. évi forradalom napjait követő hadi események és a szovjet csapatok bevonulása nem tett nagyobb kárt templomunkban. Az egyházvezetésben azonban változás történt, 1957-ben Csiki Gábortól a Hőgyes Endre utcai templom új lelkésze Pethő István vette át az egyházvezetés tisztségét. A régi Koháry utcát a második világháború után Nagy Ignác utcának nevezték el a hatalom birtokosai, mondván, hogy Nagy Ignác, mint újságíró 1848/49-ben Kossuth oldalán forgatta tollát, s nem való, hogy egy herceg neve jelezze továbbra is a templomunk melletti utcát.

R. Filep Imre 1953-tól haláláig népszerű prédikátor, gyülekezeti belmissziót végző lelkész volt. 1966-ban az egyházvezetői választáskor ő nyerte el e tisztelet is, melyet csak rövid ideig tölthetett be. Fő érdeme az 1968-ban a Deák téri evangélikus templomban tartott emlékszinat megszervezése, melynek rendjén lelkészt avatott és megalapozta a magyarországi unitáriuság önállósulásának alapjait, azzal, hogy a zsinat kimondotta, miszerint önálló egyházként kérte és nyerte el az állami elismerést. 1970 decemberében szinte fiatalon, 55 éves korában felmondta a szolgálatot. A temetésén jelenlevő nagyszámú gyászoló mutatta egyebek között azt, hogy belföldön és külföldön egyaránt megbecsült vezetője volt egyházának és gyülekezetének.

R. Filep Imre halála után a szószéki szolgálat ellátásában átmenet következett be. Az 1971-ben hatályba lépett új egyházalkotmány állami elismerése után az egyház-vezetői tisztségbe megválasztott dr. Ferencz József nem vállalta a kettős, püspöki és Nagy Ignác utcai lelkészi, szolgálatot. Az egyház világi vezetését Bartók Béla fia, ifj. Bartók Béla vállalta, s 1971-ben történt beiktatása óta ma is ő végzi főgondnoki szolgálatát. A Nagy Ignác utcai gyülekezet lelkésze 1982-ben Huszti János lett, akit az egyházközség nagyobb többsége választott meg tisztségébe. A lelkészi teendők mellett az egyre korosodó püspök mellett más egyházvezetői feladatokat is magára vállalt és végzett.

Beiktatásomkor, mely egybeesett főgondnoktársam beiktatásával, az összes hazai történelmi egyházak felelősei jelen voltak. 1971-ben újra átvettem az *Unitárius Élet* szerkesztésének feladatkörét, melyet első ízben dr. Iván László halála után 1938-tól 1942-ig már betöltöttem. Néhány közreadott könyv, köztük egy angol nyelvű jelzi egyházi törekvéseinket. Bartók Béla főgondnokkal együtt 1979 s az azt követő években mindig jelen voltunk erdélyi testvéreink jelesebb alkalmain mindaddig, míg ezt nem tették lehetetlenné. 80-ik életévemet betöltve úgy éreztem, hogy fiatalabb erő kezébe kell lennem az egyházvezetés feladatát. Utódomul nagy többséggel Huszti Jánost választották meg egyházunk vezetőjéül, aki a reform forrongásai közepette, mint 1988 őszén megválasztott püspök, irányítja egyházunkat. A püspök és a szószék gazdája, Dr. Kaplayné Schey Ilona segítségével rendezte egyházi könyvtárunkat, mely ma az egyetlen hazai gyűjtemény, mely Erdélyben 1918 után megjelent unitárius könyveket és egyházi folyóiratokat őriz. Köztük a legnagyobb érték Dávid Ferenc egyházalapító püspökünk 1569-ben megjelent prédikációs kötetének eredeti kiadása.

A Nagy Ignác utcai gyülekezet lelkészei egyházalapító nagy püspökünk szellemében igyekeztek szószéki szolgálatukat végezni; s a 100 éves évforduló alkalmából idézem gondolatait: „Istentől az emberbe oltott természetes ismeretek, Isten ígéje, a tapasztalat mind megerősítenek abban, hogy Isten számszerint egy, ki forrása és eredete mindenkinek, ki mindennel elegendőképpen bővülködik, adhat mindenkinek mindent, senkinek segítségére vagy tanácsára nem szorul, akitől minden létezőnek kezdete és származása van!“ „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek Téged, az egyedüli igaz Istent, és akit elküldöttél, a Jézus Krisztust.“

GAAL GYÖRGY

EGY FELEKEZETKÖZI EGYETEM ALAPÍTÁSA KOLOZSVÁRON 1920-BAN

Május végén olvashattuk sajtónkban a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület Tanügyminisztériumhoz intézett levelét a magyar nyelvű oktatás ügyében, s ebben található annak a szándéknak a megfogalmazása, hogy amennyiben nem engedélyezik a Bolyai Egyetem felállítását, „egyházunk a magyar testvéregyházakkal összefogva, más magyar intézményekkel és szervezetek támogatásával egyházi egyetemet fog létrehozni“. Kevesen tudják, hogy az ötlet nem előzmények nélküli, éppen hetven évvel ezelőtt már kísérlet történt egy hasonló intézmény létrehozására. Különbösen kisebbségünk életében nem ez az egyetlen mozzanat, ami kísértetiesen emlékeztet az 1920 körüli indulásra. Most az Ellenzék című napilap és az Erdélyi Református Egyházkerület Teológiai Fakul-

tásának Értesítői (1920/21 és 1921/22) alapján az akkori egyetem-alapítási kísérlet eredményeit és kudarcát mutatjuk be.

Az 1872-ben alapított magyar tannyelvű kolozsvári tudományegyetem tanári karát, élén Schneller István rektorral, 1919. május 9-én a nagyszabedbeni Kormányzótanács közoktatásügyi osztálya hűségeskü letételére szólította fel. Az egyetemi tanárok a még tisztázatlan politikai helyzetre — Trianon előtt voltak! — és az egyetem autonómiájára hivatkozva várakozni akartak. Május 12-én délelőtt 10 órakor megjelent az épületben Onisifor Ghibu, a Kormányzótanács közoktatásügyi államtitkára Nicolae Drăganunak, az egyetem magántanárának s más hivatalos személyeknek a kíséretében, s minthogy az esküt most nyilatkozatban tagadta meg a tanári kar, azt eltávolították az épületből, s a román hatóságok átvették az egyetemet. Még az év novemberében megnyílt a román tannyelvű kolozsvári egyetem.

Az állás nélküli tanári kar nagy része rövidesen távozott az országból, néhányan viszont maradtak, a nemzetközi békeszerződés kimenetelében, egy itteni magyar felsőoktatási intézet felállításában reménykedtek.

A sajtó még hónapokon át a régi egyetemet siratja, 1920 áprilisában reflektálnak Iuliu Maniunak, a Kormányzótanács elnökének egy kijelentésére, rámutatva, hogy az egyetemi tanárok nem jószántukból távoztak, kényszer hatására adták fel az egyetemet.

Természetesnek tekinthetjük, hogy az akkori körülmények között elsőként az egyházak érezhették a magyar nyelvű felsőoktatás megteremtésének égető szükségességét. Akkor még nagyszámú felekezeti iskoláik tanár-utánpótlását kellett biztosítaniuk. Az állam által felajánlott továbbtanulási lehetőség az új román egyetemen csak kevesek számára volt járható út, az ifjúság nagy része nem tudott eléggé románul. A külföldi továbbtanulás olyan költséges volt, hogy nagyon kevés család vállalhatta terheit, ráadásul a diplomát különbözeti vizsgák letételével nosztrifikáltatni kellett. A legjárhatóbb útnak egy erdélyi magyar egyetem felállítása kínálkozott.

Az Ellenzék 1920. június 5-i számában olvasható az első híradás a szándékról: *Felállítják az erdélyi magyar tudományegyetemet. Az erdélyi egyházak együttes akciója.* A cikkből kiderül, hogy az erdélyi kétmilliónyi magyarság „szellemi és művelődési“ igényeit kell az új autonóm magyar egyetemnek kielégítenie. „A magyar egyetem létesítésére azok az egyházak szövetkeztek, amelyeknek a közoktatásügy minden fokozatára kiterjedő önkormányzati jogát évszázados, az alaptörvények és nemzetközi szerződések egész sorával biztosított jogállásuk teszi lehetővé.“ A további cikkek kifejtik, hogy nem egy egyetem-alapítással, hanem az 1872-ben feladott egyházi főiskolák újbóli megnyitásával, a statusquo ante visszaállításával szándékoznak közös egyetemet létesíteni.

Ezzel párhuzamosan folyik a szászok nagyszabedbeni egyetem-alapítási kísérlete. A bukaresti Orient című lap már támadja is őket: „ezt nem szabad megengedni a szászoknak, mert akkor az összes romániai kisebbségnek, tehát a magyarok, szerbek, oroszok, bolgárok, tatárok és gagaucok részére is külön-külön egyetemet kellene felállítani“ (Ellenzék, jún. 8.). Közben aláírják a trianoni békeszerződést, erről csak június 9-én tudósít a lap: *A pecsétet ráütötték.* Most még égetőbb a magyar nyelvű felsőoktatás megszervezése. Hosszabb-rövidebb cikkek naponta reflektálnak a

kérdésre. Szó esik *Erdély régi egyetemeiről* (jún. 15.), arról, hogy a Kereskedelmi Akadémia is beolvad majd a megnyíló főiskolaiba (jún. 10.).

Az első lényeges részletek a július 1—2-i számokban olvashatók: *A felekezeti közti magyar egyetem szervezete. Megtörtént a hivatalos bejelentés. A szervező bizottság kommunikéje* — hirdeti a cím. Az oktatásiügyi minisztériumnak címzett, 1920. június 21-én kelt kérvény-bejelentést Majláth Gusztáv Károly római katolikus, Nagy Károly református és Ferencz József unitárius püspök látta el kézjeggyel. A szövegében ékeltlenkedő fehér sorok a cenzúra nemtetszését tükrözik. A beadványt június 26-án iktatták a kolozsvári prefektúrán, s mellékelték hozzá az október elsején beinduló főiskola szervezetének vázlatát.

Hat kart sorolnak fel, mindenütt a teljesség igényével szabják meg a kereteket, s utalnak rá, hogy abból októberben mi indulna be. Mi az alábbiakban csak számszerűen érzékeltetjük a felépítést, mellőzve a tantárgyak hosszú sorát. A (I.) Katolikus teológiai kar 15 tanszakkal működne — ezeket egyelőre 6 rendes tanár látná el —, s ideiglenesen Gyulafehérváron maradna. A (II.) Protestáns teológiai kar is megmaradna eddigi helyiségeiben, 12 tanszakja lenne. Ezekből 6 rendes és 3 előadói tanszék működne osztól. A (III.) Jog- és államtudományi karon a hangsúly áttevődne a magánjogra, a 22 tanszakit egyelőre 10 rendes tanszék látná el. Az (IV.) Orvostudományi kar szintén 22 tanszakán 10 rendes és 8 rendkívüli tanár osztoznék. „Az egyetem orvosi fakultásának szervezésével egyidőben az orvosnövendékek gyakorlati kiképzéséhez szükséges intézetek felállítása is meg fog történni.“ A (V.) Bölcsészeti-, nyelv- és történelemtudományi kar konglomerátumában 29 tanszaknak biztosítanának helyet. Köztük a román irodalom, a román nyelv, s olyan különlegességek, mint a bibliográfia, iparművészet, zenetörténet, rajz, festés, s ide tartozik a földrajz is, mert ezt akkoriban többnyire a történelemmel párosították. Az oktatásmélyzést egyelőre 7 rendes, 7 rendkívüli tanárból és 14 meghívott előadóból állna. A (VI.) Matematikai és természettudományi kar 11 tanszakát 4 rendes és 5 rendkívüli tanárral látnák el. Esetleg ide csatolnák a Közgazdasági fakultást (12 tanszék) és a Gazdasági intézetet (9 tanszék.). Ez utóbbi két alegység a Kereskedelmi Akadémia illetve a Gazdasági Akadémia tervbe vett beolvasztását jelzi. Maguk a régi intézetek ugyanis román tannyelvre térnek át. E kettőn 7 rendes, 3 rendkívüli tanár és 11 meghívott előadó oktatna.

A Protestáns teológiai kar a következő 12 tanszakit ölelte volna fel: 1. Ószövetségi bibliai tudományok; 2. Újszövetségi bibliai tudományok; 3. Egyetemes egyháztörténet, dogmatörténet és alkotmánytörténet; 4. Újszövetségi exegézis és biblikai teológia református hallgatóknak; 5. Unitárius egyháztörténet, az unitárius egyház alkotmánytörténete, unitárius egyházjog; 6. Vallástörténet és vallásbölcselet; 7. Rendszeres teológia, vallástörténet, vallásbölcselet, hittan, erkölcsstan; 8. Evangélikus dogmatika; 9. Unitárius rendszeres hit- és erkölcsstan; 10. Gyakorlati teológia (homiletika, liturgika, igehirdetési és szónoklati gyakorlatok); 11. Vallás-pedagógia, gyülekezési munka elmélete és gyakorlata református hallgatók részére; 12. Ugyanaz az unitárius hallgatók részére. A tervezet még megállapítja: „A protestáns teológia hallgatói a keleti nyelvészetet, a hellenisztikus római kort és kultúrtörténetet, a filozófiát, a pedagógiát, egyházjogot, közgazdaságtant, művészet- és zenetörténetet az egyetem többi fakultásán fogják hallgatni.“

A meglehetősen részletes tervezettel kapcsolatban már a július 3-i számban két román szaktekintély véleményét közlik. Az egyik Octavian Prie államtitkáré: üdvözli a magyar egyetem eszméjét. A helybéli Patria című román napilap július 1-i támadása után az egyetem rektorától, Sextil Pușcariu professzortól kérnek nyilatkozatot: „Kijelentem, hogy az egyetem felállításának eszméje ellen semmiféle kifogást nem lehet felhozni. Erdély magyarsága úgy számánál, mint kultúrájánál fogva igényt tarthat egyetemre. Ki kell azonban jelentenem, hogy az első lépés formája és módja az, amely megütközést keltett a román közvéleményben. Azt hittük ugyanis, hogy előbb kérest adnak be a kormányhoz és meg tárgyalják részletesen a szervezés módozatait. Az egyszerű bejelentés már csak illendőség okából sem állja meg a helyét.“ A professzor még kifejti, hogy helyesebbnek vélné, ha más városban állítanák fel az egyetemet, s kételkedik abban, hogy — bár a tanerők megfelelőek lesznek — sikerül-e őszig a szükséges felszerelést biztosítani az új tanintézetnek.

A román sajtó újabb támadásaira július 4-én *Magyar egyetem és állami érdek* címmel jelenik meg összefoglaló válasz. Bevezető megállapítása lényeges: „Erdély magyarságának egyhangú és legfőbb kívánsága az egyetem felállítása, mert nélkülül összes többi iskolai és kultúrintézményei csonkák.“ Cáfolja, hogy az egyetem politikai jellegűvé válhatnék, s azt is, hogy a túlzott felekezetiesség elsekélyesítené. A székhellyel kapcsolatos kifogásokra így reflektál: „A legteljesebb elismeréssel vagyunk az összes többi erdélyi magyar város magas szellemi foka iránt. Azonban egyedül Kolozsvár az egyetemi város közöttük, mert itten található fel minden eszköz, amely egy főiskola fennállításához szükséges“. Július 20-án végre egy pozitív román sajtóvéleményt is ismertethet a lap. Constantin Mille a bukaresti Adevărul című ellenzéki lap szerkesztője vezércikkben tagadja, hogy egy magyar egyetem veszélyes lehet Romániára nézve. Szerinte az állami tantervet alkalmazzák, „hogy aztán a kurzusok más nyelven adódnak elő, ahhoz semmi közünk“. Különben a magyar egyetem előbb-utóbb elnéptelenedik, mert e fiatalok rájönnek, hogy csak román nyelvtudással érvényesülhetnek.

Közeledik az új tanév, semmi biztató vagy tiltó intézkedés nem történik a kormányzervek részéről. A lap hetente közli az expatriáló vonatok utasainak névsorát. Ha tudós professzorok távoznak, tőlük külön is búcsút vesz. Augusztus 8-án Apáthy Istvánt, 22-én Imreh József és Jancsó Miklós nagy hírű orvosprofesszorokat viszi a vonat. Szeptember 8-án *Követeljük* címmel vezércikkben foglalkozik az egyetem engedélyezésével: „Ez a követelés irredenta gondolat? Milyen örültség, milyen képtelenség. Hiszen a magyar egyetem felállítása éppen ellenkezőleg, ideköti, itt marasztalja a magyar ifjúság tanulni vágyó ezreit, akik most vagy elpazarolják drága idejüket, vagy pedig elhagyják az ország területét, hogy folytathassák stúdiumukat.“ Szeptember 30-án kénytelen a lap megállapítani: „A magyar egyetem ügye elposványosodott. A kormánytól hiába várnak feleletet. Nem jön sem nemleges, sem igenletes válasz“. Javasolja, hogy a kolozsvári tudós tanárok legalább szabadegyetemi előadásokat tartsanak. Az október 2-i szám cikk-címe még a szomorú következményre is rávilágít: *Budapestre mennek a magyar diákok*.

Mintha a tanév kezdetével az egész egyetem-ügy félretevédnék. Csak november 7-én olvassuk a Bochkor Mihály jogászprofesszor temetésén Kolosváry Bálint tartotta beszédben a meglepő szavakat: az elhunyt a Tanárképző Intézet lelkes tagja, harcosa volt, s egyben első halottja. Te-

hát mégis működik egy főiskola Kolozsváron, minden hírverés nélkül. A Patria csak 1921 húsvétján figyel fel erre, s mint a május 5-i válasz-cikkből (*Mese a kolozsvári magyar egyetemről*) kiderül, ilyen kifejezések olvashatók a cikkben: magyar szemtelenség, arcátlan vakmerőség, elvakult sovinizmus. Az Ellenzék rámutat, hogy nem egyetem, csak egy szerény tanárképző működik a református teológián, nem a hatóságok kijátszásával létesült, mert bejelentették felállítását. Egyelőre magánjelleggel oktat, várja a jóváhagyást.

A tanárképző, amilyen csendben indult, olyan nagy port kavart fel erőszakos bezáratása. Adatait szerencsére a teológiai Értesítő megőrizte számunkra. Miután szeptemberben nyilvánvalóvá vált, hogy az egyetem ügye az 1920/21-es tanévre nem oldódik meg, Nagy Károly református püspök magára és egyházára vállalta egy tanárképző intézet felállítását, melyet a szeptember 16-i püspöki leirat nyomán a Teológia mellett szerveztek meg. Tanárait és diákjait tekintve felekezeti jelleggel működött, kibocsájtandó diplomáinak elismerését valamennyi magyar felekezet garantálta. Az első tanévben hat tudományszakban nyújtott képzést: filozófia-pedagógia, klasszika és modern filológia, történelem-földrajz, természettudományok, matematika, társadalomtudomány. Ezekben belül 30 kollégiumot hirdetnek meg, melyekhez szemináriumok is csatlakoznak, s beindítandó előadásokat ígérnek néprajzból, zenetörténetből, keleti ókori nyelvekből. „A tanárképezdét kifele és felfele a (teológiai) fakultás igazgatója mint a tanárképezde igazgatója képviseli. Befejele teljesen autonóm életet él: tagjai külön tanári kart alkotnak, s anyagi és szellemi ügyeik igazgatását évenként választott elnökükre bízzák” — közli az Értesítő.

Igen tanulságos a tanárok névsorát végigbongészni, hiszen Kolozsvár akkori értelmiségének javát képviselték. Az 1920/21-es tanévre Márki Sándort választották meg a tantestület elnökének, Bartók Györgyöt helyettes elnöknek. Rajtuk kívül még Erdélyi László történész, Kolosváry Bálint jogász és Pfeiffer Péter fizikus voltak az egykori egyetem rendes tanárai. A rendkívüli tanárok közül Ruzitska Béla és Széki Tibor kémikusok, Buday Árpád régész, a magántanárok sorából Marót Károly klasszika-filológus, Varga Béla pedagógus, Kovács István régész, Páter Béla botanikus és Sz. Nagy Gyula matematikus vállalt előadásokat. A 39 tagú tanári kar többi tagja rendes előadói címmel illetve hárman (angol, német, francia) lektori minőségben tanítottak. A rendes előadók többsége középiskolai tanár, de van közöttük egyetemi magántanár, teológiai professzor, lelkész, újságíró is. Szádeczky Kardos Gyula, Kecskeméthy István, Balogh Arthúr, Roska Márton, Gelei József, Bíró Vencel, Borbély István, Csűry Bálint, Bitay Árpád, Hirschler József, György Lajos, Kelemen Lajos, Sándor Imre neve fogalom lett egy-egy tudományágban. Többségük heti 6—10 órát hirdetett meg, a 39 tanár összesen 205 órát. A tanári karból a fentemlítetteken (Borbély Zoltán — magyar irodalom, Gelei József — általános állattan, Kelemen Lajos — Erdély története, Varga Béla — neveléstörténet, pedagógiai szeminárium) kívül még Csifó Salamon angol lektor volt unitárius vallású.

Az első félévet (1920. okt. 15. — dec. 18.) 196 hallgató, a másodikat (1921. febr. 1.—jún. 1.) 190 végezte el. A hallgatók szakok szerinti megoszlásánál a filozófia-pedagógia vezet 61 hallgatóval, ezek többsége egyben teológus lehetett. Utána a matematika—fizika (30) és a történelem—földrajz (16) a legnépszerűbb. Tanulságos a diákok vallási megoszlása: református 97, katolikus 63, unitárius 22, izraelita 9, evangélikus 6, örmény

katolikus 1 — a számok nagyjából tükrözik az erdélyi magyarság felekezeti megoszlását. A diákok nyolc felév hallgatása után nyerhettek volna abszolútóriumot. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert a politika közbeszólt.

Miközben a román sajtó támadásba lendül az első tanévét záró, hirtelen felfedezett Tanárképző Intézet ellen, az Ellenzék a legilletékesebbtől, a Kolozsvárt székelő Octavian Prie kultusz-államtitkártól kér nyilatkozatot. A múlt év júniusi kérvény eljutott a bukaresti közoktatásügyi tárcához, de egyetem felállítását csak a törvényhozás engedélyezheti. Nincs szükség föltétlenül magyar egyetemre, a diákok tanuljanak a román egyetemen, ahol anyanyelvükön vizsgázhatnak. Rövidesen a magyar tanszéket is betöltik tekintélyes magyar szakemberrel. A Református Tanárképző felállítását törvényellenesnek minősíti az államtitkár. A magyarok „túlságosan izgatottan“ kezelik az egyetem-ügyet. A szerkesztői kommentár vitába száll, leszögezi: „Az autonóm magyar egyetem felállítása égetően sürgős... A magyar egyetemi ifjúságot tanítani is az anyanyelvén kell.“ Egy június eleji vezércikk (*Új életre*) szintén hangsúlyozza: „Az itteni magyarság fejlődésének egyik legelsőrendű érdeke a magyar egyetem létesítése.“ Már abba is belemenne, hogy ne Kolozsvárt, hanem Marosvásárhelyen állítsák fel.

Másnap, június 9-én Nagy Károly püspök nyilatkozatát olvashatjuk a lapban. A „defensor scholarum“ (iskolák védője) címmel is megtisztelt főpap felekezeti küldöttséget vezet Bukarestbe (tagjai még az unitárius Kovács Kálmán és a katolikus Gyárfás Elemér) egyházi és iskolai ügyek tisztázására, Groza erdélyi ügyek miniszterével, Goga kultusz- és Negulescu közoktatásügyi miniszterrel fognak tárgyalni. A magyar felsőoktatás ügyét is felvetik: 60 felekezeti középiskola tanár-utánpótlásáról és az ezekben tanuló több mint 18 ezer tanuló jövőjéről van szó. A június 18-i szám *A kormány elismerte a felekezetek iskoláit* címmel számol be a tárgyalások eredményeiről — az egyetemről egy szó sincs.

Annál bővebben nyilatkozik „A kolozsvári magyar tanárképző ügyé“ről a június 30-i számban Ravasz László püspökhelyettes, a teológia búcsúzó igazgatója, már megválasztott budapesti püspök. Az egyre csökkenő reményeket, a minimálisra csökkentett követelést jól tükrözi a riporter bevezetője: „Magyarul tanuló jogászok nélkül még ideig-óráig megvagyunk valahogy, orvosnövendékeink szükségből tanulhatnak külföldi egyetemeken is, de a tizennyolcezer magyar középiskolai tanuló s mintegy hatvan felekezeti középiskolánk részére tanári utánpótlásról itt, Erdélyben, Kolozsváron kell gondoskodnunk“. Ravasz is elmondja, milyen történelmi-jogi előzményekre alapoz az intézet, hogy a magyar felekezetek közös elhatározásából nyílt, hogy mindaddig nem adnak ki diplomát, míg az állami elismerést meg nem kapják. Az intézet megnyitását 1920 szeptemberében személyesen a püspök jelentette be Prie kultusz-államtitkárnak, aki azt tudomásul vette. Miután erre nem reagáltak, 1920 decemberében az írásos bejelentést Ravasz viszi el az államtitkárhoz. Erre sem jön válasz, sőt az irat elvész. 1921 februárjában ismétlik meg újra a bejelentést, mire az államtitkárság a tanárképző intézethez való jog bizonyítását kéri. Márki Sándor és Kolosváry Bálint professzorok elkészítik az emlékiratot, s eljuttatják az államtitkári hivatalba. Azóta ismét várják a választ.

Egyre kevesebben maradnak a reménykedők. Július elején közli az újság, hogy Márki Sándor és Erdélyi László professzorok is expatriálnak,

Szegeden várja őket tanszék. Augusztus 17-én egy erősen cenzúrázott cikk még visszatér „Az erdélyi magyar egyetem ügyé“-re, hiszen már másfél év óta húzódik a megoldás. Az apropót az adja, hogy Goga kultuszminister Pozsonyban kijelenti: a román kormány nem zárkózik el a magyar egyetem felállítására elől, de azt nem Kolozsvárt, hanem valamelyik székely megye városában kéne elhelyezni. A kommentáló újságíró szerint egyes körök attól félnek, hogy a magyar egyetem akadályozná Erdély központi városának elrománosítását; egyelőre bár a tanárképzőt hagynák jóvá! Augusztus 21-én a református tanárképzővel foglalkozó cikk már hat válasz nélküli beadványról tud, de így is megkezdik október elején az előadásokat. A távozó tanárokat sikerül pótolni. Szeptember elején ünnepélyesen elbúcsúztatják Ravasz Lászlót, szeptember 22-én pedig magától az intézettől is meg kell válni.

A kultuszállamtitkár beszüntette a református tanárképző működését — teszi közhírré a cím. Az egyházkerületnek megküldött rendeletet ugyanaz a Prie államtitkár írja alá, aki 1920 júliusában még üdvözölte a magyar egyetem gondolatát, szeptemberben tudomásul vette az intézet beindítását. Most leszögezi, hogy az egyházaknak nem áll jogában egyetemeszerű intézeteket működtetni, a tanárképző eddigi tevékenysége is törvénytelen volt. Az intézet teljes iratanyagát Poruțiu Petre egyetemi tanár fogja átvenni. Az október 8-i szám ide vonatkozó címe a végkifejlést foglalja össze: *Végrehajtották a református Tanárképző Intézet feloszlását. Karhatalom mellett lepecsételték a helyiséget.* Mint kitűnik, október 1-én, szombaton 11-kor jelent meg Poruțiu professzor egy miniszteri tanácsos s néhány hivatalos személy kíséretében, s az újonnan választott Makkai Sándor igazgató távolléte miatt Tavaszgy Sándorral közölték a feloszlásra és az irattár átvételére vonatkozó rendeletet. Tavaszgy hívatta Kolosváry Bálint professzort, főgondnokot. Délután 3-ig folyt az érvelés-tiltakozás, végül is iratokat jegyzőkönyv felvétele mellett átvették, s egyelőre az irodahelyiséget lepecsételték. Október 14-én „Nagy Károly püspök nyilatkozik Prie államtitkár vádjaira“, hangsúlyozva, hogy egyetemi jogokat nem vindikáltak, okleveleket sem adtak ki. Azt már csak az 1921/22-es teológiai Értesítőtől tudjuk meg, hogy a benyújtott fellebbezésre 1922. február 13-án jött meg az államtitkárság elutasító válasza, s kormánybiztossal az intézet irattárát el is szállították. Az Értesítő így zárja az ide vonatkozó beszámolót: „Bármilyen nagy nehézségek is állnak ebben a kérdésben előttünk, remélnünk kell, hogy a középiskoláink részére szükséges tanárgenerációnak saját intézetünkben és saját eszme-nyünk szerint való nevelésére kétségtelen jogaink gyakorlásához egyszer mégis csak hozzájutunk.“

Az egész egyetem- és tanárképző-ügy rendre háttérbe szorul. Kolosváry Bálint és a többi egyetemi tanár is távozik, a hatóságok pedig az ügygel nem akarnak foglalkozni. Illetve az az álláspontjuk, hogy az ifjúság tanuljon meg románul, s iratkozzék be a román egyetemre. Mironescu közoktatásügyi miniszter 1922 januárjában kijelenti Kolozsvárt „Többek között elrendeltem, hogy haladéktalanul írjanak ki pályázatot a magyar nyelv és irodalom tanszékére. Saját érdekünk, hogy tanáraink, diákjaink és általában a közönség ismerjék meg közelebbről a nemzeti ségeket, amelyekkel együtt élünk és amelyekkel — remélem — mindig jó viszonyban fogunk élni.“ A tanszékre kiírt pályázat még a január 3-i Monitorul Oficialban megjelenik, s április 4-én helyettesként Kristóf

György meg is kezdi előadásait, majd szabályszerű versenyvizsga után 1923 februárjától kinevezett rendkívüli tanári státust kap.

A tanárképző bezáratásának volt még egy utójátéka is. Az ügyet a Nemzetek Szövetsége (Népliga) elé vitték. Többek között a Románia aláírt nemzetközi szerződések megsértésének tekintik az aktust, s nyilatkozattételre szólítják fel a román kormányt (1922. máj. 31.). Augusztus 9-én ad hírt az Ellenzék róla, hogy a kormány válaszjegyzéke miként indokolja meg a betiltást. Tagadják az egyházak egyetemalapítási jogát, bizonygatják, hogy nem sértettek meg érvényes szerződéseket, sőt vádakat hoznak fel. „A tanárképző, amely állítólag egy, a teológiai főiskola alá rendelt nevelőintézet lett volna, valójában ezzel együtt egy zúgegyetemmet képezett, amely a kolozsvári egyetem bölcsészeti kara folytatásának tekintette magát.“ A felekezeti közti jellegből azt vezetik le, hogy az intézet magyar nemzeti-politikai célokat szolgált (másként mit kerestek ott a zsidók?!), mitöbb az állami román egyetem és román nyelv ellen irányult, „hogy a magyar ifjúságot elvonják a román egyetemről. Ezek után a második világháborúig nem került sor a kolozsvári magyar felsőoktatás megszervezésének kérdésére.

A fentiekben egy 1920 június elejétől 1922 augusztusáig tartó több mint két esztendősi létküzdelmi harc mozzanataival ismerkedhettünk meg. Sajnos napjaink egyetem-körül akcióiban számos elem ismétlődését figyelhetjük meg, s csak reménykedhetünk abban, hogy ezúttal nem tilalom és kudarc lesz a záróakkord. Érdemes rámutatni, hogy 1920 nyarán a románságot meglepetésként érte a felekezeti közti magyar egyetem terve. A legilletékesebbek, Prie államtitkár, Pușcariu rektor, később Goga miniszter is jogosnak vélte megnyitását. De éppen Kolozsvárról indultak ellene támadásba, s különösen attól féltek, hogy e városban létesüljön a magyar tanintézet. Talán valahol a Székelyföldön inkább megtűrték volna. Jellegzetes az is, hogy sokáig nem lépnek fel ellene, még ideiglenes működését is elnézik, a sajtó és a román „közvélemény“ követeli ki hivatalos betiltását. Az egyetlen, amit az erdélyi magyarok felsőfokú világi képzésére engedélyeznek, az egyetem magyar tanszékének betöltése. E tanszék kibővítése, az irodalom és nyelvészet szétválasztása is meddő törekvésnek bizonyult a későbbiekben.

Alighogy elül az egyetem létéért folytatott küzdelem, újabb harcba kezdhet a magyarság középiskolái védelmében.

KELEMEN LAJOS

KIRÁLYFALVI JÁNOS ÍTÉLŐMESTER

Jakab Elek Dávid Ferenc életrajzában* megemlíti azt a hű deákot, aki nagy egyházalapítónkat a dévai vár börtönében haláláig ápolta, s megírja azt is, hogy ez a deák — *Királyfalvi János* — utóbb az ország

* *Dávid Ferencz emléke*. 1879, 242.; Gyulafi Léstár: *Krónikai följegyzései*. Hevesy gyűjtemény LXVIII. kötet 338.; KerMagv XI/1876/194.

ítélőmestere (protonotarius) lett. Unitárius történetírásunk ennél többet nem is tud róla.

Királyfalvi Jánosról csak szűkszavú és szörványos adatok maradtak. Azonban ezekből is megállapítható, hogy egyike volt azoknak a tehetségeseknek, kik szegény sorsból küzdöttek fel magukat érdemes munkásságukkal magas méltóság helyükre, s ha nem országrázó viharok és nemzeti katasztrófák örölték volna életét, emléke tán kora legnagyobbjai között ragyoghatna. Így is mindenképp méltó volt vezető helyére és a tiszteletünkre.

Királyfalvi János Fehér megyében, Veresegyházán élt kisbirtokos család fia volt. Családjá — s lehet, hogy éppen fia — halála után még egy emberöltő után is ott szerepeltek ebben a Gyulafehérvártól mintegy 25 km-re keletre fekvő, félreeső kis faluban. Magáról Királyfalvi Jánosról csak sejtethjük, hogy talán Dávid Ferenc és a kolozsvári unitárius főiskola korabeli országos jó híre, vagy ma már ismeretlen családi összeköttetések vihették Kolozsvárra tanulni. Pályája fölfelé ívelésének még kezdő idején (1591. V. 16.), mikor a fejedelmi kancellária titkára volt, Tövis mezővárosban tekintélyes összeggel egy kőházat vásárolt a maga, utódai s ezek elhalása esetére a testvére, *Királyfalvi Székely István* részére. Ez az adat a régi *Székely* családi nevét őrizte meg, s egy szersmind székely ősszármazására is mutat.

Egy 1583. március 6-i kolozsvári pör szűkszavú tanúadata aztán elárulja, hogy Királyfalvi János egy időben Dávid Ferenc veje, a kitünően képzett Trauzner Lukács Kolozsvár városa főjegyzője házában lakott föltehetőleg mint ennek íródeák segítségével, — s ez a helyzete teszi érthetővé a Dávid Ferencsel való szorosabb összeköttetést, s ennek élete végig való szerepét is. Az említett pör idején azonban a diák Gyulafehérváron élt és minden valószínűséggel már azelőtt jóval az udvari kancellária szolgálatában állott. Csak így érthető, hogy 1584. július 16-án Kolozsvári Bálint nevű társával együtt *Csikszentmártonban* egy hamis pénzforgató lófőszékely házában és az ehhez tartozó székely örökségeket kapta szolgálataiért adományul. Ilyen adománybirtokhoz az íródeák csak hosszabb, kipróbált szolgálat után juthattak.

Öt év múlva (1589. V. 2.) Királyfalvi Jánost már nagyobb fejedelmi kancellária íródeákja és bírójaként említi új adománylevele. Ekkor Sepsiszékbén és Felső-Fehér megyében egyszerre hat faluban nyerte meg Mihalcz Balásznak a testvére súlyos megsebesítéséért elveszített összes birtokait. Két évvel ezután (1591. VII. 16.) pedig az őt dicséretekkel halmozó újabb adománylevelében, az udvarhelyi várhoz tartozott egész *Csehérdfalvát* (ma Csehétfalva) nyerte az ottani lófőszékelyek és az udvarhelyi várhoz szolgáló gyalogpuskások javai kivételével újabb érdemeiért jutalmul.

Az egykori székely unitárius diák így saját emberségével másfél évtized alatt kilenc faluban és egy mezővárosban birtokolt, s hivatalára is akkor egyszerre már az erdélyi Ítélt Tábla bírása és a fejedelmi nagyobb kancellária titkára volt. Ettől fogva aztán kilenc évig nincs róla adatunk. Bizonyára az alatt is hivatásának élt s ez éppen elég dolgot adott neki. Az 1594-től kezdődő folyton ismétlődő politikai földrengések és katasztrófák forgatagában nem süllyedt el, sőt, abból, hogy az erdélyi rendek és vezértényezők 1600 végén, (XI. 24.) együttesen kiállított adománylevelével megkapta a magvaszakadt, Zatkai Jánosnak Fehér megyében *Csongván* és *Csesztvén* levő minden örökségét, minden esetre úgy

látszik, hogy a legnagyobb viharokban és megpróbáltatásokban is megállotta helyét, s méltó maradt az elismerésre és jutalomra.

Ez az oklevél *ítélőmesternek* említi, de kétségtelen, hogy ezt a legmagasabb erdélyi igazságügyi méltóságot már előbb elérte. Állása és hatásköre a közelmúlt és jelen állami főtisztségei közül tán leginkább az igazságügyminiszter, Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfelső ügyész együttes állásával és hatáskörével érzékeltethető.

Ő fogalmazta az országos törvények és az erdélyi legmagasabb igazságszolgáltatási fórum ítéleteinek szövegét, s tagja volt a fejedelmi tanácsnak is.

Pályája delén állott, midőn nem a viharok sodorták el, hanem a hirtelen halál.

Erdély már ötödik éve vívta élet-halálharcát, s a Habsburg és a török nagyhatalmak mérkőzésében csaknem arra a szerepre jutott, mint az olló egymásnak vágó két ága között a papiros vagy a szövetdarab. A harcok s a pestisjárványok megharmadolták emberfölötti szenvedésekkel megpróbált népét, s a sokféle pusztításban kifáradt vezetői egy része új kísérletet határozott a Habsburg felsőség elismerése felé. Követséget indítottak ezért 1603. március 13-án Prágába, Rudolf császár és királyhoz, s ennek a követségnek egyik tagjául Királyfalvi János ítélőmestert jelölték ki. Mire azonban a követség nagy kerülővel Prágába érkezett, azalatt az erdélyi törökpárt az unitárius Székely Mózással az élén fegyverrel próbált új szerencsét a Habsburgok ellen.

A követek semmit se tudtak a fordulatról, de a terhelt elméjű császár és tanácsosai alázatos mentegetőzésüket és a nemzetközi jogot figyelmen kívül hagyva, kiutasították az erdélyi követséget a császári székvárosból.

Mikor az erdélyieket ez a megaláztatás érte, akkor már Királyfalvi János halálos ágyán feküdt. Valószínűleg a hosszú nehéz út fáradalmai s a tavaszi zord időjárás betegítették halálra. Istvánffy Miklós a történetíró-nádor, ki erdélyi követségéből ismerte őt, följegyezte róla, hogy unitárius vallása miatt még eltemetni is alig tudták Prágában.

Sírja rég eltűnt. Emlékét is elsüllyesztették a századok.

ADORJÁNI RUDOLF
(közlő)

A KERESZTÚRKÖRI EGYHÁZKÖZSÉGEK
VAGYONLELTÁRA A
XVIII. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁBÓL*

III. KÖZLEMÉNY

Medesér (91—94.)

Anno 1773. Die 22da Novembris. Visitatio lévén a' Medeseri Sz. Ecclesia-
ban, Bonumai¹ talaltattanak e' Szerént:

Vagyon egy Kö Templom, mikor s' mikeppen épült nem tudatik. Körü-
lötö van sasokba rakott fakkal a' Czinterem bé kerítve. A' mellyen kívüli
vagyon egj fabol épült Harang láb, ebben két Harangok. A' nagyobb Ha-
rangon ezen irás vagyon: 1496 és valami csuda képek, vagy szárnyas ál-
latok Képei ember abrázattal, kigyó farkakkal.² A küssebb Harangon vag-
yon: *Fieri curavit Unitaria Eccla Medesér.*

A.D. 1711.³ Láttatnak meg más betü formákis rajta, de az öntéskor meg-
bomlott a' Forma, s' a' mián nem ismerhetni a' betüket.

Mivel az ezen 1773^{dik} Esztendőben Sz. György Havának 18^{dik} Napjára vir-
radolag, a' Papság Házában tűz gyuladván, a' Parochián levő minden
egjéb épületekkel edgyütt, az Ecclesia Ladajais benne való pénzél s'
egyéb Sz. Edényekkel s' Eszközökkel edgyütt porrá, hammuvá lettenek,
az Ecclesiának semmi Mobiliai⁴ nem maradtanak; (benn ége ottan az Es-
perest Nehai Tisz[te]l[e]t[e]s Uj Szekeli Buzogany Samuel Uram, Kinek
testéből csak egy darabotska talaltatott az hammuban minden emberi for-
ma nélkül) Hanem [üres fél sor következik].

Az után Nemely Kegjes Atyafiaknak Istenes buzgosagu indulattyokból
lett Collatumok⁵ Következnek e' szerént:

Az Ur Asztalán vagyon egy Székelly Szönyeg, azon fellyül egj veres fej-
tövel öltött borozdás gjolts Abrosz; melly Abroszt adott az Enlaki Kele-

* A szöveget gondozta és dr. Molnár István anyagának felhasználásával a
jegyzeteket összeállította dr. Gaal György. A textiliák, felszerelési tárgyak, pénz-
és mértékegységek magyarázata az I. közleményben található.

¹ javai.

² Orbán Balázs (*A Székelyföld leírása*. I. köt. 118. l.) ezt írja a harangról: „És
hogy ez alján ily díszes torony beltartalmával se szégyelje meg magát, van abban
egy igen érdekes régi harang is (a 160 fontos nagyobbik), melyen a rugonfalvi
harang köriratán lévő jelképes állatokhoz (bestiaria) hasonló, 4 sárkány és 5 —
szintén a rugonfalviakkal azonos — díszkarika alkotta ornamentica közé be van
foglalva az 1496. évszám, természetesen minuskel számjegyekkel. E harangról az a
hagyomány, hogy a feldült Körtvefája harangja volt, melyet a vész perceiben a
Füzespataka medrébe ástak el a menekülő lakosok, hol később felfedeztetvén, Me-
desérré vitetett át“.

³ Csináltatta a Medeséri Unitárius Egyházközség. Az Úr 1711. esztendejében

⁴ ingóságai.

⁵ adományok.

men András leánya. Az Éneklő széken egy fejeres kötéses virágos len Kendő. A' Pap Szekin egy tarka virágos lengetég Karton.

NB.⁶ Az itten irt Szönyeg, Kendő és Karton regiek, mert a' Templomban lévén a' tüztől meg maradtanak volt.

Vagyon egy füles fedeles On Kanna Keresztelesre való, nagyobb valamivel egy fertallyosnál; adta Kis Sarosi, de mostan Magjar Déllön lakó Márczi Samuel Uram.

Vagyon egy on fedelű, ón talpu, tegla színű sárga virágokkal czifrazott Vinczi Bokáj, adta mostan Martonosban lakó Kis Solymosi Simo Gábor ö Kegyelme.

Egy On Tángyér, vagyon az alsó felinek szelyső kerületin ilyen irás: A' Medeseri Unit. Ecclesia Számára ajandékozta Tisz[te]l[ete]s. Nagj Gergelly Ur. Anno 1773. Dieb[us] Maji. K.S.⁷

Egy sáhos negy szegin csipkés len ruha, egyiigen szép kamukás, a' szelyyein csipkés fejer Abrosz; e' kettőt ajandékozta T[e]k[i]nt[ete]s Sandor Sigmond Uram Leánya.

Ismet egy Kotzkás igen szép Asztal Keszkenő T[e]k[i]nt[ete]s Jeddi Pálné Asszony ajandékozta.

Ismét egy kotzkás Asztal Keszkenő, Sánta Jánosné adta.

Egy gjapott kék fejtős Abrosz, és egy veress, fejjérel zöldel elegyes selylyem ruha. E' Kettőt ajandékozta Csekefalvi Kováts Joseff ö Kegyelme. Egy, a' négy szegeletein s' szélyyein szkofiumos Patyolat ruha, egy gyólts Abrosz, egy csipkés gjólts Kendő. Ezeket a' Kis Solymosi Unitaria Ecclesia ajandékozta.

Egy kotzkás rojtos Abrosz, Martonosi Kadár Mihalyne Assz[ony] adta.

*Allodiaturak.*⁸

Az Also Határban: Nyires allyában egy darab szena fű Curr. 4. Vicinussa⁹ alóll Jeddi Pál Uram, fellyül Bartalis Péter. ez a Papé.

Farkas akasztó Hágoján egy darab Szanto föld Cubulor. 4. vicinussa alóll Domokosne Assz[ony] fellyül Jeddi Pál Ur. A Papé.

Sós Hegynél a Papé metr. 9. Vicinussa allol Jeddi Pál Ur. Szanto föld, fellyül Béltelki Ur Jobbagya Lucza János, föld.

Holló Várnál a Papé, metr. 3. vicinussa fellyül Nagy Péter. E zalogon van, ugy hogy ki valtatan négy forintokkal, a pénz menjen az Ecclesia Számára.

A Felső Határban: Hoszszu Földben, metr. 10. Szanto föld, vicinussa alóll Dersi Györgyné föld, fellyül Nagy Peter föld. Ennek fele az Ecclesiajé, fele a Papé.

Szöllő alatt az Ecclesiajé metr. 2. Vicinussa alóll Karamán Peter, fellyül Lucza Janos Szanto földgyök.

Ropóban a Papé, metr. circit[e]r¹⁰ 6. Vicinussa a Ferentzi Istvan Ur Post[er]itassi¹¹ és Márton István Szanto földgyök.

⁶ Nota bene! — Jól jegyezd meg!

⁷ Az 1773. év májusának napjaiban. K. S. (Az adományozó nevének kezdőbetűi.)

⁸ birtokok.

⁹ szomszédja.

¹⁰ körülbelül.

¹¹ utódai.

¹² Aláírva kissolymosi Simo József sz. vizsgálószéki hites jegyző által, saját kezűleg, a fent jelzett évben és napon.

Gyepü Hágóban a Papé, metr. 4. Vicinussa fellyül Ambrus Sigmond, alóll Sánta János. Ennek vegiben egy jó Szekeer Szenára való Szena fü. Tövis felett a Papé, metr. 2. Vicinussa alóll Jedit Pál Ur, fellyül Pál Janos Szanto földgyök.

Bogában a Papé metr. 4. Vicinussa fellyül Pál János, alóll Bartalis Peter. Gál Oldalán Cantor Számara való Parlag, egy kis Buglya leszen rajta. Vicinussa alóll Andrási György; fellyül valami bokros hely vagyon. Vagyon a Pap Házában Asztal mellé való Két ladás ujj Pad; Két Karos Fogas; üveg táblákból fába rakott három Ablak, és egy uj Tálás. Asztal nintsen.

Signata per Josephum Simo de Kis Solymos Juratum S. Sedis Notarium m[anii] p[rop]ria.

A[nn]o et Die Supra notatis.¹²

Anno D[omi]ni 1774. Die 1ma Decembris. Medeseri Agilis Bartalis Peter ö Kegj[e]l[m]e Istenes indulattyabol legala¹³ mi előttünk a' Medeseri Unitaria Sz. Ecclesianak per modum Inscrrptionis¹⁴ egy darab Szanto földet, mely capit metr. 2. olly Conditioval hogj ha valaki, akarkiis kiváltya, deponallyon a' Titt[ulata]¹⁵ Ecclesianak flor. Hung. 4. idest¹⁶ negy Magyar Forintokot. Vagyon p[edig] ezen föld a' Medeseri Felső Határban, Nádas Gödör nevü helyben in Vicinita[ti]b[us] fellyül Ambrus István, alóll Andrási György Szanto földgyök. Vagjon ez a' Fejtő felöl való Szakadekjaban a' Legans¹⁷ földinek.

Eodem A[nn]o, Die que statim specificatis¹⁸, Jakab Gergelly Titt. Damokus Ferentzné Asszony Jobbagja legala a Sz. Visitatio előtt per modum Inscriptionis a Medeseri Unitaria Sz. Ecclesianak egj darab Szanto földet, capit. metr. 7. tali cum declaratione¹⁹, hogj ha valaki akar ki ki akarná váltani, tartozzék az Eccl[esian]ak letenni flor. 8.²⁰ nyoltzj Magyar Forintokat. Ez a föld az irt Legansnak Falu köz helyiböl való irtovannya; és vagyon in vicinitat[ibus] alól Varga András, fellyül Lucza Andras Szanto földgyök.

Signata Anno Die in Praemissis per Josephum Simo de Kis Sollymos Juratum S. Sedis Notarium m[anii] p[rop]ria.

Notandum:²¹ In Anno 1773. el égvén a' Parochia, el égett azzal edjütt az Ur Asztalára való Pohár is, mellyet a Kolosvari Unitarius Atyafiak ujra csinaltanak; melly Poháris igen szep magas lábas Pohár, feje viragokkal tzifraztatott; vagyon ilyen iras a' felső szada alatt körül: *A Medeseri Unitaria Ecclesia Pohara. A[nn]o. 1780.*

¹³ örökbe hagyott.

¹⁴ írásban.

¹⁵ címzett, megnevezett.

¹⁶ azaz.

¹⁷ hagyakozó.

¹⁸ ugyanabban az évben és napon, amelyik megneveztetett.

¹⁹ olyan meghagyással.

²⁰ azaz.

²¹ megjegyzendő.

Gáspár Mártonnak lévén egj darab Orotosa Gál Oldala Sarkán, melynek vicinussa egy felöl kívül Nagy János, belöl Karamán Pál, a' Thordatfalva felé való Határban, adta s' adja a' Medeseri Unitaria Ecclesianak, attes- tante p[rae]sente Ecclesia²², mint aquisitumot²³, mivel bokrokból orotta ki Falu engedelméből, olly Conditioval, hogy mikor magának nem kell mennyen az Ecclesia birodalmába.

Coram S. Visitatione Medeserini²⁴, Die 7ma Decembr[is] A[nn]o. 1783.

Sig[nata] per Jur[atam] Notar[ium] Josephum Simo Solymosi m[an]u p[ro]p[ri]a.

Körispatak (99—101)

Anno 1773 Die 25ta 9 br^(is) Visitatio celebratvan ezen Körispataki Unitaria Ecclesiaban, az Ecclesianak külső belső Jovai tanaltatnak ezek:

Vagyon egy Fa Templom melly készítettett A[nn]o az Körispataki Unitaria Ecclesianak farattsaga és költsége által. Vagyon egj fa Harang-láb, mellyben vagjon hét Harang.

Az Uri Sz. Asztalra való Apparatusok: Vagyon egj ezüst arannyas Pohár; ilyen irás vagyon a' talpán fellyül: PALFI 1652. GEORGIUS.

Egy ejteles fedeles on Kanna, fedelén körül a' szádán és alóll virágos retzés, nehaj Tibodi Istvánné Aszszonjom conferalta.²⁵ Keresztelő fekete On Pohár. Két On Tángyér; az edjiken ilyen irás van: K.M.M.G. mely ezt teszi: Kováts Maria Maxai Györggné; mivel ő Kegyelme conferalta.

A' kisebbiken ilyen irás:

P.D.FR.Sombori CANTORIS SAX.NAT.UNIT.OFFERT.COETUS EJUSDEM: NAT. ET.RELL.²⁶ a virágában ilyen iras: SO FE VI MA 1713²⁷ Vagyon egy sáhos, közepin fejr kötéses len Abrosz. Item²⁸: Egy sáhos, len Abrosz: egj sima len gyolts Abrosz, körülötte egészszen fejr retze. Egy veres darabos sujtásos gyolts Abrosz. Egj kék fejtös gjólts Kendő. Egj veresses vegü kender Kendő, a' vége lyukatos. Egj veresses abrontosos gjóltsKendő. Egj sahos szép gjólts Kendő. Egy patyolat egészszen körül csipkés Keszkenő.

²² igazoltan a szóban forgó egyházközségnek

²³ mint szerzett birtokot.

²⁴ a medeséri sz. vizitáció színe előtt.

²⁵ adományozta

²⁶ Lehetséges feloldás: P(rudentis?) D(omini) FR(ancisci) Sombori CANTORIS SAX(onicae) NAT(ionis) UNIT(ariis) OFFERT(a) COETUS EJUSDEM NAT(ionis) et REL(L)igionis). (Sombori Ferenc... úrnak, a szász nemzet kántorának és ugyanazon nemzetiségű és vallású gyülekezetének adománya az unitáriusok részére)

²⁷ A SO(mbori) FE(rencz) név oldható csak fel. Mindkét felirat szerepel Orbán Balázsnál is (i.m.I.köt.146.l.), de ő sem tesz kísérletet feloldásukra, megfejtésükre.

²⁸ hasonlóképpen

Allodiaturak.

Etéd felé forduló Határban, Szántó földek ezek:

Sövényes nevű helyben, metr.10. Vicinussa küllyel Sandor Joseff, belől Somodi János és Kotsis Gergely, Cserébe birja a Ecclesia, a' mint Contractus is extal²⁹ rolla.

Ugjan azon Határban Szena fü, Kús Örményes nevű helyben Curr.1. Vicinussa belől Küsmöd pataka, küllyel az Erdő.

Komlógy felé forduló Határban. Nyáras Szádában metr.1. vicinussa belől Biró Andras, küllyel az Oldal Kelemen Annok Testamentuma iránt, Kádár Janos Ur[am]mal perelvén az Ecclesia és convincaltatvan, medio Litis facta Compositio³⁰ Sz(e)rint adta Kádár János az Ecclesianak; a' mint a' Compositionalis extalvan doceallya.³¹ Nyárasban metr.5. Vicinussa belől Kádár Janos, Küllyel Antal Pál földé. Ezt is a specificalt Compositio³² Sz[e]r[in]t adta Kádár János Ur.

Külső Szurdokban metr.8.vicinussa belől Kádár János, küllyel Kováts Peter Ur Szántó földé.

Ujjalu felé forduló Határban. Falu végén metr.1. vicinussa belől Nagy Andras, küllyel Lörintzi Mihály, a fenn Specificalt Compositio Sz[e]r[i]nt adatott.

Csorgos Kuton küllyel metr.4. Vicinussa belől Istvánfi Ferentz, Küllyel Rados oldalán metr.10. mellyről ugyan Compositionalis exstal. Ágazat oldalán, metr.3. Vicinussa belől Sandor Josef, Küllyel Ujjalvi Parlag. Ezt Peteri Mózes testalta, melly Testamentum az Ecclesia Ládájába vagyon.

Signat[a] A[nn]o. Die ut Supra per Josephum Simo Jur[at]um. Notar[ium] m[anii] p[rop]ria.

Vadnak a Körispataki Unitaria Ecclesianak imez következő Series³³ szerint való Levelei; három Fasciculusokban.³⁴

I^{mus} Fasciculus A' Reformatus Papok Protocollumából³⁵.

/1./ Sövényes Csere nevű Két Ecclesia közös Erdejének tilalmazásáról való Levél. Sub Litera³⁶ D.de Anno 1773.23.Marti. Regius³⁷ Gabriel Zágoni.

/2./ Az Unitarius Papok Protocollumából kivett két Ecclesia Sövényes közös Erdejének tilalmazásáról való Levél, sub Litera I. de A[nn]o 1730.23. Martii. Regius Samuel B.Ujszekeli.

/3./ A Kús Solymosi két Ecclesiák közös Erdejéről való Testimonium³⁸ Sub Litera E. de A[nn]o 1759.23.Martii. Regii Matefi Ferentz, Matefi István.

²⁹ van, létezik

³⁰ elítéltetvén, a per folytán kötött egyezség

³¹ a létező egyezséglevél előadja

³² említett egyezség

³³ sorrend

³⁴ kötegben

³⁵ jegyzőkönyvből

³⁶ A D betű alatt (iktatva).

³⁷ ún. fogott bíró

³⁸ bizonylat

- /4/ A' Sz.Háromsági három Ecclesiai Közös Erdejéről való Levél, sub Litera B. de A[nn]o 1763.15.Aprilis. Regii Petrus Szeredai, Ladislaus Beretzki, Michael Kadok.
- /5/ A Bözödi két Ecclesia közös Erdejéről való Testimonium, sub Litera T. de A[nn]o 1762.27.Decembris. Regii Georgius Biró, Georgius Thamasi, Johannes Bodor, Georgius Kontz.
- /6/ Az Ecclesia erdeiből való fák alkalmatosságával hogj annyi aldomást adott az Unitaria Ecclesia, mint a' Reformata, sub Litera C. de A[nn]o 1771. 5. Martii. Regii Isak János, Ambrus András.
- /7/ Arról való Testimonium, hogy a' Deliberatum Sz[e]r[i]nt adja ki a Reformata Ecclesia az Eccla erdeiből jött penznek felit az Unitaria Ecclesianak, sub Lit. K. de A[nn]o 1771.5.Martii. Regii Berei Miklós, Varga Janos.
- /8/ A' Nagj Ernyei két Ecclesiai(na)k közös Erdejéről való Relatoria³⁹, Sub Lit.A. de A[nn]o 1763.12.Aprilis. Regii Sükösd Mihály, Szabó Janos.
- /9/ a Két Ecclesiai Tractualis Curatorainak Determinatioja⁴⁰ az Eccl[esi]a erdejéről, sub Lit. F. de A[nn]o 1759.29.Martii. Regii Borsai N. István, Tartsafalvi Pallffi Sigmund.
- /10/ Arrol való Testimonium, hogy a', két Eccl[esi]a erdeiből jött penzt el ne költsek, hanem a' két Ecclesia ossza fel, sub Litera G. de A[nn]o 1762.26.7^{bria}. Regii Pállffi Ferentz, Pállffi István.
- /11/ Protestatio⁴¹, hogy a' Reformata Ecclesia, az Ecclesia erdeinek arról el költött, Sub. Litera M. de A[nn]o 1759.30.Aprilis. Regii Kovats Sigmund, Thamasi Ferentz.
- /12/ Arrol való Testimonium, hogj nem admonealtattak⁴² Divisiora a Refor[mátusok] és hogy készek kiadni fele reszit a' Pénznek, sub Litera L. de A[nn]o 1771.12.Martii. Regii Bentzedi András, Székely Miklós.
- /13/ Sövényes Csereiről való finale Deliberatuma⁴³ a' V[ice] Széknek, sub Litera H. de A[nn]o 1763.13.Aug[usti] Reg[ius] Dionysius Pállffi.
- /14/ Divisionale Mandatum⁴⁴ Sövényes Csereiről, sub Lit[era] N. de A[nn]o 1773. 1ma Martii.
- /15/ A' Divisionale Mandatum mellett való Pro et Contra lett Allegatiok, es Deliberatum⁴⁵ sub Litera P. de A[nn]o 1773.1^{ma} Martii.

Fasciculus 2^{dus}.

- /1/ Az Ecclesia Jozzagáról való Contractus⁴⁶, mellyben a' Pap lakik, sub Lit. A de A[nn]o 1691. Regii Johannes Fel Dobai, Andreas Lukatsi.
- /2/ Kelemen Annok és Kelemen Rebeka Testamentum tételek, sub Lit[era] B. de A[nn]o 1713.23.Apr[ilis] Regii Szabó Mihály Abran Márton.
- /3/ A' Rados oldalán el foglalt földről való Compositio⁴⁷ sub Lit.C. de Anno 1767. 9ma Augusti. Regii Lörintzi Mihaly, Lörintzi Andras.

³⁹ jelentéstevő levél

⁴⁰ köri gondnokaink végzése

⁴¹ tiltakozás

⁴² voltak figyelmeztetve

⁴³ véghatározata

⁴⁴ osztoz(kod)ási parancs

⁴⁵ helyeslő és ellenző véleményezések és határozat

⁴⁶ szerződés

⁴⁷ egyezés

- /4/ A' Harangláb helyről való Contractus, sub Lit[tera] E. de A[nn]o 1677. Regii Varga Peterm, Gyergjai Peter.
- /5/ Kováts Janos Urammal való Compositio sub Lit[tera] E. de A[nn]o 1764. 9na Novembr[is]. Regii Somodi György, Sandor Joseff.
- /6/ A Reformatum Templomon Kivül levő darab helyről irt Contractus, sub Lit[tera] F. de A[nn]o 1679.22 Aprilis Reg[is] Stephanus Jásfalvi, Stephanus Pap.
- /7/ A' Templom helléről való Contractuss, sub Lit[tera] G. de A[nn]o 1676.13.Aprilis. Regii Osvath István, Rátz István, Csukor Andras.
- /8/ A' Reformatus Mester Jozságának meg kínáltatasáról Testimonium, sub Lit[tera] H, de A[nn]o 1702.14. Junii. Regii Csukor Mihály, Osvát István.
- /9/ Martonosi Sebe István Testamentuma⁴⁸, sub Lit[tera] J. de A[nn]o 1764. 9na Novembr[is]. Regii Somodi György, Sandor Joseff.
- /10/ Kelemen Peterről való Compositio Fabian Judtka Aszszonytól vásárlott Jozzágról való zallogos Contractus, sub Lit[tera] L. de A[nn]o 1772. 3.Apr[il]is. Regii Peterfi Moses, Török Gergelly.

Fasciculus 3^{ius}.

- /1/ Gothard Márton Testamentum, sub Lit[tera] A. de A[nn]o 1774.9. Febr[uar]ii Regii Kováts Peter, Csukor Mihály.
- /2/ Az Harangláb megett való közös rakó kertről való Testimonium, Sub Lit[tera] B. de A[nn]o 1746. 6. Januarii. Reg[is] Antal Lukáts.
- /3/ A' Megje Szamára ajándekoztatott Templom helyről, sub Lit[tera] C. de A[nn]o 1676.13.Apr[il]is Osvat István, Rattz István, Csukor Andras Regiusok.
- /4/ Kontz Györgyné, Sipos Rusint ajándekozta Kis Hellyről való Levél, sub Lit[tera] D. de A[nn]o 1711.28.9^{bris}. Regii Matefi István, Kontz András.
- /5/ Áts Gergelly Cessionalisa⁴⁹, hogy az Ecclesiat nem haborgattya a' Templom helye iránt, sub Lit[tera] E. de A[nn]o 1677.23.Martii. Regii Szakáts János, Tey alias Nagy István.
- /6/ Somodi Mihallyne Testamentuma Két földről, sub Lit[tera] F. de A[nn]o 1684.12.Januarii, Regii Peterfi István, Kováts Andras.
- /7/ Kelemen Annok és Rebeka födeiről való Rela[toria] hogj magok váltogatták vissza Sub Lit[tera] I. de A[nn]o 1714.18.Junii. Regii Kovats Pal, Kováts Sigmond.
- /8/ Ugjan Kelemen Annok és Rebeka Jozzagokrol és Földeikről való Relatoria, hogj magok keresmenyekkel váltották meg sub Lit[tera] K. de A[nn]o 1719.21.Maj[is]. Regii Balthasár Mathefi, Daniel Mathefi.
- /9/ A' Pap háza körül való Kertek Regestruma. Sub Lit[tera] L. de A[nn]o 1748.Die 7.Aprilis.
- Signata Anno 1774. Die 23ma Novembris per Josephum Simo Jur[at]um Notar[ium] m[an]u p[ro]p[ri]a.

⁴⁸ végrendelete

⁴⁹ lemondó levele

Anno 1773. Die 27ma Novembris. Visitatio celebratvan a' Bözödi Venerabilis Ecclesiaban; Találtattak mind Mobile mind Immobile Bonumok e' Szerént:

Vagyon egy Fa Templom, mellyel az 1783. esztendőben volt nagj égés után el égvén a' Templomis akkor, epült az Unitaria Ecclesia költségivel; vagyon körülötte Sasokba rakott rakó fából álló Czinterem. Vagyon a' Mesterség Joszagan egj fa Harangláb; mellyben vagyon két Harang, mindenik az Unitaria Ecclesia költségivel öntettetett. A nagyobbikon vagyon illyen irás:

A Bözödi Unitaria Ecclesia indította Curator Jakab Joseff idejében 1745. Hatos Samuel Curatorságában ment végbe. 1746.

A' kisebbiken semmi iras nintsen.

Vagyon az Ecclesianak egy Singes kora záros Ládája; mellyben tartya az Ecclesia a' Templomhoz való Edenyeket s', Ruhákat, mellyek imezek: Vagyon egy On Tángyér, egj Kés; egj On Kanna; egy lábas srofos ezüst aranyas Pohár; egj sellyem Keszkenő ég szín késsel virágos.; egy patyolat fejéresen varrott Abrosz; egy takáts szötte gjólts Kendő fejeres kötéses; egy vastag patyolat Kendő fejeres kötéssel. Egy kamukás Abrosz; egj bors himes Abrosz; megint egy kamukás Abrosz; egy hitvan sahos Abrosz; egj veresses fejtövel metélt hitván Kendő; ugjan egy késsel szött gjapotas Kendő; egj veressel szött gjapotas ruha; egj Alamisnas Persely a' Templomban. Vagyon a' Praedicalló Szék bé teritve sötét kék Francia Posztoval. A' Pap székiis kék Francia Posztoval bé teritve.

Vagyon a' Papság Házában egj Asztal a' melle való Asztalos csinalta ket Pad, két karos Fogas, fába rakot három üveg Ablak a' Nagy Házba, ugyan a' Tanuló Házban is fába rakott egj üveg Ablak, egj nagj Pohár Szék.

A' Mesterség hazban vagyon egy Karos Fogas, két berlett Pad, fába rakott két üveg Ablak.

*Immobiliak.*⁵⁰

Vagyon az Ecclesianak a' Parochiakon kívül egy benn való Joszága, Vicinussa allól az Hatos fiak Joszága, fellyül a' Falu Sikátora, azon vagyon egj Sellér tartó ház. Ezt szokták adni 3. Marias Taxara.⁵¹

Allodiaturak.

Bözöd Ujjalu felé való Határban. Veress Kö nevezetü helyben egy föld metr.3. Vicinussa kívül Thamasi György, belöl a Fabian György földök. A Mesteré.

Ugjan azon helyben, metr.4. vicinussa kívül Senye Janos, belöl a Vass Péter földök. A Papé.

⁵⁰ ingatlanok

⁵¹ bérre

Az Hatos Kertek felett metr.2. Vicinussa belől Osváth György, kívül a Vass Samuel Szanto földök. Az Ecclesiaje.

Pad Karén metr.3. Vicinussa Kivül a Kontz Mihály, belől a Hatos Fiaik Szanto földök. A Mesteré.

Az Akasztó fánál, alias Csepegő felett metr.6. Vicinussa kívül Fábian György, belől üdösb Jakab Joseff földök. A Papé. Rados nevezetű Hellyben, metr.2. Vicinussa kívül Jakab János, belől a Sebestyen Fiaik földök A Papé.

Kontza nevű Hellyben metr.4. Vicinussai a Bartha fiak földök. A Papé. Asztagosban metr.6. Vicinussi kívül az Hatos Fiaik, belől a Varga fiak földök. A Mesteré.

Belső Atal Pataokban egy darab Szena fü, három buglyára való, két része a Papé, harmadik a Mesteré, Vicinussa kívül bellől Jaró Sandor földe. Hagymás Eszekin egy darab Szena fü, egy buglyátskára való. A' Mesteré Vicinussai fellyül Árkosi János kaszáloja, alóll a földek betüje.

A más Határban, melly Sz. Abraham felé Forduló.

Az Almák között metr.2. Kivül Kontz Ádám, belől a Sebe Márton Szanto földök. A Mesteré.

Ramazban metr.6. vicinussa belől Kádár János, kívül a Thamási Fiaik Szanto földök. A Papé.

Omlás felett metr.8. Vicinussa Kivül Burján Mihály, belől a Mart. A' Papé.

Sér oldalán metr.3. Vicinussa fellyül Fabian György belől a Serei Fiaik, földök. Ezt az Ecclesia pénzen vette, s adta a' Papnak, Mesternek, hogy felit a' Pap, felit a' Mester birja. Vétetett p[edig] zálogon Kováts Páltól. f[lorenis] h[ungaricis].6.

Sékola nevezetű Helyben egy Kaszáló hely, Curr.2. Vicinussa kívül Ujfalvi Ferentz, belől Titt[ulatur] Geréb Ferentz Uram földök. A Papé.

Gyertyánosba két buglyára való Szena fü, vicinussa egy felől az Arok, más felől a' Balasi István Kaszáló helyek. A' Mesteré.

Köves Hágóban egy Szena fü két buglyára való, vicinussa belől Sebestyen Gergely, kívül Titt[ulatus] Török István Ur Possteritassi földök. A Papé. Kús Mezőben egy Szena fü két buglyára való, vicinussa belől a' Patak, Kivül Titt[ulatus] Török Antal Uram földe. A' Papé.

Gál Mezeje nevű helyben vagyon egy darab Kender föld metr.3. Vicinussa alóll az Árok, fellyül a' Thamasi Fiaik földök; ebben két részes a' Pap, harmados a' Mester.

A Falun alóll egy darab Kender föld metr.4. Vicinussa alóll Burján Mihály, fellyül Berei Miklos földök. Ezt ketté hasítva felit birja az Ecclesia, mellyet Taxara szokott adni Vetés Kert koraba in et pro den. 96⁵². Felinek pedig két része a Papé, harmada a Mesteré.

Az Harmadik Határban Lótz felé Fordulóban.

Lótzon Szena mezőbe metr.1. Vicinussa belől Kádár János, kívül Hatos Fiaik földök. A Papé.

Farkas Gyakra nevű helyben metr.3. Vicinussa belől Gyergyai Gergely, Kivül Titt[ulatus] Török Antal Uram földe. A' Papé.

⁵² 96 denárért

Falu Helly felett metr.5. Vicinussa kívül Titt[ulatus] Török Antal Uram, belől Gyergjő István földök. Ennek fele a Papé, fele a Mesteré, mig ki váltják.

Sáros Völgyben metr.1, Vicinussa kívül Berei Samuel, belől a' Fülöp György földök. A' Mesteré.

Alsó Sáros Völgyben metr.7. Vicinussa belől a' Bartha Fiak, kívül Bölöni Joseff Ur földek. Ennek felit a Mester valtoslag birja Senye Jánossal. Fazakas Orotvannyába egj darab kaszáló hely, valami két buglyára való, Vicinussa egy felöl a Ujjfalvi Áts Joseff földe, másfelöl az Erdő. Ennek Két része a' Papé, harmad része a' Mesteré.

Bodos Erdeje felett más Szena fü, egy Kús buglyára való, vicinussa belől az Erdő, Kivül a' Gyergyai Gergelly földe. A' Mesteré.

Sáros Völgy Revinél, Két buglyara való Sena fü, vicinussa allól a' Lotz Pataka, Kivül a' Vass Fiak földök. A' Mesteré. Farkas Gyakrában Két buglyára való Szena fü, Vicinussa alóll Gróff Malomvizi Kendefi Elek Uram, fellyül Török Antal Ur földe. A' Papé.

Sellyem Sóban, két buglyára való Szena fü. Vicinussa belől a' Patak kívül a' Nagy Sollymosi Balási Fiak Tanorokja. A' Papé.

Köntingben, három buglyára való Szena fü, Vicinussa belől a' Patak, Kivül a' Bartha és Sebestyén Fiak földe. Két Része ennek a' Papé, harmada a' Mesteré.

Vagyon a templomban Két Asztal, azokon Két Székelly Szönyeg. Signata A[fn]no Die ut Supra per Josephum Simo de Kús Sollymos Jurat[um] S. Sedis Notarium[an]i] p[rop]ria.

Copia Literarum Compositionium Ecclesiae Unitariae

Bözödiensis de Domo et Fundo Pastoralis, cum Agile

D[omiario] Georgio Thamasi de Bözöd.⁵³

Mü Nemes Udvarhely alias Kereszturfi Székben Bözödön lakók, ugj mint Kontz Mihály és Szász Josef, mind ketten Nemes Emberek. Adgjuk tudtára mindeneknek, mind mostaniaknak, mind pedig jövendőbelieknek: quod in hoc Anno Praessenti 1772. Die 1ma Junii, kére minket a' fenn megirt Széki Bözödi Nemes Vitezlő Fülöp Miklos Uram, a' Bözödi Unitaria Ecclesianak hütös Curatora, mellette levő hütös Presbiterekkel, ugymint Nemes Vitezlő Hatos András és Ketskés Mihaly Uram ö Kegjelmek, és ugjan Nemes Vitezlő Thamási Györgj Uram ö Kegy[e]l[m]e[k], hogj el mennénk a' megirt Székben Bözödön, az Unitaria Ecclesianak mostani Schola Mestere Biro Moses Uram N[e]m[e]s lakó házához, arra végre, hogy lévén az Unitaria Ecclesianak és Thamási György Uramnak holmi disteptatiojok és Controversiajok⁵⁴, azon Controversianak el igazítása végett. Mü azért engedelmesek lévén a' megirt Exponensek⁵⁶ ö K[e]l[e]l-mek kérésének, Anno et Die Supra Notatis, el mentünk a' fenn megirt Székben és Faluban a' megirt Biró Moses Uram mostani lakó Házához, és ott minket a' megirt Személyek kezek bé adásával meg bírálának, és tőnek mü előttünk illyen állandós, örökös edgjezest: Midön lévén a' megirt Székben és Faluban Bözödön a' Falunak felső felin, a' Falu derekában, az Unitaria Ecclesianak egj benn való öröksége, a T[ekintetes]

⁵³ A bözödi Unitárius Egyházközség Nemes Bözödi Thamási György ural a papi házról és telekről kötött egyezsleges levelének másolata

⁵⁴ hogy ebben a jelenlegi 1772. évben, június 1. napján

⁵⁵ vitájuk és ellentétük

⁵⁶ képviselők

Nehai Török Istvánné Orbán Ágnes Aszszony ö Kegy[e]ll[m]e el maradt Sessioja⁵⁷ s' Jozzága szomszedességában, ugy más felöl in vicinitatibus a' Thamási György Uram Jozzága, melly Jozzágnak mostan lakója a' Bözödi Unitaria Ecclesianak Lelki Tanítója Szent Annai Thamás ö Kegj[e]ll[m]e. Mely Ecclesia örökségét, a' meg irt Thamasi Györgj Uram praetendalta⁵⁸ mint vicinus magájénak lenni. Processust⁵⁹ is indítván belöle, hol mi boszszuságtól kényszerítettvén: Midön azért látná Thamási György Uram az Ecclesianak ö Kegj[e]llme ellen való fel haborodását, azon meg irt Jozzágnak Processusáról s' Kercesetiröl le monda örökkösön mind maga, mind Posteritassi képében, és ezen meg nevezett Jozszág mind eddig volt, maradjon az Ecclesianak ez utan is. Az Ecclesia is látván miből eredett volna az injuria⁶⁰, mint hogy lévén azon Unitaria Ecclesia Jozzága Közepiben egj ki folyó Kut, mellyet Thamási György Uram eddigis quam vicinus⁶¹ élt, ez utan is kívánnya, azon ki folyó Kutnak vizit hogy élhesse mind maga, mind pedig Posteritassa, az Ecclesia is engedelmekedék az ö Kegy[e]llme kívánságának, tali Conditione⁶², hogy Thamási György Uram ö Kegjelme, azon Ecclesia Jozzágán lakó Papnak bonumit, Gabonait oltalmazza, marháival a' következendö Papoknak karait ne kívánnya: hogj ha szánt szándekból marhai kárt tennének a' Papságnak refundállya, hasonlókeppen azon Kutra által járó helyyen, ha a' Papnak marhai kárt tennének Thamasi Györgj Uramnak, A' Papis tartozék meg fizetni. Melly Ecclesia kívánságára Thamási György Uram is reá hajla, az Ecclesia is a' Thamási Györgj Uram kívánságára; ezt is hozzá tévén a Ecclesia, hogy ha valaki az Ecclesiát azon Jozszágban megháboritaná, vagy haboritatni akarná, a' meg irt Jozzágot Thamási Györgj Uram is mind maga, mind Posteritassi tartozék oltalmazni s' meg tartani az Ecclesiával edgjütt. Melly ebbeli kívánságára a Thamási György Uram az Ecclesianak reá hajla. Melly Contractust müis fenn meg irt Birák, ezen fenn meg irt Személyyek előtt meg olvasván, mind két Felek helyben hagyják s jovallák sub vinculo Decretalis Calumniae⁶³, ugj hogj ha valamelyik fél fel bontaná, vagy bontani akarná, a' meg álló fél a' meg nem álló Félen meg vehessen vétethessen, csak egj Vice tiszt erejével is; ez ellen pedig a' meg nem álló fél semmi féle remediummal, sem Inhibitioval, se Prohibitoriummal, sem Repulsioval⁶⁴, sem semmi féle ki gondolható Remediummal ne élhessen, még is ezen Contractusunk in vigore⁶⁵ maradjon. Melly dolog és örökkös edgjezés mü előttünk igy menven végben a' melylyet irtunk meg fide nostra mediante⁶⁶, petsétünk és Subscriptionk alatt

⁵⁷ jobbágytelke

⁵⁸ követelte

⁵⁹ pert; A per alapja: a magtalanul és vér szerinti örökösök nélkül elhaltak birtokára szomszédok maguknak igényelhettek.

⁶⁰ sérelem

⁶¹ mint szomszéd

⁶² oly feltétellel

⁶³ a hamis pereknél törvény megszabta bánatpénz terhe alatt

⁶⁴ jogorvoslattal, sem akadályozással, se eltiltással, sem visszautasítással

⁶⁵ érvényes

⁶⁶ hitünk szerint

az Exponens ki adván. Datum A[nn]o Die Loco que ut supra Correcta per nos Judices Idem qui supra⁶⁷.

Kontz Mihaly m[anii] p[rop]ria Szász Joseff m[anii] p[rop]ria

L.S.

L.S.

Praesentem Literarum Compositionum Copiam ex veris, indubitatis et authentice emanatis suis Originalibus, in omnibus suis Punctis et Clausulis, gemine et conformiter, absque diminutione et augmento, variatione que prorsus aliquali, per me descriptam, bona fide mediante, propriae manus Subscriptionem, usualisque Sigilli munimine testor. H[ic] Josephus Simo de Kis Solymos, Juratus et Ordinarius S. Sedis Notarius m[anii] p[rop]ria A[nn]o 1774. Die 25ta Junii⁶⁸.

L.S.

Anno 1780. Öntetett a' Bözödi Unitaria Ecclesia egy ujj Harangot 212 fontost, 212 forintokkal, mellyben belé önttetett a' régi 120 fontos Harang is, melly defalcalt⁶⁹ flor[enos] 66. Vagyon illyen irás rajta: *Jertek el, mennyünk fel az Urnak hegyére — hogj meg tanitson minket az ő utaira, és járjunk az ő utaiban.*

Esa.2.X.3.

A' Bözödi Unitaria Eccl[esi]a Költsegivel. A[nn]o 1780.

Anno 1783. Ádám Istvanné Vass Sára Asszony Istenes indulattyából ada a' Templom számára egj bors himes Kender Abroszt, a' végre, hogj legjen az, az Alamizsnás Asztra.

Ugyan ezen 1783^{dik} Esztendőben Gyergjai Boldisarné Asszony Istenes indulattyából adott az Ur Asztalára a' Templomba egj kamuka színü kender abroszt.

---

⁶⁷ Kelt a fent megjelölt évben, napon és helyen. Kijavítva mi általunk, szintén fent megjelölt bírák által.

⁶⁸ A jelen egyezséglevél másolatát az ő igaz, kétségtelen és hitelesen kibocsájtott eredetijéből minden pontjában és záradékában hasonlóan és azonosan, bármiféle rövidítés, hozzátoldás és változtatás nélkül egészében igaz hitem szerint leírtam és sajátkezű aláírással valamint szokásos pecséttemmel megerősítve tanúsítom hitelességét. Kissolyosi Simo József, a sz. vizsgálószerkesztés hites és rendes jegyzője, saját kezűleg. Az 1774. év június havának 25. napján.

⁶⁹ külön választva (került)

Dr. KOVÁCS LAJOS

EMLÉKEZÉS SZENTIVÁNI MIHALYRA*

Zsid 13.7

Ezen a napon mély, tiszta áhítattal Szentiváni Mihályra, Nyárádgálfalva legnagyobb fiára emlékezünk, akinek a méltatlan feledés jutott osztályrészül. Pedig az 1848-as szabadságharc előtti két évtizedben Erdély társadalmi és irodalmi életében kimagasló szerepet játszott. Mint a haladás erőteljes, félelmet nem ismerő, bátor, következetes szószólója nagy szerep várt reá. Amint azt Antal Árpád nagyszerű könyvében megállapította, az emberek tudatában sokáig élt emlékezete; mint a társadalmi előítéletek ellen lángoló lélekkel küzdő, népéhez mindhalálig töretlenül ragaszkodó igaz ember eszményképe. Sajnos alkotóképességének tetőpontján, 29 éves korában irgalmatlanul megsemmisített minden várakozást és reménységet a kérlelhetetlen halál.

1813-ban, 117 esztendővel ezelőtt született. Családja eredetét a 16-ik századig vezethetjük vissza, amelynek Erdély közéletében minden időben jelentős helye volt. Mint a sepsiszentiváni ősök egyik leszármazottja, már régen áttelepedett a Nyárádmentére, de a Sepsiszentiváni nemesi előnevet öntudatosan megőrizte. A család harmadik gyermeke volt; utána még öt testvére született. Édesapja megcsontosodott, minden haladást elve elutasító, parancsoláshoz szokott, zsarnoki magatartású, rideg lelkületű férfiú volt, aki merev konzervatív gondolkozását igyekezett családja tagjaira is ráerőszakolni. Ezért a feudális szemléletű apjától lélekben fokozatosan mind nagyobb mértékben eltávolodott. Ez nagyszerűen jut kifejezésre egyik legsikerültebb satirikus hangvétellű novellájában, melynek címe: „Mindenütt rossz, de a legrosszabb otthon“.

Hat éves korában a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban, majd négy év múlva a kolozsvári unitárius főtanodába került, ahol később jogi képesítést is szerzett. Ebben az időszakban kezdődött meg a kiméletlen elnyomó osztrák hatalom elleni nemesi reformmozgalom, amely a középiskolák diákjaira lenyűgöző hatást gyakorolt. Először az unitárius, majd a többi kolozsvári és vidéki kollégiumokban egymás után alakultak meg az olvasótársaságoknak nevezett ifjúsági önképzőkörök, amelyek a nemzet életében mind politikai, mind irodalmi tekintetben történelmi jelentőségű hivatást teljesítettek és az elnyomás elleni küzdelemben haladó szellemükkel nagyjelentőségűeknek bizonyultak.

Szentiváni csakhamar az ifjúság általánosan elismert szellemi vezetőjévé, az irodalmi kezdeményezések erőteljes, szigorú, nagytekintélyű irányítójává vált.

* Elhangzott Nyárádgálfalván 1990. november 24-én.

Az akkori költészet legkiemelkedőbb képviselőinek, Kölcsey Ferencnek, Bajza Józsefnek és főképpen Vörösmarty Mihálynak nagyszerű szellemét vitte be a középiskolai olvasótársaságok nemes törekvéseibe. Nagy jelentőségűnek bizonyult a unitárius kollégium olvasótársasága által szerkesztett Remény nevű zsebkönyv nyomtatásban való megjelenése, melyet az irodalmi élet egyik vezéregyénisége, Toldy Ferenc „Figyelő“ nevű folyóiratában nagy lelkesedéssel ismertette, többek között ezt írta: „Valóban a legszebb remény záloga e kedves adomány, sőt egyrészt több mint remény, valóság már, örvendetes birtok“. E bírálat döntő jelentőségű volt és Kriza János mellett a Szentiváni Mihály neve is általánosan ismertté vált. A Remény című, összesen négy alkalommal megjelent kiadványban jelent meg Szentiváni csaknem minden verse.

Amikor a kollégium olvasókörének és a Remény c. kiadványnak szerkesztői, köztük Szentiváni is, az iskolának 1833-ban búcsút mondtak, elhatározták, hogy az olvasókör megalakulásának 25 éves évfordulóján, 1854-ben újra egybegyűlnek. A tagok összehívásával Szentivánt bízták meg. A találkozóra nem került sor; ő akkor már 12 éve nem élt.

Amikor a két évtizeden át szünetelt erdélyi országgyűlés 1834-ben újra összeült, Szentiváni haladó politikai nézetei már ismertek voltak. Kortársai közül sokan Erdély jövője nagy politikusát látták benne. Az ifjúság vezérének tekintette a politikában és az irodalomban egyaránt. Nagy lelkesedéssel vetette bele magát a politikai küzdelmekbe. De a hatalom képviselői tevékenységét lépten-nyomon akadályozták, majd lehetetlenné tették. Politikai üldözötként, lelkében mély keserűséggel öt hónapon át, végig gyalogszerrel bejárta Erdély legnagyobb részét, hogy népét minél teljesebben megismerje. Külföldre menetelét a hatalom nem engedélyezte. Írói pályáját és politikai működését keresztülhúzta korai halála.

Szentiváni Mihály fiatalon félbemaradt életművének legmaradandóbb értéke költészete. Legnagyobb sikerrel a népies költészetet, a népdalt művelte. Népdalainak kiválóságát bizonyítja azoknak széles körben, nem csupán Erdélyben, hanem az egész országban való nagy elterjedése. Azokban a székely nép nehéz, küzdelmes életét mutatja be. A szeretett szülőföld képe, a szerelem nemes érzése és a szabadság magasztos gondolata olvadt benne egységessé. Ezek közül bemutatunk egy néhányat:

Bekecs alatt Nyárad tere / Ott egy kunyhó zsuppal fedve, / De belseje arany bánya, / Arany benne egy szép lányka. /

Marosszéki pirospárizs, / Oly piros az én rózsám is. / Szép az alma a háztetőn, / Még százszor szebb a szeretőm. /

Az alábbi népdalban az jut kifejezésre, hogy a székely legény zsellér születésű, de szeretője királyi növésű.

Zsellér vagy te, én meg székel, / De egünkre egy nap jó fel, / Egy eső hull a földünkre, / Mért lennék hát különb mint te? /

Zselléri a születésed / De királyi a növésed. / Lakod bár nem cifra terem, / Az arany is por közt terem. /

A szerelem dicsőítése az alábbi népdalban is kedves bájjal jelentkezik:

Jó keresztény vagyok én, / Angyalokat hiszek én; / Angyal vagy szép Katicám, / Hiszi szívem, vallja szám. /

Mégsem vagyok jó keresztény, / Bálványokat imádok én, / Kökényszemű, barna szépem, / Te vagy az én bálványképem. /

Unitárius a hitem, / Egyetlen a kedvesem, / Hogyha ez egy elhagyna,
/ Szívem ketté szakadna. /

Mégsem vagyok unitárius, / Szívem háromnak oltároz. / Isten, haza,
szerelmesem, / Szentháromság énelöttem. /

Horváth János 1927-ben Szentiváni népdalait vizsgálva, fő érdemét abban látta, hogy a népet közelről ismerte és komolyan vette. Dalaiban a népéhez való tényleges lelki közelség jut világos kifejezésre. Kemény Zsigmond ezt mondta: „Ez az a hang, amelyért odaadnám minden regényemet.“ Nagy barátja, Jakab Elek, halála után három évtizeddel róla való emlékezésében ezt írta:

„Népdalai nemzetének kedves énektárgya, amelyeket a székely zenéértés dallamra tett s azokat egyformán éneklő kunyhókban és cserepes kőházakban egyaránt és énekelni fogják, míg e hős nép ama fenyves hegyeket lakja.“ Ferenczi Zoltán az 1892-ben megjelent Kriza Albumban megállapította, hogy azok közül, akik ma népdalait éneklők, kevesen tudják, hogy azokban a Szentiváni Mihály szép lelkéből ragyog feléjük egy-egy fény sugarát.“

Szentiváni Mihálynak olyan barátai és harcostársai voltak, mint Wesselényi Miklós, Erdély nagy szabadságharcosa vagy mint Kemény Zsigmond és Jósika Miklós regényíró, és mint a 19-ik század kiemelkedő unitárius nagyságai, Kriza János, a Vadrózsák szerzője, a későbbi püspök, Bölöni Farkas Sándor, a haladó polgári értelmiség kiváló képviselője, Brassai Sámuel, a 19. század kiemelkedő szellemi egyénisége, Jakab Elek és Kővári László történetírók, Erdély történetének nagyszerű feljegyzői, akik mind Szentiváni Mihállyal együtt a társadalmi fejlődés és szüntelen haladás nagyszerű szószólói voltak.

. . . . .

Amikor 1842-ben, 29 éves korában Kolozsváron elhunyt, Kővári László ezt írta: „Korai halála úgy sújta le, mint az erdők dalnokát az érzéketlen vadász, énekének legmagasabb reptében“. Az egész ország őszinte részvéte kísérte el a Házsongárdi temetőbe. A vármegyeházáról temették, ahol lakása volt. Az Unitárius Kollégium egész ifjúsága, a város többi kollégiumi növendékeivel együtt fáklyásmenettel tisztelte meg utolsó földi útján. Mély megilletődéssel szívéhez oly közel álló barátja, Kriza János akkori kolozsvári lelkész búcsúztatta. Halála után Kriza János és Kemény Zsigmond elhatározták, hogy műveit három kötetben kiadják. De érdeklődés hiányában csak egy kötet jelent meg, mely öt novelláját tartalmazza. Ennek jóvedelméből állították fel terméskőből készült obelisk-szerű emlékét a temető tetején, mely az unitárius egyház nagyjai, Kriza János, Berde Mózsza, Bölöni Farkas Sándor, Péterfi Dénes, Vári Albert, Kelemen Lajos, Mikó Lőrinc sírjai közelében ma is áll.

Nekünk, késői utódoknak is szól üzenete egyik szép népdalán keresztül:

„Ne hulljon szemed könnye, / Kiderül még a nap fénye, / Megtisztul a szőke Nyárad, / Jobb idő fog virradni ránk. /“

Úgy legyen, Ámen.

KI A FELEBARÁTOM?*

Lk 10,25—37

A felolvasott evangéliumi vers bár mindnyájunk előtt ismeretes, mégis érdemes vele újból foglalkozni. A példázat tanulsága világos: szeretnünk kell felebarátainkat. A tanításnak új jelentése lehet számunkra, ha a szöveget újra vizsgáljuk, és ezzel kapcsolatban figyelembe vesszük sajátos helyzetünket is.

A példázatnak három fontos mondanivalója van számunkra. Az első a tanulság megfogalmazása és közlése. Egy írástudó, hogy megkísértse Jézust, ezt a kérdést teszi fel neki: „Mester, mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?“. Jézus a kérdésre kérdéssel felel: „Mi van megírva a törvényben?“. Az írástudó Mózes 5.könyvének 6.részből és 3.könyvének 19.részből vett idézettel felel: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből, teljes erődből és teljes elmédből, és felebarátodat, mint magadat“. Az írástudó meglepetésére Jézus megegyezik vele: „Helyesen feleltél, tedd ezt, és élni fogsz“.

Ha nem ismernénk annyira a szöveget, mi is meglepődnénk. Jézus ugyanis a zsidó vallás tanítását erősíti meg. Felfogása nem különbözik az írástudó összegezésétől, hanem egyszerűen helybenhagyja azt. Mindéből az is következik, hogy az üdvözüléshez nem szükséges Jézus, nem szükséges hogy valaki Jézus követője legyen ahhoz, hogy Isten akaratát megértse. Az írástudó jól ismeri az örök élet feltételét, hiszen a mózesi törvény tanítása szerint, ami az örök élethez szükséges nem más, mint szeretni Istent és a felebarátot.

A példázat felekezeti párbeszéd alapjául szolgálhat. Az igazság az, hogy mi mind tudjuk, mit kell cselekednünk, hogy az örök életet megnyerjük. És tudják a más vallásfelekezetekhez tartozó férfiak és nők is. Ezért, ha mi az örök életet keressük, tisztelnünk kell más vallások tanítását, és felebarátok kell hogy legyünk párbeszédben és a szeretet cselekedeteiben mindazokkal, akik más vallást követnek.

A példázat második mondanivalója az, hogy a szeretet két parancsolata alapvetően egy. Mindegyik elégtelen a másik nélkül. A kettő együtt felel arra a kérdésre, hogy mit kell cselekednünk, hogy az örök életet elnyerjük. Senki sem találhatja meg az örök életet csak Isten szeretete vagy csak a felebaráti szeretete által.

Azokat, akik nem tanítják, hogy az örök életet csak Isten szeretete által találhatjuk meg, fundamentalistáknak szokták nevezni. Szerintük csak azok az emberek üdvözülnek, akik Istent ugyanazzal a hittel és gyakorlattal szeretik, mint ők. De vannak olyan emberek is, akik azt állítják, hogy az üdvözüléshez elegendő csak a felebarát szeretete. Ezek a világi

---

* Elhangzott a kolozsvári belvárosi és monostori gyülekezet istentiszteletén 1990. december 9-én; fordította dr. Erdő János.

humanisták, akik bírálják minden vallást és tagadják Isten valóságát és a vallásos hit fontosságát.

Mindkét tanítás téves, mivel túl sokat állít. Hasonló ahhoz az emberhez, aki csak az egyik lábára húzza fel a nadrágját, és mégis azt állítja, hogy teljesen fel van öltözve. Tévedése nem az, hogy hibásan húzta fel a nadrágot, hanem az, hogy állítja: nadrágját felhúzta. Hasonlóképpen tévednek a fundamentalisták és világi humanisták, mert fél-igazsághoz úgy ragaszkodnak, mintha az teljes igazság volna.

Alapigénk harmadik mondanivalóját maga a példázat szemlélteti: Jézus az írástudó kérdésére: „De ki a te felebarátod?” feleletképpen mondja el a könnyörülő szamaritánus példázatát. A feltett kérdés ésszerű, mert a felebarát fogalma nem pontos. Valaki így is kérdezhetné: mi az én kötelezettségem mások iránt? Mit várnak tőlem?

A példázatból megállapíthatjuk, hogy Jézus meghatározása szerint felebarátunk bárki, aki szükségben van. Elméleti szempontból ez tökéletes felelet, de a gyakorlatban nem megfelelő, hasznos, mert az emberek mind szükségben vannak valamilyen módon. Hogy megismerjük Jézus álláspontját, a példázat konkluziójára kell figyelni. Jézus megkérdezi az írástudót: „Mit gondolsz, e három közül ki volt a felebarátja annak, aki a rablók kezébe esett?” Az írástudó felelete így hangzik: „Az, aki irgalmas volt hozzá”. Jézus jóváhagyta ezt a feleletet; eszerint felebarát az, aki könnyörületet mutat, nem pedig az, aki könnyörületet igényel.

Jézus állásfoglalása útmutató fontossággal bír. A kérdés ugyanis nem a mi kötelezettségünk meghatározása, hanem embertársaink cselekvő szeretete, úgy ahogy önmagunkat szeretjük. Bárki megtalálja az örök életet most is Istenországának jelenlegi valóságában az igazság cselekvése által, melyet vallásunk tanításaiból ismerünk meg. Mindaz, ami számunkra szükséges, az írástudó sugalmazása szerint nem más, mint szeretni Istent és embertársainkat. Jézus erre mondja neki: „Igazad van . . . Menj el, te is hasonlóképpen cselekedj”.

Az Unitárius Világszövetség tevékenységében mi ennek az igazságnak a megélésére törekszünk. A vallásközi találkozások keretében, mint felebarátok, azt a tiszteletet kívánjuk embertársainknak megadni, amit önmagunknak is akarunk. A társadalmi szolgálatban keressük, hogyan lehetünk felebarátok azáltal, hogy anyagi javainkat megosszuk mindazokkal, akiknek arra nagyobb szükségük van, mint nekünk. A vallásszabadság és az alapvető emberi jogok védelmezésével felebarátok törekedünk lenni azáltal, hogy az elnyomottakkal szolidaritást vállalunk. Ebben a munkában örömet találunk.

Hálásak vagyunk a romániai Unitárius Egyház sok tagjának részvételéért a mi munkánkban. Hálásak vagyunk a részletekről megnyilvánuló támogatásért, imádságért, hitért és szeretetért. Mi felebarátok vagyunk Isten kegyelme által, aki szeretet, „és aki a szeretetben marad, az az Istenben marad, és az Isten is őbenne”. Ámen.

A SZERETET*

Mt 22, 37'a—39'a

Könnyen ért a múltban és ér ma is egyesek részéről az a vád vagy elmarasztalás, miszerint amikor nincs más mondanivalónk, akkor a szeretetről beszélünk, a szeretetről prédikálunk. Hát igen — mondják —, mert az ilyen beszédre készülni sem kell egy gyakorló lelkésznek, s mégis oly hatásos lehet, hogy hallgatósága még meg is könnyezi a szolgálatát.

Megkönnyezik elsősorban azok — mondom én —, akik életük útján nemigen vagy egyáltalán nem részesültek e lelki kincs másoktól jövő életető áldásából. Akik sokat szenvedtek és szenvednek ma is annak hiánya miatt. A vádat visszautasítandó mondom, hogy az ilyen embereknek, életeknek, lelkeknek orvosság, gyógyír és vigasz a szeretetről hallani tőlünk, s mert ilyen emberek ma is vannak, s ezután is lesznek, a szeretetről szólni örökké időszerű marad!

Lám most is ezt tesszük. Szólunk a szeretetről. Egy olyan összetételű közösség előtt, egy olyan templomi találkozó áldott alkalmával, mely adott és közös témája által — hitem szerint — közelebb hoz minket egymáshoz isten — és emberszolgálatunk útján.

Tekintettel arra, hogy ezt az adott és közös témát parancsolat formájában a Bibliából egyetértően választottuk, és tekintettel különösen arra, hogy ugyanarról a kérdésről különböző vallásfelekezetek papjai nyilatkoznak ma meg, természetesen kell tartanunk, hogy ezek a megnyilatkozások sajátosak, s valamennyire, ha nem is teljesen, magukon viselik egy-egy egyház, vallásfelekezet dogmáját, illetve hitelvének pecsétjét. Itt ugyanis nem egy valaki, de általunk egy-egy történelmi vallásos szervezet, lelki közösség nyilatkozik meg, tesz vallomást egy, a mi esetünket tekintve lényegbevágó és alapvető kérdéssel kapcsolatban.

Szerintünk — unitárius keresztények szerint — Jézus kettős parancsolata, annak maradéktalan betartása és megélése, az igaz vallásosság talpköve, alapfeltétele.

Mi a szeretet? Erre a kérdésre káténkban az alábbi választ találjuk: „A szeretet az a lelki tehetség, mely képessé tesz arra, hogy Istenben bízó gyermekek legyünk és embertársainkkal békeességben éljünk. A szeretet lelki tehetségeink koronája“. Hisszük és valljuk, hogy e tehetség által léphet az ember személyes kapcsolatban Istennel, aki szellem, és teremthet olyan viszonyt embertársaival, melyet a teremtő Atya méltán vár el gyermekeitől, mely neki is örömet szerez, neki is tetsző.

Itt szólnom kell arról, hogy a mi nyelvhasználatunk szótárában a szeretet fogalmát gyakran különböző jelzőkkel ellátva mondjuk ki. Beszélünk mély és felszínes, önzetlen és önző, őszinte és csalfa szeretetről, hogy csak néhányat említsek. Még az apostolok leveleiben is találkozunk ilyen

* Elhangzott 1990. november 9-én a szemerjai református templomban tartott ökumenikus lelkési összejövetelen.

esetekkel. Pál a Rómabeliekihez írt levelében (12,9) arra hívja fel a gyülekezetet, hogy „a szeretet képmutatás nélkül való legyen.“ Az 1 Péter 1,22-ben azt olvassuk, hogy „Lelketeket az igazság iránt való engedelmes-ségben képmutatás nélkül való atyafiúi szeretetre tisztítván meg a Lélek által, egymást tiszta szívből, buzgón szeressétek. „Mindezeknek tudata és ismerete gondolkozásra késztet. Véleményem szerint ugyanis a szeretet nem igényli és nem is tűri meg maga előtt a jelzőket, de semmiképpen sem a negatív tartalmúakat! Mert amikor ezekkel társul, akkor a szeretet fogalma igazi lényegét veszíti el akár Isten, akár az ember felé mutat. Ha ugyanis a szeretet „Tiszta szívből, igaz hitből és jó lelkiismeretből árad“ (lásd 1 Tim, 1,5) életünk minden vonatkozásban Isten és emberfelé, akkor jelzők nélkül is koronája marad lelki tehetségeinknek. Akkor lehetségesnek, megvalósíthatónak és megélhetőnek fogadjuk el azt a magas mércét is erre vonatkozóan, melyet Jézus a Hegyi beszéd végén állít elénk. Akkor Pál apostol szeretethimnuszának páratlan szépségű igazságait sem fogadja kételkedő hittel, megkérdőjelezve senki.

Gondolom, nem felesleges szólnom arról is, hogy amiképpen a minősítő jelzőket nem tűri meg maga mellett, ugyanúgy disszonáns a szeretet és kötelesség fogalmának párosítása, ami ugyancsak gyakorlatban van. A szeretet az egyetlen igazán önkéntes emberi érzés, mely sohasem születet kényszerből. Gondoljunk gerinc- és léleksorvasztó kompromisszumokkal teli mindennapjainkra. Társadalmi érvényesülés, anyagi biztonság és még sok más gyarló cél kényszerítő hatására vesszük magunkra gyakran a barátság, a türelem, a tisztelet, az alázatosság maszkját. A szeretetnek nincs álarca. Éppen ezért legemberibb lényegünknek, az emberhez méltó élet feltételének: a szabadságnak is kifejeződése a szeretet. Ebben az összefüggésben szabadnak akkor mondhatja magát az ember, az emberiség, ha szerethet.

Az isten- és emberszeretet egymástól elválaszthatatlan a mi hitünk szerint. Valljuk János apostollal, hogy a mi emberszeretetünk istenszeretetünknek függvénye és természetes következménye egyben. (1 Jn 5,2). Ha ugyanis „azt mondja valaki, hogy szereti az Istent és gyűlöli a maga atyjafiát, hazug az, mert aki nem szereti a maga atyjafiát, akit lát, hogyan szeretheti az Istent, akit nem lát?“ (1 Jn 4,20—21). Az a parancsolatunk is van ötöle, hogy „aki szereti az Istent, szeresse a maga atyjafiát is.“

Nem véletlen, hogy Jézus egy olyan egyszerű és egyetemes elvet keresett, mely által minden ember megtalálhassa szívében Istent, rálépheten arra a lélektől-lélekig, szívtől-szívig vezető útra, mely aztán a szoros kapun át együtt viszi az életre őket (Mt 7,13—14). Ezt az átfogó elvet Jézus a szeretetben találta meg. Konkréten nem beszélt ugyan a szeretet mibenlétének kívánalmáról, de drámai erejű példázataiban meggyőző módon mutatta meg annak lényegét és gyakorlatát.

Azt sem mondhatjuk, hogy a kettős szeretetparancsolat megfogalmazása Jézusnak tulajdonítható, hiszen Mózes prófétánál (5 Móz 6,5,3 Móz 19,18) csaknem szószerint megtaláljuk ezt a felhívást. De Jézus egész életéből, prófétai munkásságából isten- és emberszolgálatából nyilvánvaló, hogy ő nem a bosszúálló és hetediziglen büntető, hanem a tékozló gyermekét is hazaváró, őt átölelő s neki megbocsátó Atya iránti szeretetet kéri. A felebarát felé pedig a 77-szer is megbocsátani kész szeretetet hangsúlyozza közvetlen tanítványainak s nekünk későieknek is. Ezzel új

tartalommal, mondhatni lélekkel töltötte meg az ószövetségi megfogalmazást és értelmezést.

Mikor jön el vajon az idő, amikor népek, társadalmak, egyházi és vallásfelekezeti közösségek, egyáltalán e sárteke lakói egyetemlegesen is megértik és elfogadják ezt a jézusi életelvet, s annak szellemében közelítenek Istenhez és embertársaikhoz a már említett lélektől-lélelig vezető úton? Erre a kérdésre nehéz lenne határozott időt megjelölni. De eljövételében mindenképpen hinnünk kell. Jézus is hitte, s kivételes prófétai életét áldozta oda érte. A bűnösöket megtérésre hívta, a betegeket gyógyuláshoz segítette, a megvetett, kisémmizett szegény Lázároknak az élethez való jogot hirdette, a megszáradt kezűeket és életűeket a fényes ruhájú, gögös főpapok, farizeusok és írástudók körének közepébe állította, s a kis gyermekeket magához kérte mondván: „ilyeneké a mennyeknek országa“.

Megoldásra váró szociális és vallási problémákkal ma is bőven találkozunk. Tudni kell azonban, hogy a bűnösöket jó útra téríteni, a megvetetteket, megalázottakat felemelni, a jogfosztottakat jogaikba visszahelyezni, az embertestvériség eszményét megvalósítani csak jézusi közelítéssel lehet ma is. És ezt az egyházaknak sem szabad elfelejteni, figyelmen kívül hagyni egy pillanatra sem. Én hiszem, hogy ez a szükség-szerű eszmélés bekövetkezik nemsokára. S ha mindannyian így hisszük, és akarunk is tenni valamit érte, akkor a mi mai találkozónk is célját elérte, s így nem volt hiábavaló.

PÁLFI DÉNES

MI ATYÁNK

Mt 6,9

A Mi Atyánk a legismertebb imádság. Naponta több, mint egy milliárd ember imádkozza, mondja el átérezve vagy gépiesen. Vasárnapról vasárnapra halljuk és mondjuk a templomban, ott van minden szertartásunkban. Ennek ellenére felvetődik a nagy kérdés: Ismerjük-e kellőképpen a Mi Atyánkot? Pontosabban annak tartalmát: mit tanít nekünk Istenről és az emberről?

Hogy ezen kérdésekre pontos és kielégítő választ kapjunk, elhatároztam, hogy több vasárnapon át a Mi Atyánkról fogok prédikálni, s tehetőségem szerint és az unitárius hitfelfogás szellemében igyekszem megmagyarázni e világszerte ismert imádság mondanivalóját.

A Mi Atyánk a Bibliában két helyen fordul elő: Máté evangéliumában, az ún. Hegyi beszédben és Lukács evangéliuma 11. részében. Az általánosan használt szöveg a Mátéé, ahonnan a felolvasott bibliai verset is vettem. Ezt az imádságot Jézus mintaként tanította tanítványainak.

Ezért szól így hozzájuk: „Ti tehát így imádkozzatok“, és ezután elmondja mintaimájának kezdő sorait: „Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved...“

Maga az imádság rövid, egyszerű és szívből fakadó, s benne Jézus inkább lelki, mint testi javakat kér Istentől. Mindez tökéletesen alátámasztja az imádságról szóló tanítását: Istent nem lehet meghatni hosszadalmas imákkal. Ha az imádság nem szívből jön, órákig imádkozhatsz, semmit sem ér. Hiabavalóak a csillogó szavak, ha mögöttük üres és megkopott a lélek. Istennek sokkal inkább tetszik az egyszerű, de lélekgazdag ima. S Istentől — akit lélekben és igazságban imádunk — lelki javakat kell kérni: szeretetet, jóságot, hitet, lelkiéretet az élet terheinek elhordozásához. Ezeket biztos megadja Isten, mert ő lélek és szeretet. Aki csak anyagiakat kér, csak az anyagiakat helyezi előtérbe, az ne várjon választ Istentől elmondott imájára.

„Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben...“ — kezdi Jézus az imádságot, s szavaiból mély istenhít sugárzik. Számára nem kétséges Isten léte, ő úgy hisz a láthatatlan Istenben, mintha látná őt.

A hívő ember — akárcsak Jézus — Isten létét egy percig sem vonja kétségbe. Neki nem kell senki bizonyítsa azt, hogy van Isten. Ezzel szemben sokan kétségbe vonják Isten létezését, sokan megtagadják őt. Isten azonban számukra is létezik, s ha máskor nem, káromló szavaikban, vagy félelmük, megpróbáltatásuk pillanatában emlegetik nevét.

„Minden ember egyenlő és nincs szükség közvetítésre köztünk és a jó Isten között“ — hangsúlyozta Thomas Mann. A kereszténység jó része mégis azt hangoztatja, hogy az egyszerű, gyarló ember nem kerülhet közvetlen kapcsolatba Istennel, hanem szükség van közvetítőkre, közbenjárókra: a szentekre. Ha ez így lenne, akkor Jézus miért tanította tanítványainak a Mi Atyánkot, mint az ember és Isten közötti közvetlen kapcsolatteremtés, beszélgetés örök formáját? Miért tanította ezt a szép imádságot, amelyben mi, emberek, kivétel nélkül személyesen szólhatunk Istenhez, édes Atyánkhoz?

Isten megszólítására Jézus a „Mi Atyánk“ szavakat használja. Érdekes, hogy Lukácsnál csak „Atyánk“-nak nevezi Istent, de ebben benne van, hogy ez az Atya a miénk. De bármelyiket is vesszük, egyet jelentenek: Isten minden embernek egyformán Atyja, szerető gondviselője. S atyjával, szülőjével minden gyermek közvetlenül beszélgethet, nem kell kérnie anyját vagy testvérét, hogy apjának elmondják kéréseit, kívánságait vagy panaszait.

Isten atyasága az unitárius hitfelfogás lényege: ha Isten Atyánk, akkor mi az Ő gyermekei és egymásnak testvérei vagyunk. De nem akármilyen testvérek, hanem mint szerető Atyánk méltó gyermekei, egymást szerető testvérei kell legyünk.

Egy családban csak egy édesapa van, s ebből következik, hogy az emberiség nagy családjának egy Atyja, Istene. Ez a mi hitünk másik fő jellemzője. Egy az Isten, akit nem lehet részekre, személyekre osztani. Dávid Ferenc Jézust követte tanításában, amikor egyetlen Istenről beszélt. Milyen jó lenne, ha egy Atyát imádna mindenki, a szerető Istent, s megértené, hogy Isten egysége és szeretete minket is egységre és egymás szeretetére ösztönöz. Az édesapának nincs nagyobb boldogsága, mint amikor gyermekei szeretik egymást. A mi egy Atyánk is akkor örvend igazán, ha minden gyermeke szeretetről tesz bizonyosságot.

Mint a jó Atya, szeretetével Isten közel van az emberhez. Ezt a közelséget érezte Jézus is, és erre akarta ráébreszteni tanítványait is. De azt is tudta, hogy Isten tökéletességében elérhetetlen, messze az ember felett áll. Ezért tanította, hogy a mi Atyánk a „mennyekben“ van. Ez a szó nem egy térbeli, fellegek feletti helyet jelöl meg az égben, ahol Isten Jézussal a jobbján trónol, s onnan irányítja a világ és emberek életét. Nem egy olyan hely, ahová — a keresztények egy része szerint — csak holta után jut el az ember, pontosabban az üdvözült emberi lélek. Mi úgy hisszük, hogy Isten lélek, láthatatlan erő, akinek nincs meghatározott létezési helye. Ő mindenütt jelen van, szeretetével, jóságával közel hajol hozzánk, de lényegileg megfoghatatlan, igazságossága, bölcsessége, hatalma révén elérhetetlen magasságokba emelkedik. Az ember csak úgy kerülhet közel hozzá, csak úgy képes földre hozni a „mennyeket“, ha jó, szerető, igazságos és bölcs lényként éli meg életét itt ezen a földön. Egyszóval, ha Jézushoz hasonlóan él.

Jézus azt kéri imádságában, hogy „szenteltessék meg a te neved“. Isten maga, szent. Tökéletessége, igazságossága, jósága és szeretete szentté teszi. A történelem folyamán egyes hívő emberek nagy áldozatok, önmegtagadás, tiszta, erkölcsös élet megélésével érdemelték ki a szent nevet, de Isten szentségét semmiképpen el nem érheték, s az földi halandó számára elérhetetlen marad. Mert az emberrel együtt jár a gyarlóság, tökéletlenség. Isten olyan lény, akihez semmi gyarlóság nem tapad. Ő lélek; nem köti az anyag, a tér, az idő, míg az embert oly sokszor akadályozza szentté levésében az erőtlen test, a meghatározott tér és a kiszabott idő. Hitünk szerint az ember jónak születik és megmaradhat jónak, sőt napról napra jobb és tökéletesebb lehet, de az isteni szentséget soha el nem érheti ezen a földön.

Isten mindig megszenteli az ő nevét, s nincs szüksége arra, hogy azt más szentelje meg. És mégis Isten szentségéről beszél minden, ami körülöttünk van. A nyíló virág, erdők és mezők illata, az élővilág csodái, az ég azúrja, tengerek mélysége, havasok fensége, mind-mind Isten szent nevét hirdeti.

Hát az ember? Az ember hogyan szenteli meg Isten szent nevét? Egyszerűen: életével, szavaival és cselekedeteivel. De nem akármilyen szavakkal és cselekedetekkel.

Hiába imádkozza valaki naponként vagy óránként a Mi Atyánkot, ha a következő percben káromkodik vagy durva szavakkal illeti embertársát.

Hiába ül valaki a templom padjában vasárnapról vasárnapra, hiába teszi kifelé a szépet, a vallásosat, ha hétköznapi tettei megszentelenné válnak, s őt nem szentnek, hanem álszentnek minősítik, mutatják.

Isten nevét csak az szenteli meg igazán, aki mindig úgy beszél, mintha imádkozna, és úgy cselekszik, hogy tettei az embereknek is, de mindenképp Istennek tetszedjenek. Aki a Mi Atyánk örökértékű szavait a legtisztább érzésekkel veszi ajkára, s annak szavait tükrözi élete minden napján cselekedetei.

Isten, a mi Atyánk, aki elérhetetlen magasságokból is lát és szeret minket, ennek örvend a legjobban. Az boldogítja igazán, hogy neve megszentelésén munkálkodva mi is szentekké leszünk, ha emberi mérték szerint is. Élünk hát így, egy percig sem feledve, hogy csak így mondhatjuk el méltóképpen nap mint nap: „Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved...“ Ámen.

Dérrel érkezett október, s letarolta a nyár utolsó virágait, megölte a már hervadó leveleket is. Mintha leforrázták volna az eddig még üde-zöld növényeket, mindenben látszik az elmúlás, az enyészet. Ezt mutatják a szőlősök is, de a sápadt, lekókadott levelek között ott kacagnak, csübütanak a még épen maradt, romlástól megkímélt szőlőfürtök, melyeknek nem ártott a fagy.

Az őszi szőlőst figyelve jutottak eszembe Jézus szavai: „Én vagyok az igazi szőlőtő...” — s választottam mai beszédem alapjául a felolvasott bibliai verseket.

A szőlő fogalma a Bibliában több helyen is előfordul. Az Ószövetségben Jáhvé, az Úr szőlőfürtnek, szőlőtőnek nevezi választott népét: „A pusztában olyannak találtam Izráelt, mint a szőlőfürtöt“, vagy „Dús lombú szőlőtő Ozráel, gyümölcsöt is bőven terem“ — olvashatjuk Hóseás próféta könyvében. (9,10;10,1)

Az Újszövetségben Jézus két példázatában is beszél a szőlőről. A szőlőmunkások példázatában a gazda munkásokat keres, hogy szőlőjében dolgozzanak. S annak ellenére, hogy egyeseket hamarabb, másokat később fogad fel, a nap végén mindenkinek egyformán fizet. A gonosz szőlőmunkások példázatában azt olvashatjuk, hogy a gazda kiüzi a méltatlan munkásokat szőlőjéből, és másoknak, arra érdemeseknek adja azt.

„Én vagyok az igazi szőlőtő...” — hallhattuk Jézus szavait a jánosi evangéliumból. Érdekes módon, nem azt mondja, hogy: olyan vagyok, mint egy szőlőtő, hanem ezt: *Én vagyok az igazi szőlőtő*. Jobbnál jobb szőlőfajták léteznek, de Jézus-szőlőről, gondolom, senki sem hallott. S mégis, íme: van. Sőt, Jézus a legjobb szőlőtő, az igazi szőlőtő, a többi mind hamis. Nézzünk csak végig az őszi szőlőtöveken. Az ép gerezdek mellett, hány és hány romlott szemet, fürtöt látunk azokon. Jézus úgy fest közöttük, mint az örökzöld fenyő a lombhullató fák között. Abban az értelemben, hogy ő romolthatatlan gyümölcsöket, a szeretet gyümölcsseit teremte, termi és fogja teremni ezután is, élete, példája, tanításai által, ő tegnap is, ma is, holnap is ugyanaz marad. Aki a szőlőtőnek levéből iszik, az újra megszomjazik, de aki Jézus tanításaiból merít, a jézusi szeretet lesz mindennapi itala, az megismerkedik és eltelik az örök, igazi boldogsággal.

Istent, az ő Atyját, Jézus szőlősgazdának nevezi. Ha elgondolkozunk, rájövünk milyen találó, milyen nagyszerű ez a kép. Mennyit kell gondozni, ápolni, öntözni, metszeni a gazdának a szőlőt míg az terem, gyümölcsöt hoz. Isten is így gondolja, ápolja, óvja gyermekét, az embert, s ha kell lemetszi gyarlóságai vadhajításait, csakhogy Őt és az embert boldogító gyümölcsöket: emberséget, jóságot, szelídséget, szeretetet teremjen cselekedeteiben. Nem könnyű ez a munka, akárcsak a szőlőmunka, de mindkettőt megszépíti a szeretet, mely a szőlőtöveit ápoló gazdában, illetve az embert, gyermekét gondozó Atyában, Istenben működik.

Ez a szeretet kellene működjön, hasson bennünk, emberekben is, akiket Jézus szőlővesszőknek nevez. Csak úgy tudunk sok, Istennek tetsző gyümölcsöt teremni, ha Jézusban maradunk, másszóval, ha őt követjük és az ő szeretete munkál bennünk. Csak úgy hozunk termést, ha Isten

munkatársai leszünk a szeretet által, emberformáló munkájában. Mert gondolhatja a gazda akármilyen odaadással a jó szőlőtőt, ha leáll benne az életető nedvkeringés, nem képes gyümölcsöt teremni. Ha bennünk, emberekben sem kering a szeretetnedű, hiábavaló Isten fáradozása, termést mi sem hozunk.

S mi a terméketlen szőlővessző sorsa? Jézus szerint: kivetik, és megszárad, aztán összegyűjtik, tűzre vetik és elégetik.

Ilyen terméketlen szőlővessző, szőlőtő lett a zsidó nép is, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Bár kezdetben bőtermőnek mutatkozott, később nem hozta meg az Istennek tetsző gyümölcsöket, hanem engedetlenül eltért parancsolataitól, Isten számára meddő maradt.

A jézusi példázat gonosz szőlőmunkásai tudták, hogy a gazda mindannyiuknak fáradságuk felett megfizet, mégis visszaéltek jóságával: szolgáit megverték, fiát megölték, a gazda emberségéhez méltatlan gyümölcsöket teremve.

S hányszor vagyunk mi is terméketlen szőlővesszők, amikor nem a jézusi szeretetben éljük életünket, s ennek következtében az erények, a lélek gyümölcsei helyett, gyarlóságot és bünt termünk. S ahogy a zsidó nép elszakadt Istentől bűnei folytán, ahogy a szőlőmunkásoknak el kellett hagyniuk a szőlőt gonoszságukért, mi is úgy távolodunk el Atyánktól, a szeretet és gondviselés örök forrásától, úgy szakad meg kapcsolatlunk, közösségünk Jézussal, az igazi szőlőtővel, akiről, mint lemetszett vesszők válunk le, elveszítve életünk értelmét, értékét, az igazi boldogságot.

Pedig Isten nem ezt akarja, hanem azt, hogy sok jó gyümölcsöt teremjünk és Jézus tanítványai legyünk, követve őt a soha el nem fogyó szeretet cselekedeteiben. Jézus mindenkor Isten akaratát cselekedte. Így dicsőítette édes Atyját, így lett soha ki nem pusztuló, örökké élő, igazi szőlőtő Atyja szőlőjében.

Jézust követni, hozzá hasonló lenni ezért legnemesebb emberi hivatásunk. Az ő igáját felvenni gyönyörűsége, de nehéz a mai ember számára is. Hisz ahogy a fagy, a jég és a betegség árt a szőlőtőnek veszélyeztetve termését, lelkünk szeretetgyümölcseit is úgy fenyegeti a kísértés, megpróbáltatás és szenvedés. Gondoljátok, hogy Jézus életében nem voltak ilyen veszélyek? Dehogynem, és mégis diadalmaskodott felettük, mert a nagy Szőlősgazdára, Istenre bízta mindig élete törékeny szőlőtőjét, aki a nehézségek között is gondot viselt rá. Élete Isten szeretetében gyökerezett, s azt így a halál sem tudta lemetszeni, megsemmisíteni.

A régi keresztény jelképek között van egy, mely két, keresztben függő szőlőgerezdet ábrázol. Könnyen kitalálhatjuk, hogy ez a jelkép Jézusról beszél. Arról a Jézusról, aki igazi szőlőtőként áll előttünk halálában is, hisz a keresztben is az Istenbe vetett hit, az ember iránti szeretet és megbocsátás gyümölcseit teremte.

Rá, a sok jó gyümölcsöt termő igazi szőlőtőre, Jézusra, emlékezünk, most, amikor tekintetünk a hervadt levelek alatt gyümölcsöt rejtő szőlőtővekre téved, s éljünk úgy, hogy soha ne váljunk terméketlen, száraz venyigévé, hanem életünk minden napján — s majd, ha szólít Isten — életfánkonn ott legyenek az Isten dicsőségét és az emberek boldogságát szolgáló igazi gyümölcsök. Ámen.

Jézus két dolgot kért Istentől: országának eljövételét és akaratának megvalósulását. A kettő azonban feltételezi egymást. Istenországa csak Isten akaratának diadalrajutásával jöhet el, ahol nem az ő akarata uralkodik, ott nincs Istenországa. Isten akarata csak Istenországában valósulhat meg a maga teljességében; amíg ez az „ország“ nem kerül hatalomra, Isten akarata sem érvényesülhet maradéktalanul.

A Jézus által kért két dolog összetartozik. Ezt érzékelteti akkor is, amikor így tanít: „Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki ezt mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.“ (Mt 7,21) Belépni a mennyek országába csak Isten akaratát cselekedve lehet. Enélkül nincs, nem jön el Istenországa.

De vajon hol van, honnan jön el Istenországa? Egyesek szerint ez az ország a mennyben, az égben van, s oda az emberi lélek csak a halál után juthat el. Mások szerint ez egy világvégi állapot. Mi, unitáriusok, Jézussal egy olyan ország eljövételéért imádkozunk, mely itt a földön valósul meg. Jézus amikor ezeket mondja: „jőjjön el a te országod“, nem egy földfeletti, földöntúli országra gondol, de sem egy határoktól korlátozott földterületre. Ezért mondja, hogy Istenországa nem e világból való, nem szabad összetéveszteni egy evilági megszokott országgal, ahol a hatalom emberek kezében van.

Istenországa — Jézus szerint — lelki ország, határok, emberi korlátok nélkül, ahol Isten uralma, akarata érvényesül, de nem önkényesen, hanem úgy, hogy az ember megérti Isten akaratát és azt teljesíti. Így benne megvalósulnak a legmagasztosabb lelki értékek: az isten- és emberszeretet, jóság, irgalom és megbocsátás. Következésképpen ez az ország bennünk van, mint az elvetett magban a csíra, mint a tésztában a kovász. A magból csak úgy lesz új növény, ha a csíra életképes, a tésztából csak úgy lesz kenyér ha a kovász jó, s megkeleszti azt. A bennünk levő Istenországa is csak úgy bontakozik ki, ha annak csírája, kovásza, a lélek elindítja megvalósulásának folyamatát. Ehhez azonban az ember fel kell ismerje, hogy ő Isten munkatársa, s bár nagyon nehéz, szinte emberfeletti követelmény, újjá kell születessen, alávetve magát Isten akaratának. Ezért van szoros összefüggésben Istenországa eljövetele és Isten akaratának teljesítése.

„Legyen meg a te akaratod“ — ezt imádkozzuk mindig a Mi Atyánkban, de meg kellene értenünk, hogy ez az akarat s Istenországa, általunk, rajtunk keresztül valósul meg. Ezért Isten akaratának öntudatos eszközévé kell lennünk, ez tesz Jézus tanítványává és igaz kereszténnyé minket.

„Ne az én akaratom legyen meg, hanem a tiéd“ (Lk 22,42) — imádkozott Jézus halála előtt. Vajon miért vetette alá magát Isten akaratának, miért vállalta a keresztet? Azért, mert öntudatosult benne, hogy Isten akaratát cselekedni a legfontosabb az ember számára, még akkor is, ha ezért üldöztetés, szenvedés és halál vár rá. Isten akarata előtti meghajlása nem szolgál megálázkodás valami külső tekintély, hatalom előtt, hanem akaratának önkéntes alávetése. Szeretett, mert tudta, hogy ez Isten akarata, s felismerte, hogy a szeretet a legnagyobb erő, a legdrágább

kincs. Nélküle soha nem jön el Istenországa, s érte a halál is csekény áldozat.

Nem véletlenül írta az egyik nagy amerikai unitárius teológus, Channing, hogy Isten akaratának teljesítése a kereszténység első és utolsó célja. Istenországát megvalósítani, üdvözülni és Isten akaratát cselekedni egy és ugyanazon dolog. Hisz Isten is „azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön“ (1Tim 2,4), bejusson Istenországába. Ha tehát Isten akaratát cselekedjük, ha általunk is meglesz az ő akarata, akkor: „... mi már a földön, ideleenn építjük föl a mennyet.“ (Heine). Akkor Istenországa eljön, megvalósul „... mint a mennyben, úgy a földön is; ...“.

Hogy pontosan mikor? Az egyik nagy gondolkozó szerint: „Nem a mi dolgunk, hogy mikor valósul meg Istenországa, de a mi feladatunk, hogy mint Isten munkatársai a világot olyan módon alakítsuk, amely megfelel az Istentől tervezett jövőnek.“ (Christian Link) Kérjük hát hittel, naponként Jézussal: „Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod“ Istenem! De cselekedjük is Isten akaratát, országa eljöveteleért!

Jézus szilárdan hitte, hogy Istenországa megvalósul. De nemcsak hitte és nemcsak kérte Istentől annak megvalósulását, hanem Isten akaratának cselekvésével, tett is érte.

Pál apostol szerint, aki Istentől kapott erejét országa szolgálatába állította: „Nem beszédben áll az Isten országa, hanem erőben“. (1Kor 4,20) Ha igazán áhítazzuk Istenországa eljöveteletét, megvalósulását, akkor követjük a Szentírás tanítását: „Az Isten akaratára szerint éljétek le testi életek hátralevő idejét.“ (1Pt 4,2). Amen.

MINDENNAPI KENYÉR

○

Mt 6,11

Jézus a Mi Atyánkban inkább lelki, mint testi javakat kér Istentől. Kéri Isten nevének megszentelődését, országa eljöveteletét, akaratának megvalósulását, s kéri vétkeink bocsánatát, a kísértésből és gonosztól való szabadulását. Egyetlen, anyagiakra irányuló kérése az, amit a felolvasott bibliai vers tartalmaz: „a mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma“.

Vajon miért vette be Jézus imádságába a kenyérkérést? Azért, mert tudta, mint ahogy mi is tudjuk és tapasztaljuk, hogy kenyér nélkül nincs élet. Milyen találoán fogalmazza meg ezt a gondolatot Móra Ferenc: „Üres fejjel lehet élni, üres gyomorral nem“. Az embernek fennmaradásához szüksége van tehát a mindennapi kenyérre, táplálékra. Ezt az állítást igazolja a Biblia is. A zsidó nép negyven éves pusztai vándorlása alatt elpusztult volna kenyér nélkül. Isten — kérésükre — mindennap mannával táplálta őket, hogy életben maradjanak.

Jézus, bár tanította, hogy: „Nemcsak kenyérral él az ember, hanem minden igével, amely Isten szájából jön.“ (Mt 4,4) ötezer embernek ad kenyeret, amikor megéheznek tanítása hallgatása közben.

Pál apostolt, katonai őrizettel, hajón Rómába viszik. A tengeren viharba kerülnek és hajótörést szenvednek. A nehéz pillanatokban Pál így biztatja társait: „intelek titeket, hogy egyetek, mert az is megmeneküléseteket szolgálja.“ (ApCsel 27,34). Aztán vette a kenyeret, hálát adott érte Istennek, megtörte és enni kezdett. Példáját társai is követték, s az elfogyasztott kenyérnek köszönhetően erőt nyertek és megmenekültek.

Érthető, hogy az éhes tömegek mindenkor kenyeret is követeltek elnyomóiktól. A zsarnokok pedig a legtöbbször épp a kenyeret próbálták elvenni a néptől, hogy aztán kényük-kedvük szerint vezessék a kiéhezett és megalázott tömegeket. Előbb-utóbb nem is kerülték el a kenyérre is éhező nép jogos haragját. Mennyivel inkább tisztelte, sőt szerette a nép mindenkor az olyan vezetőt, aki az emberek jólétét tartva szem előtt, kenyeret adott nekik.

Filmen láttam, hogy az ellenségtől elfoglalt várat ostromolt a felmentő hadsereg. A bentrekedt nép éhezett, az ellenség nem adott neki kenyeret. Egy támadás alkalmával a kintlevők kenyereket dobáltak be a várba, az éhező embereknek. Mire azok megértették, hogy azokon, akik kenyeret adnak nekik, segíteniük kell, s rátámadva az ellenségre, felszabadították az elfoglalt várat.

Mindannyian tudjuk, hogy mit jelent a kenyérhiány, hisz ma is, naponta százezrek halálát okozza a földön. S hányan kényszerültek és kényszerülnek elhagyni szülőföldjüket a kenyérgond miatt. Isten jól tudja, hogy az embernek szüksége van a mindennapi kenyérre. Azért azonban már nem ő a hibás, hogy verejtékes munkája után sem kapja meg sokszor az ember az őt megillető darab kenyeret.

Jézus meggyőződéssel tanította, hogy méltó a munkás az ő kenyérére.

Hitte, hogy a kenyeret Isten adja az embernek. Gyermeke soha nem marad kenyér nélkül, csak hittel kérje: „... a mi mindennapi kenyერünket add meg nekünk ma...“

Milyen szép ez a kérés! Jézus benne nemcsak az ő kenyérért kéri Istentől, hanem mindenki kenyérért, a mi mindennapi kenyерünket. És nem telhetetlen. Nem azt kéri, hogy Isten életünk végéig biztosítsa nekünk a kenyeret, hanem azt, hogy ma adja meg azt nekünk. Ez is Istenbe vetett mély hitének a bizonyítéka: hogy az az Isten, aki ma kenyeret ad, holnap is fog adni, mert szereti gyermekét, az embert.

Hányan vannak, akik csak magukat látják, csak a maguk kenyérére gondolnak, a másokéval nem törődnek. Vannak, akik nem elégednek meg azzal, hogy ma megvan a kenyерük, s önzésükben és hitetlenségükben embertársaik elöl is elveszik azt, csakhogy nekik minél több időre legyen.

Pedig milyen szép az, amikor mások kenyéréért is imádkozunk, sőt, ha kell, Istentől kirendelt kenyерünket megszegjük az éhezőnek, a kenyértelennek is. Milyen szép az, ha Istenbe vetett bizalommal élve nem aggodalmaskodunk a holnap felöl, hanem hinni tudjuk: Isten mindennapi kenyерünket holnap is megadja nekünk, munkánk után.

Mert csak munkánknak, sokszor verejtékes munkánknak köszönhetjük — Isten után — mindennapi kenyерünket. A mannahullás és a csodák ideje lejárt, a kenyérért dolgozni kell. Következésképpen azt a kenyерet, amit Istentől, verejtékes munkánk után kapunk, meg kell becsülni. Nekem valósággal fáj, ha kenyерet látok földre dobva. Ilyenkor

mindig arra a sok szegény éhezőre gondolok, akik az eldobott kenyeret is tisztelettel csókolnák meg.

Tanuljuk meg tisztelni az Istentől kapott kenyeret, s ezt a tiszteletet neveljük bele gyermekeinkbe is. Láttam gyermeket, akit szülei a kenyér iránti megbecsülésben neveltek. S valahányszor friss kenyeret kaptak, a gyermek áhítatosan csókolta meg azt. Láttam gyermeket, aki félve intette nagymamáját, hogy ne lépjen a zöldség vetésre, mert abban van a kenyér. Milyen szép lenne, ha minden gyermek és minden felnőtt így tisztelné, becsülné, szeretné az Istentől kapott, verejtékes munkával szerzett kenyeret. Ez lenne a hálaadás, a köszönet egyik legszebb formája a mi kenyerünkért.

A kenyeret Istentől nemcsak kérni kell, és nem elég a munka annak biztosításáért. A hívő ember hálát ad Istennek a kenyérért, s megköszöni, hogy erőt adott neki munkájában, melynek eredményeként kenyér került asztalra: „Megáldottad, Atyám, / A kezünk munkáját, / Barázdás orcánk-nak, / Verejték hullását. / Van már asztalunkon / Mindennapi kenyér, / Hálát adunk érte, / Ha barna, ha fehér. /“ Ámen.

BIBLIAI FOGALMAK

ÖRÖKSÉG

- Mt 25,34 Jöjjetek, Atyám áldottai, örököljétek azt az országot, amely nektek készítettett a világ kezdete óta.
- Jak 2,5 Vajon nem Isten választotta-e ki azokat, akik a világ szemében szegények, hogy hitben gazdagok legyenek, és örököljék azt az országot, amelyet Isten az őt szeretőknak ígért.
- Mt 5,5 Boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet.
- 1Kor 15,50 Test és vér nem örökölheti Isten országát, a romlandóság sem örökli a romolhatatlanságot.
- Zsolt 37,29 Az igazak öröklik a földet és ott laknak békeséggel.
- Zsolt 16,6 Osztályrészem kies helyre esett, örökségem nagyon tetszik nekem.

HIT

- 1Kor 2,5 Hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Istennek erején nyugodjék.
- Jn 12,36 Hígyetek a világosságban, hogy a világosság fiai legyetek.
- 2Kor 4,6 Isten ugyanis, aki ezt mondta: „Sötétségből világosság ragyogjon fel“, ő gyűjtött világosságot szívünkben.

- 1Kor 3,5 Hívökké lettetek mégpedig ki-ki úgy, ahogy megadta neki az Úr.
- Róm 12,3 Hanem arra igyekezzék mindenki, hogy józanul gondolkozzék az Istentől kapott hit mértéke szerint.
- Mk 9,23—24 Lenetséges-e nekem? Minden lehetséges annak, aki hisz. Hiszek, segíts hitetlenségemen!
- 1Tim 1,19 Tartsd meg a hitet és a jó lelkiismeretet, amelyet egyesek elvetettek, és ezért a hit dolgában hajótörést szenvedtek.
- 1Jn 5,4 Mert ami az Istentől született, legyőzi a világot, és az a győzelme, amely legyőzte a világot, a mi hitünk.
- Zsid 10,39 De mi nem a meghátrálás emberei vagyunk, hogy elveszszünk, hanem a hitéi, hogy életet nyerjünk.
- 1Tim 6,12 Harcold meg a hit nemes harcát, ragadd meg az örök életet, amelyre elhivattál, amelyről vallást tettél szép hitvallással sok tanú előtt.
- Jn 11,25—26 Aki hisz én bennem, ha meghal is, él, és aki él, és hisz én bennem, az nem hal meg soha.
- 2Kor 5,7 Mert hitben járunk, nem látásban.
- 2Kor 1,24 Nem akarunk uralkodni a ti hiteteken, sőt munkatársai vagyunk örömtölknek, mivel szilárdan álltok a hitben.
- 2Kor 4,13 Mivel pedig a hitnek ugyanaz a Lelke van bennünk, ahogyan meg van írva: „Hittem, azért szóltam“, mi is hiszünk, és azért szólunk!
- Zsolt 119,66 Taníts engem helyes értelemre és ismeretre, mert hitte fogadtam parancsolataidat.
- Róm 14,22 Te azt a hitet, amely benned van, tartsd meg az Isten előtt.
- ApCsel 2,44 Mindazok pedig, akik hittek, együtt voltak, és mindenük közös volt.
- 2Pét 1,5 Éppen ezért minden igyekezetetekkel törekedjete arra, hogy hitetekben mutassatok igaz emberséget.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Az én imádságom: Lelkem Istenem, őrizd meg bennem mindhalálig a gyermeket, akinek születtem. (Juhász Gyula).

*

A jót nem azért kell szeretni, mert érdemes, hanem önmagáért kell szeretni! (Goethe)

*

A lélek a cselekvésben találja örömét. (B. P. Shelley)

*

Hiszünk egy Istenben, ki az Atya, akitől mindenek vannak és mi Ő benne... Egyedül igaz Isten, egyedül Atya, kinél több nincsen. A mi megigazulásunk egyedüli kútfeje. (Dávid Ferenc)

*

Olyan szeretnék lenni, amilyennek Isten akar, mert máris úgy cselekszik velem, mintha olyan lennék (H. Frank)

*

Nemcsak kőből épült templomok vannak: minden ember szíve az. (Kemény Zsigmond)

*

Nem hiszek az Elrendelésben, / mert van szívemben akarat, / s tán ha kezem másképp legyintem, / a világ másfelé halad. (Babits Mihály)

*

Ahol nincsen emberi reménység, ott vagyon az isteni segítség. (Mikes Kelemen)

*

Elöttem minden ember annyit ér, amilyen értékű a szíve. (Petőfi Sándor)

*

Ha csak egy szikrányi szeretetet adtál a világnak — nem éltél hiába. (Jack London)

*

Mi hiszünk Isten erkölcsi tökéletességében. Hisszük, hogy Isten végtelenül jó a szó teljes értelmében; jó nem csak egy néhányhoz, hanem minden egyénhez. Hisszük, hogy Isten igazságos, mely igazságosság a jóssággal teljes összhangzólag munkálkodik. (Channing)

*

A sír nem zsákutca, hanem ajtó. Alkonyt zár le, és hajnal felé nyílik. (Victor Hugo)

*

A mi földi életünk csak álmképe a valódi életnek, amelyet folytattunk a végtelenségig. (Tolsztoj Leó)

*

Álmodhatsz, szerethetsz és barátkozhatsz / És végül mégis egyedül maradsz: / Halálod egyedül kell elviselned. (Reményik Sándor)

*

Szükségben mutatkozik meg az igaz barát. (Petronius)

*

Az élet valamennyi nehézsége közül egy sem olyan bántó, mint az állhatatlanság és a változékonyság. (Petrarca)

*

Erdély mindig egyes-egyedül állott, mint egy hatalmas szomorú feynő, amelyik csodát cselekszik a viharban. Emberei is egyedül állottak és állanak, míg a világ világ lesz. (Tamási Áron)

*

Az emberek az érdemeket homokba írják, a hibákat márványba vésik. (Morusz Tamás)

Egyházi Képviselő Tanács

október 18-án tartotta III. évnegyedi rendes ülését. Targysorozatán szerepeltek az elnökileg elintézett adminisztratív és gazdasági ügyek, a Misszió, Gazdasági, Pénzügyi és Teológiai szakvizsgai Bizottságok jegyzőkönyvei, jelentések a felvételi vizsga eredményéről, dr. Szabó Árpádnak a Teológiai Intézet rektorává való választásáról, az Unitárius Világszövetség — IARF — teológiai konferenciájáról és kongresszusáról, a Szabadelvű Vallásos Nők Nemzetközi Szövetsége goslari és a Nemzetközi Ifjúsági Szövetség tatai konferenciájáról, az iskolai valláserkölcsei nevelésről, a kolozsvári Unitárius Nőszövetség tevékenységéről és munkatervéről, a Számvevőség és a központi ellenőr tevékenységéről, a földrendgékárosult egyházközségekről, a kénosi és köhalom—homoródi egyházközségek javítási segélykéréséről, valamint a Vallásügyi törvénytervezetről.

Egyházi Képviselő Tanács

december 19-én rendkívüli ülést tartott, amelynek egyetlen napirendi pontját a javadalmazások és nyugdíjak 750, illetve 400 lejjel történő kiegészítése képezte.

Egyházközi közgyűlések

A *maros-küküllői* egyházkör október 5—6 napjain Szentgericén tartotta évi rendes közgyűlését. Az istentiszteleten Kovács Sándor magyarországi lelkész prédikált.

A *székelykeresztúri-udvarhelyi* egyházkör október 6—7-én Kobátfalván tartotta évi rendes közgyűlését. A szombat esti istentiszteleten Ádám Dénes homoródkeményfalvi, a vasárnapin Botha Dénes fiatfalvi lelkész végezte a szószéki szolgálatot.

Mindkét közgyűlés tárgysorozatán szerepelt az esperes évi jelentése és az azt kiegészítő részjelentések (népesedési, család- és beteglátogatási, szórvány- és leányegyházközség gondozási, aranykönyvi, építésjavítási és valláserkölcsei nevelési), valamint az egyházkör zárszámadása és következő évi költségvetése.

A közgyűlések véleményezték az E. K. Tanács által leküldött javaslatot az 1948 előtti nyolc egyházkör visszaállítása tárgyában.

Mindkét közgyűlésen az egyházi központ részéről Andrásfi György előadótanácsos vett részt.

Lelkészi értekezletek

A IV. évnegyedi lelkeszi értekezleteket november 7—13. között tartották meg. A *kolozs-tordai* egyházkörben november 13-án a kolozsvári belvárosi egyházközségben; a szószéki szolgálatot Léta Sándor petrozsényi gyakorló segédlelkész végezte. A *maros-küküllői* egyházkörben november 8—9. napjain tartották az értekezletet Nyárádszentmártonban; az esti istentiszteleten Kelemen Levente marosvásárhelyi gyakorló segédlelkész

prédikált. A *székelykeresztur-udvarhelyi* egyházkörben november 7-én, Székelyudvarhelyen tartották; a lelkészi szolgálatot Péter József siménfalvi lelkész végezte. A *sepsiszentgyörgyi* egyházkörben az értekezletet november 12-én a kökösi egyházközségben tartották; a szószéki szolgálatot Orbán F. Dezső kálnoki lelkész végezte.

Az értekezleteken két előadás hangzott el: Szász Ferenc „A család, mint a valláserkölcsei nevelés iskolája” és dr. Rezi Elek „Dietrich Bonhoeffer élete és teológiai munkássága” címen.

Az értekezleteken az egyházi központot dr. Kovács Lajos püspök, dr. Rezi Elek teológiai tanár és András György előadótanácsos képviselte.

Lelkésznevelés

Az 1990—1991. tanévre 23 unitárius hallgató iratkozott be.

Az Intézeti Tanács 1990. szeptember 28-án tartott ülésén a következő didaktikai állások betöltéséről, illetve helyettesítéséről határozott. Kolozsváron: a református „Gyakorlati teológia” előadótanári állásra, pályázat alapján, Kelemen Attila tövisi lelkészt választotta meg lektori minőségben; az unitárius „Gyakorlati teológia” előadótanári állásra, pályázat alapján, Szász Ferenc brassói lelkészt választotta meg lektori minőségben. A klasszikus nyelvek lektorátusa keretében óraadók alkalmazta: dr. Molnár János professzort és Balogh Béla főtitkárt; a román nyelvi lektorátusra dr. Máté Gábor egyetemi tanárt, az angol nyelvi lektorátusra P. Dukász Adrienne tanárnőt alkalmazta óraadói minőségben. Az Intézet nagyszabású tagozatán a román nyelvi lektorátusra dr. Georgehe Iliescu egyetemi tanárt alkalmazta óraadónak.

A Teológiai Intézet évnyitó ünnepélye október 7-én volt.

A *tanévnyitó istentiszteletet* az unitárius hallgatók részére október 7-én tartották meg, prédikált dr. Erdő János főjegyző.

Az *I. félévi előadások* október 1. és december 17. között folytak.

Szakkvizsgát tett Benedek Mihály 1990. október 2—4. napjain.

A karácsonyi ünnepeken teológiai hallgatóink legációk szolgálatot végeztek különböző egyházközségekben.

Énekvezérképzés

Ferencz Réka, a vargyasi egyházközség tagja, 1990. november 8-án énekvezérképesítő vizsgát tett és kántori szolgálatra képesítést nyert.

Személyi változások

Fóris Zoltán marosvásárhelyi gyakorló segédlelkész áthelyezést nyert az újszékelyi egyházközségbe 1990. október 1-től.

Kelemen Levente gyakorló segédlelkészi kinevezést nyert a marosvásárhelyi egyházközségbe.

Benedek Mihály gyakorló segédlelkésznek neveztetett ki Bözödre 1990. október 1-től.

Bálint Imre homoródszentpéteri lelkész, választás eredményeképpen, kinevezést nyert rendes lelkésznek az alsófelsőszentmihályi egyházközségbe 1990. november 1-től.

Rüsz Domokos székelyszentmiklósi segédlelkész, választás eredményeképpen, kinevezést nyert rendes lelkésznek a székelyudvarhelyi 2. számú egyházközségbe 1990. november 1-től.

Szabó Dezsőné Balázs Erzsébet, az egyházi központ pénztárosa, 30 évi lelkiismeretes szolgálat után 1990. december 31-én nyugalomba vonult.

■ *Lelkészbeiktató ünnepélyek*

■ *Kedei Mózes* lelkészt 1990. október 14-én iktatták be a székelyudvarhelyi 1. sz. egyházközségbe. A lelkészi kinevezés felolvasása után Kedei Mózes megtartotta beköszöntő prédikációját. Ezután dr. Kovács Lajos püspök beiktató beszéde következett. Ezt követően Báró József esperes beiktatta az új lelkészt hivatalába. Az új lelkészt köszöntötték: Báró József esperes az egyházkör, Rüszt Domokos segédlelkész, Varga István gondnok, Balázs Istvánné, dr. Szász Dénes ny. lelkész, Gergely Gyöngyvér és Páll Lenke az egyházközség nevében. A helybeli felekezetek részéről Geréb Attila református, Dániel Ernő katolikus és Both József baptista lelkész üdvözölték Kedei Mózeszt. Az ünnepélyen az egyházközség és a „Benedek Elek“ tanítóképző énekkara énekszámokat adtak elő.

■ *A vargyasi egyházközségben* 1990. november 25-én tartották *Andorkó Ferenc* lelkész beiktatását. A kinevezési irat felolvasása után Kiss Jenő köri jegyző iktatta be hivatalába az új lelkészt. Ezt követte Andorkó Ferenc beköszöntő egyházi beszéde, majd dr. Erdő János főjegyző beszéde következett. Az új lelkészt üdvözölték: Máthé Péter gondnok, Tóth Péterné, Székely Anna és Ferenc Réka, egy egyházközség, dr. Dakó Bálint és Szabó Sándor az egyházkör, Kolcsár Sándor esperes a maros-küküllői egyházkör nevében. Az ortodox egyházközség részéről Sutcu Ion köszöntötte. Az ünnepélyen a felsőrákosi és vargyasi egyházközség énekkara szerepelt.

■ *Az alsófelsőszentmihályi egyházközség* 1990. december 9-én tartotta Bálint Imre lelkész beiktató ünnepélyét. Az új lelkészt, beköszöntő prédikációja után, Benedek Sándor esperes iktatta be hivatalába. Ezt követően dr. Kovács Lajos püspök intézett buzdító beszédet a gyülekezethez és új lelkészéhez. Bálint Imre lelkészt köszöntötték. Bajka Sándor gondnok és Nagy Ödön beszolgáló lelkész az egyházközség, Balla József felügyelgondnok és Lőrinczi Károly lelkész az egyházkör részéről; a helybeli felekezetek nevében Biró H. Samu református és Rosu Stefan ortodox lelkész.

■ *A székelyudvarhelyi 2. sz. egyházközség* 1990. december 16-án rendezte meg Rüszt Domokos lelkész beiktatását. Az új lelkész beköszöntő prédikációja után, Báró József esperes iktatta be tisztségébe Rüszt Domokost. Az új lelkészt üdvözölték: Littassy Gyula gondnok és Barabás Leventéné az egyházközség, Kedei Mózes lelkész az 1. sz. egyházközség Botha Dénes lelkész az egyházkör és Farkas Dénes főszámvevő az egyházi központ nevében. Az ünnepélyen az egyházközség és a „Benedek Elek“ tanítóképző énekkara szerepelt.

■ *Dr. Robert Traer*, az Unitárius Világszövetség — IARF — új főtitkára 1990. december 12—17 között meglátogatta egyházunkat. 12-én felkereste Teofil Herineanu ortodox érseket és dr. Csiha Kálmán református püspököt; aznap délután pedig az egyházi központban megbeszélést tartott, majd teológiai hallgatóinkkal találkozott. 13-án a Teológiai Intézetben és D. Szedressy Pál evangélikus püspöknél tett látogatást. 14-én a Vallásügyi Államtitkárságot kereste fel és az Unitárius Világszövetség hamburgi kongresszusának nyilatkozatát adta át. 15-én a brassói, kőha-

lom-homoródi és marosvásárhelyi egyházközségeket látogatta meg. 16-án délelőtt a belvárosi kolozsvári, délután a monostori gyülekezetnek tartott istentiszteletet; prédikációját dr. Erdő János fordította. A főtikár 17-én utazott el.

■ *Dr. Rezi Elek teológiai tanár és Kiss Alpár baróti lelkész* 1990. október 19—21. napjain részt vettek az Európai Unitárius Univerzalista szervezetnek Berchtesgadenben tartott konferenciáján, mely tárgya „Mi az egyház?” volt.

■ *Dr. Erdő János főjegyző* 1990. október 30—november 3. napjain az egyházi központ képviselőjében részt vett az Unitárius Világszövetség — IARF — Frankfurtban tartott Végrehajtó Bizottságának gyűlésén, melynek tárgysorozatán: a hamburgi kongresszus határozatainak végrehajtása, a titkárság új székhelye, az 1991-ben rendezendő regionális teológiai konferenciák, egyes tagegyházak segítése szerepelt.

■ *November 15-én*, a belvárosi kolozsvári templomban teológiai hallgatónk Dávid Ferenc ünnepélyt tartottak. Prédikált Török István V. é. hallgató; szavaltak, Dávid Ferenc munkáiból szemelvényeket olvastak fel a hallgatók; énekelt a hallgatók kórusa Szentgyörgyi Sándor IV. é. vezetésével. Zeneszámot adtak elő Kovács L. Attila tanár és Mezei Csaba II. é. hallgató. Az ünnepélyt 18-án megismételték a monostori gyülekezetben.

■ *Egyházközi ifjúsági találkozót* tartottak október 20—21-én Brassóban a brassói, bölöni, úrmösi, nagyajtai, sepsiszentgyörgyi, sepsiszentkirályi, alsórákosi egyházközség képviselői. A találkozón Kovács István lelkész tartott előadást. 21-én vasárnap, a lelkészi szolgálatot Balázs Sándor végezte: Orbán Balázsról Fodor Sándor tanár tartott előadást.

■ *Szentiváni Mihály* emlékünnepelet rendezett november 24-én Nyárádgálfalván az egyházközség és a helybeli iskola. Az istentiszteleten dr. Kovács Lajos püspök prédikált, Kolcsár Sándor esperes, Fekete József plébános, Szabó András református és Török Elek helybeli lelkész szolgáltak. Az istentisztelet után dr. Kovács Lajos felavatta a Gyarmathy János és Kiss Levente szobrászművészek által készített Szentiváni Mihály mellszobrot. Az avatást követő ünnepélyen előadást tartott a költőről Izsák József tanár és szavalt Kilyén Ilka színművésznő. Az ünnepély Szentiváni Mihály szülőházát megjelölő márványtábla felavatásával zárult, melyet Török Elek lelkész végzett.

■ *Eric S. Price*, angol unitárius lelkész, a „Faith and Freedom” szerkesztője 1990. december 16-án, 86 éves korában elhunyt. Az angol unitárius egyház életében tevékeny szerepet vállalt és töltött be. Alapítója és szerkesztője volt a „Faith and Freedom” (Hit és Szabadság) negyedévi teológiai folyóiratnak; az egyház elnöki tisztségét töltötte be 1965—1966-ban; a Great Hucklow-i családi konferencia központ megszervezője és irányítója volt; az Unitárius Világszövetség — IARF — keretében értékes munkásságot fejtett ki.

Halottaink

Gönczi Miklós, a szindi egyházközség gondnoka, 1990. október 1-én elhunyt. Október 3-án temették a szindi unitárius temetőbe; a szolgálatot Seres T. László tordatúri lelkész végezte.

Péter József, siménfalvi lelkész, 64 éves korában, 1990. november 26-án meghalt. 1926. március 14-én született Homoródújfaluban. A kolozsvári unitárius főgimnáziumban érettségizett. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián, illetve a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán végezte 1946—1950 között. 40 éven át szolgált a kükkülsárdi, székelyszentmiklósi és siménfalvi egyházközösségekben.

A temetési szertartás végzésében részt vettek Benczédi Ferenc kükkülldombói, Báró József esperes, Jakab Dénes lelkész; az egyházi központ nevében Szabó Zoltán püspöki titkár beszélt. A székelyudvarhelyi unitárius temetőbe temették; a sírnál Török Áron sepsiszentgyörgyi és dr. Szász Dénes ny. esperes-lelkész szolgáltak.

Bencző Gyula, Bencző Dénes homoródalmási lelkész édesapja, életének 83. évében, 1990. december 14-én elhunyt. December 17-én helyezték örök nyugalomra a homoródalmási temetőbe.

Pihenésük legyen csendes, emlékük áldott!

De falsa et vera unius Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti cognitione libri duc Albae Juliae 1568. Introduced by Antal Pirnát. Akadémiai Kiadó Budapest, 1988. LXXVI + 393 l.

Unitárius vitairat, melyet a 16. és 17. századbeli ritka unitárius könyvek kiadására alakult *Bibliotheca Unitariorum Alapítvány* jelentetett meg II. köteteként. A hasonmás kiadás alapjául az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kötet szolgált, egyes sérült lapjait a bécsi Oesterreichisches Nationalbibliothek tulajdonát képező példányból egészítették ki.

A könyv ajánlása II. János, Magyarország választott királyának — János Zsigmond fejedelemnek — szól a lengyelországi és erdélyi egyetértő egyházak lelkészei részéről, Gyulafehér augusztus 7-i kelettel. A kiadvány angol nyelvű előszavát a *Bibliotheca Unitariorum* elnöke, dr. Jan van Goudoever írta. Pirnát Antal bevezető tanulmányában részletesen tárgyalja a kötet kiadási hátterét: Raphael Hoffhalter gyulafehérvári nyomdász életútját, az erdélyi unitáriusok kiadói álláspontját, Erdély valláspolitikáját és toleranciáját; majd a könyv szövegét összehasonlítja Dávid Ferenc *Rövid Magyarázat* c. munkájával és a kortárs lengyel írók műveivel, végül az egyes fejezetek szerzőinek kérdését vizsgálja.

A kötet nem egységes fogalmazású munka, az ajánlás szerint „több jeles férfiak” műveiből készült, a szerzők azonban névtelenek maradnak. Megállapítást nyert, hogy a kötet fejezetei erdélyi, lengyel és nyugat-európai unitárius írók — Dávid Ferenc, Gentilis Valentinus, Socinus Laelius, Blandrata György stb. — műveiből készült válogatások. Több fejezet szerzője Dávid Ferenc lehet, mivel azok a *Rövid Magyarázat* c. művével tartalmilag megegyeznek.

A *De falsa et vera unius Dei . . . . cognitione* két könyvből áll, mindkettő arról vall, hogy mit tartottak 1568-ban a szerzők és kiadók érdeemesnek és hasznosnak Erdélyben kinyomtatni.

Az első könyv kilenc fejezete történeti áttekintést nyújt a szentháromság dogmájának keletkezéséről, kialakulásáról és ellenzőiről, kezdve Origenestől egészen Gentiliséig. Éles vitát váltott ki a negyedik fejezet, mely háromságot gúnyoló 8 illusztrációt közöl létező templomok festményeiről és szobrairól. Kanyaró Ferenc szerint a képeket lengyel és erdélyi unitáriusok szedték össze Krakko és Róma környékéről.

A második könyv 15 fejezete az unitárius vallás tanítását fejti ki és igyekszik azt a Bibliából, teológiából és történelemből igazolni. Alapállása az a felfogás, hogy az unitarizmus nem új, Jézus és az apostolok tanain alapul, megszakítás nélkül fennállott és hirdették az évszázadok folyamán. Ismerteti Dávid Ferenc felfogását a reformáció elégtelenségéről és folytatásának szükségéről; Isten rendelése, hogy lassan, fokról-fokra haladva táruljon fel előttünk az igazság és történjék meg a tiszta evangélium és apostoli egyház restaurációja.

Borbély István feltételezi, hogy „*De falsa et vera unius Dei . . . . cognitione*” — könyvnek egy második kiadása is tervbe volt véve. Ezzel magyarázza a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárának azt a példá-

nyát, amelynek címlapja kézírással volt pótolva, és a nyomtatásban ismert címlap szövegét „ecclesiarum Dei in Hungaria“ szavakkal egészíti ki. Az előszó helyett pedig Erzsébet angol királynőhöz intézett ajánlás olvasható Gyulafehérvárról, 1570 elejéről keletve. Ennek a feltételezett második kiadásnak egyetlen példánya sem került elő.

A latin nyelvű vitairat hasznos és szükséges volt arra, hogy olyan országokban is terjesszék, ahol az unitárius munkák nyomtatása lehetetlennek bizonyult. A Bibliotheca Unitariorum kiadványa maradandó értékű emléke az erdélyi radikális reformációnak és az unitárius írók bátor küzdelmének. Érdemes megismerni és vele behatóan foglalkozni.

A szövegkiadás gondozója dr. Dán Róbert, illetve dr. Klaniczay Tibor. Az ízlés, szép kivitelű könyv az Akadémiai Kiadó érdeme.

Akadémiai Kislexikon. Első kötet: A—K. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1989. 1048 l. + 44 l. színes képmelléklet + 81. színes térkép.

Legtöbbet használt, legkönnyebben hasznosítható kézikönyveink a lexikonok. Ismeretlen fogalmak, hiányzó adatok, napi hírek állandó eszünkünké teszik a jó lexikont. Igaz, a szakmai érdeklődést már ritkábban elégítheti ki, ezért szükségesek a szakosodott lexikonok (irodalmi, természettudományi, teológiai, orvosi, társadalomtudományi, egyháztörténeti stb.)

A magyar lexikonirodalom különösen gazdag, még a nagy európai népek, angolok, franciák, németek sokat emlegetett enciklopédia-sorozataival is összevethető. Kezdetei akár Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediája* (1653) és Bod Péter *Magyar Athenasáig* (1766) is visszavezethető. Igazi kibontakozása azonban a reformkorra esik, ekkor születik meg első, Döbrentei Gábor szerkesztette tizenkét kötetes általános lexikonunk, a *Közhasznú esmeretek tára* (1831—1834). Tulajdonképpen a Brockhaus-féle *Conversations-Lexikon*t dolgozták át a magyar vonatkozásokkal kiegészítve. Az 1848-ban megindított *Nemzeti Encyclopaedia* csak a VII. füzetig (I betű) jutott el, elsöpörte a forradalom. A tizkötetes *Ismerettár a magyar nép számára* (1858—1864) már két hasábosan tördelt, kőrajzokkal illusztrált munka. A Török János nevéhez fűződő *Egyetemes Magyar Encyclopaedia* (1860—1876) aránytalanságával tűnik ki, első betűi alaposan kidolgozottak, a vége felületlen. Hasonló vád hozható fel az eredetileg kétkötetesre tervezett, s végül tizenhat kötetet kitevő *Magyar Lexikon* (1879—1885) ellen is. Somogyi Ede szerkesztette, illusztrációk nélküli, de már modern jellegű kézikönyv. Első igazán tekintélyes, ma is bizalommal használható európai szintű lexikonunk *Pallas Nagy Lexikona* (1893—1897) tizenhat kötetben s két pótkötetben (1900 új lenyomat: 1904). A századforduló felgyorsuló ritmusa már az 1910-es években szükségessé tette egy új nagy enciklopédia-sorozat kiadását. Egyszerre két vállalat is munkába kezdett. A Pallas örököséként megindult 1911-ben a Révai Nagy Lexikona, a konkurrens cég 1912-ban kezdte el a 25 kötetesre tervezett *Tolnai Világlexikont*. Az utóbbi az igényes első hét kötet (D betű) után a világháború forgatagában elakadt, a Révai viszont 1927-re kiteljesedett, s a maga húsz

kötetével (+ kiegészítő kötet, 1935) fogalommá vált: mindmáig a legjobb magyar nagylexikon, az 1920-as évek közepéig minden lényeges adat megtalálható benne.

A két világháború között több lexikon sorozat jelent meg, közülük *Tolnai Új Világlexikona* (I—XVIII. 1926—1930) és az *Új Lexikon* (I—VIII. 1936) jelentősebbek, ez utóbbiak külön romániai kiadása is készült. Mindegyik elsiertt, csak a gyors, felületen tájékoztatást szolgáló munka. Ezeknél is jobban bírálható az egy-két kötetes kislexikonok, melyek többsége szótárjellegű, az újságolvasók igényeihez szabott.

Ilyen a *Wekerle Kis Lexikona* (I—II. 1886), az *Athenaeum Kézi Lexikona* (I—II. 1892—1893), a *Franklin kézi lexikona* (I—III. 1911—1912), a Ferenczi Zoltán szerkesztette *Mindentudó kis lexikon* (1913), a *Világlexikon* (1925), a *Genius kis lexikona* (1931) — s folytathatnók a felsorolást.

A második világháború után megszűntek a nagy hagyományú könyvkiadó cégek. Az új körülmények között legfeljebb az Akadémia vállalkozhatott ilyen nagymértékű munkára. Ennél is nagyobb akadálynak számított az ideológiai-politikai cenzúra, mely a hagyományok teljes átértékelését követelte, egyes szakterületeket (pl. vallás, egyház) minimálisra csökkentett, s általában lehetetlenné tette a lexikonokra jellemző objektív hozzáállást. Az 1959-1962 között megjelent *Új Magyar Lexikon* hat kötetéről mindezeket a bíráló észrevételeket megtehetnők, szócikkeit ma már csak szigorúan kritikával olvashatjuk. A jóval kedvezőbb körülmények között 1968-ban megjelentetett gazdagon illusztrált egykötetes *Kislexikon* valamivel sikerültebb munka, de inkább szótár jellegű. Erdélyi vonatkozásai minimálisak. A Kolozsvár címszó például ennyi: *Cluj/Kolozsvár: romániai város Erdélyben. Lakossága 167 ezer. (1964)* Illusztráció a Szent Mihály templom.

Az Akadémia lexikonszerkesztősége már az 1970-es években tervbe vette egy új 25 kötetes nagylexikon összeállítását. Ennek csak pótköte- te készült el, s a sok bírálat miatt a munka elakadt. Helyette minduntalan a *Révai Nagy Lexikona* újbóli (hasonmás) kiadása merült fel igényként. Hosszas vita után most a szekszárdi Babits Magyar-Amerikai Kiadó Rt. ezt meg is valósítja. Az Akadémia pedig kihozta az *Akadémiai Kislexikon* I. kötetét. Egy olyan igényes alkotást, amely egy majdani nagylexikon alapjául szolgálhat.

Az új, Élesztős László szerkesztette (kötetszerkesztők: Kulcsár Zsuzsa, Rostás Sándor) kislexikon szerencsésen biztosítja a szakszerűség és a gyors tájékoztatás iránti igény kielégítését. A fogalmak, szavak, kifejezések magyarázata egy érettségizett ember számára is érthető, néhol szövegközi ábrák, vázlatok segítik elő a jobb tájékozódást.

Különösen tanulságos az országok szócikke: a lapszéli illusztrációs hasábon megjelenik a kontinens képe, rajta feketével a szóbanforgó ország, alatta a hivatalos név, terület, lakosság, etnikai megosztás, vallás, főváros, államforma, hivatalos nyelv stb. oszlopszerűen felsorolva. Így csak a természeti-gazdasági viszonyok és történelmi vonatkozások kerülnek be a tulajdonképpeni alapszövegbe.

Számunkra különösen érdekes, milyen súllyal szerepel Erdély az itteni magyarság múltja, művelődése a lexikonban. Megállapíthatjuk, ha nem is mindig arányosan, de következetesen figyelembe vették tájegységünket. Az *Erdély* szócikk a maga négy hasábjával egyike a legnagyobbaknak. Földrajzi és történelmi tájékozódást ad, végén az erdélyi fejedelmek felsorolása. Hat fénykép-illusztráció csatlakozik a szöveghez. Az utána

következő néhány szócikk címe is beszédes: Erdélyi Érchegeység, Erdélyi Főkormánysház, Erdélyi Helikon, Erdélyi Híradó, Erdélyi Magyar Hírvívő, Erdélyi Medence, Erdélyi Múzeum, Erdélyi parasztfelkelés (1437—38), Erdélyi-peremhegység, Erdélyi román parasztfelkelés (1784), Erdélyi Szépművészeti Céh, Erdélyi törvénykönyvek, Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE). A *Kolozsvár* címszó 28 sort kap, megemlítve benne az Unitárius Kollégium és templom is.

A romániai magyar vonatkozású személyi címszavak adatai megbízhatóak, többségük 5—6 soros, csak néhány, mint például a Kós Károlyé 25 sor körüli. A szépírók, történészek kiválogatásánál sokszor felmerül a kérdés, milyen kritérium alapján szelektáltak. Az egyik miatt került be, a másik, akinek legalább olyan súlyú a munkássága, miért hiányzik. A művészetek terén még rosszabb a helyzet, alig-alig kapott teret festőművészeink, színészeink, muzsikusaink a lexikonban.

Ami az unitáriusokat illeti, két püspök nevére találhatunk: az Aranyosrákosi Székely Sándoréra (5 sor) és a Kriza Jánoséra (7 sor), természetesen Dávid Ferenc is kap 8 sort. Nevesebb unitárius férfiak még: Bartók Béla (47), Bogáti Fazekas Miklós (5), Bölöni Farkas Sándor (9), Böződi György (9), Brassai Sámuel (7), Gelei József (5), Jakab Elek (6), János Zsigmond fejedelem (23), Kelemen Lajos (6), Kóváry László (7).

Az *Akadémiai Kislexikont* 1986—1989 között szerkesztették, de már 1989 novemberében piacra került. Így adatai valóban frissek, értékelései korszerűek. A kötetnek minden magyar otthonban, de különösen a parókiában ott volna a helye.

Gaal György

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön évi 200 lej, melyet a lelkeszi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj, Bd. 22 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

A magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda előfizetési osztálya (Budapest VII. Lövölde tér 7. sz.) fiókjánál fizethetnek elő. A többi országból a ROMPRESFILATELIA sectorul export-import presa P.O. Box 12—201 Telex 19376, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell kifizetni. Az előfizetési díj a nyugati országok részére 400 lej.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICA CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 3009

CUPRINSUL ● CONTENTS**STUDII ● STUDIES**

Paul Tillich: Dinamica credinței; Viața credinței partea 6-a ● Dynamics of Faith; The Life of the Faith 6th Part	213
József Ferencz Dr: 100 de ani de la construirea bisericii unitariene din Budapesta ● Remembrance of the 100 Years of the Unitarian Church in Budapest	225
György Gaal: Inițierea unei universități interconfesionale în Cluj în 1920 ● The Foundation of an Interconfessional University in Kolozsvár in 1920	230
Lajos Kelemen: Judecătorul János Királyfalvi ● János Királyfalvi Judge . .	237
Rudolf Adorjáni (pregătit sub tipar): Inventarul parohiilor din protopopiatul Cristur din ultima treime al secolului al XVIII-lea (Partea III) ● The Inventory of the Parishes of the Keresztur District from the last Third Part of the XVIII Century (3rd Part)	240

LUCRĂRI OMILETICE — SERMONS

Dr. Lajos Kovács: Amintirea lui Mihály Szentiváni ● Remembrance on Mihály Szentiváni	252
Dr. Robert Traer: Cine este semenul meu? ● Who is my Neighbour? . . .	255
Aron Török: Iubirea ● Love	257
Dénes Pálfi: Tatăl Nostru ● Our Father	259
Viața adevărată ● The Real Grapes	262
Impărăția și voința lui Dumnezeu ● The Kingdom and Will of God .	264
Pîinea cea de toate zilele ● The Bread of Everyday	265
Concepte biblice ● Biblical Conceptions	267
Idei, eugetări ● Ideas, Thoughts	268
VIATA BISERICESCA — ȘTIRI ● CHURCH LIFE — NEWS	270
RECENZII ● BOOK REVIEWS	275

Colectivul de redacție ● Editors

Telefon: 1 52 71

Președintele și redactor responsabil: Dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: Dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori) György András, Lőrinc Mikó, Dr. Elek Rezi și Ferenc Szász.

Redacție ● Editorial Office: 3400 Cluj, Bdul 22 Decembrie nr. 9. România,

1912

1913

1914

1915

1916

1917

1918

1919

1920

1921

1922

1923

1924

1925

1926

1927

1928

1929

1930

1931

1932

1933

1934

1935

1936

1937

1938

1939

1940

1941

1942

1943

1944

1945

1946

1947

1948

1949

1950

1951

1952

1953

1954

1955

1956

1957

1958

1959

1960

1961

1962

1963

1964

1965

1966

1967

1968

1969

1970

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

1979

1980

1981

1982

1983

1984

1985

1986

1987

1988

1989

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

2011

2012

2013

2014

2015

2016

2017

2018

2019

2020

2021

2022

2023

2024

2025

[Redacted content]

2026

2027

2028

2029

2030

2031

2032

2033

2034

2035

2036

2037

2038

2039

2040

2041

2042

2043

2044

2045

2046

2047

2048

2049

2050

2051

2052

2053

2054

2055

2056

2057

2058

2059

2060

2061

2062

2063

2064

2065

2066

2067

2068

2069

2070

2071

2072

2073

2074

2075

2076

2077

2078

2079

2080

2081

2082

2083

2084

2085

2086

2087

2088

2089

2090

2091

2092

2093

2094

2095

2096

2097

2098

2099

2100